

Discimus

a Debreceni Református
Hittudományi Egyetem
Tehetségpont kiadványa

Baráth Béla Levente (szerk.):
Discimus
A Debreceni Református Hittudományi Egyetem Tehetségpont kiadványa

Kiadja a Debreceni Református Hittudományi Egyetem
Debrecen, 2021.

Felelős kiadó: dr. Baráth Béla Levente

ISBN 978-615-5853-39-5

Szakmai lektorok:
Gonda László
Kenyhercz Róbert
Kovács Krisztián
Kustár Zoltán
Molnár-Tamus Viktória
Szabóné Fodor Adrienne
Vitéz Ferenc

A kötet megjelenését a Nemzeti Tehetség Program NTP-HHTDK-20-0025 számú pályázata keretében a Miniszterelnökség – Családokért Felelős Tárca Nélküli Miniszter támogatta.



A szöveget gondozta: dr. Németh Áron
Műszaki szerkesztő: Szilágyiné Asztalos Éva

Nyomdai kivitelezés: Kapitális Kft. Debrecen
Felelős vezető: ifj. Kapusi József

DISCIMUS

A DEBRECENI REFORMÁTUS HITTUDOMÁNYI EGYETEM
TEHETSÉGPONT KIADVÁNYA

Szerkesztette:
Baráth Béla Levente

DEBRECEN
2021

TARTALOM

Előszó
5

Bevezető
7

BARTHA ESZTER ÉVA:
Náhum 2,1-14 korai recepciója
9

KISS INGRID CSENGE:
„Hallgasd meg lakóhelyeden, a mennyben,
...és bocsáss meg nekik!”.
Salamon templomszentelő imádságának (1Kir 8,22-53)
exegézise
19

PETKES PIROSKA JUDIT:
„Nincs jobb tanító, mint a példamutatás”.
Cserkészlet mint a vallási szocializáció helyszíne
35

ZÁGONYI MARKÓ TAMÁS:
Marketing és Szentlélek
49

DULAVICS DÓRA:
Az iskolai fegyelmezés egy lehetséges eszköze:
az Arizona program
65

MÁTYUS MAGDOLNA:
„Kettős tükör”. A mese és a gyermeki lélek
89

TÓTH LILLA:
Megragadható érzelmek az impressziók hullámaiban
97

KISS INGRID CSENGE:
A Példabeszédek könyve 31. részének fordítása
111

BACSÓ DOROTTYA:
A -ba/-be és a -ban/-ben ragok használata
117

SZÉPFALVI CSABA:
Jó Pásztor Bizottság
123



Előszó

Üdvözet az Olvasónak!

A DRHE Tehetségpont gondozásában megjelenő kötet előszavában egyik jellegzetes pedagógiai örökségünkre, a „közösségi tanulás” iránti foglalkozásra hívom fel a figyelmet. Ennek kiemelésére ösztönöz, hogy a Magyar Nevelés- és Oktatókutatók Egyesületének szakfolyóirata éppen ennek a jelenségnek a középpontba helyezésével tisztelgett a reformáció félévezredes jubileuma előtt. Alapvetésként azt emelem ki, hogy a történeti hatáselemzések és aktuális társadalomtudományi vizsgálatok egyaránt összefüggést mutatnak ki a protestáns vallásgyakorlás és közösségi tanulás iránti igény, illetve a vallási közösséghez tartozás és a demográfiai, iskolázottsági, foglalkoztatottsági „teljesítményben” tetten érhető morális elköteleződés között. A kooperatív tanulás református Kollégiumokban kialakult történelmi rendjében olyan szembeötlő jellegzetességeket lehet kiemelni, mint a diáktanítók, a praeceptorok oktatásban betöltött jelentősége, akik által vezetett tanulóköröknek meghatározó szerepe volt a tananyag elmélyítése és a közösségi tanulás gyakorlatának elsajátítása során. A modern kori iskolakultúránkban ez a pedagógiai sajátosság nyilvánult meg a virágzó önképzőköri életben, illetve az iskolák falain messze túlnyúló, széleskörű népművelés és a tehetséggondozás

iránti elköteleződésben és kezdeményezések sorában. Napjaink nevelésszociológiája is összefüggést talál például a régebbi és az újabb, illetve a nem protestáns gimnáziumok tanulóinak eredményessége között, melyet az iskolai környezet figyelembe vétele még szemléletesebbé tesz.

Ide tartozó jelenségnek látom a távoktatás időszakában egyetemünk hallgatói között spontán módon létrejött tanulóköröket. Tanári munkám során több nagyon hatékony és eredményesen működő tanulókörrel is találkoztam. Ezeknek a résztvevők munkamegosztására és együttműködésére épülő kis létszámú csoportoknak a tagjai kölcsönösen ösztönözték egymást, és a közös cél érdekében vállalt együttműködésük elősegítette tanulmányi aktivitásukat. Fontosak voltak számukra azok a csoportalkalmak, ahol kölcsönösen kicserélték tapasztalataikat és megoszthatták nehézségeiket. Most a jelenléti oktatás újraindulásakor érdemes tudatosabban odafigyelnünk ezekre a felsőfokú tanulmányok hatékonyságát elősegítő, eredményesen működő tanulókörökre és a közösségi tanulásban rejlő dinamikára.

Baráth Béla Levente
rektor



Bevezető

Discimus, azaz tanulunk. Ennek a többes szám első személynek nem csak egyféle olvasata van. Tanulunk, mert ez a dolga minden diáknak. A tehetséggondozásban azonban az egymás mellett tanulást kiegészíti az egymástól tanulás is. A témavezetett eltanulja a módszert, a kutatói fegyelmet, a szakmai igényességet a témavezetőjétől, miközben működésbe lép a *docendo discimus* mechanizmusa is, azaz tanítás közben a témavezető is tanul a diákjától. Tanulunk akkor is, amikor különböző hallgatói fórumok, tehetségnapok, versenyek során egymás munkájára csodálkozhatnak rá a kutató diákok, eközben tanulunk saját hibáinkból és egymáséból is. Tanulunk, mert a jó pap és a jó pedagógus holtig tanul, fejleszt magát és tehetségét. Tanulunk, mégpedig nem az iskolának, hanem az életnek (*Non scholae, sed vitae discimus*). A most megjelenő kutatási anyagok sem tanulmányi kötelezettségként, hanem egyéni ambícióból és motivációból születtek. Ezeknek a tanulási folyamatoknak a gyümölcsét mutatja be ez a tanulmánykötet, mely a mögöttünk álló tanév tehetséges hallgatóinak munkáiba ad betekintést. Az itt megjelenő írások nem a tanulási folyamat végállomását mutatják, hanem a kutatóvá válás egy-egy korai állomását. Reméljük, hogy a publikálás lehetősége többeket arra bátorít majd, hogy tovább haladjanak ezen az úton.

Kiadványunk nem egyedülálló a felsőoktatás közegében, hiszen számos egyetem időszakai kiadványai között szerepelnek OTDK-pályamunkákat közlő hallgatói kötetek. Egyetemünkön is több alkalommal jelent már egyéni oktatói kezdeményezésre, egy-egy tanszékhez, illetve kutatóintézethez köthető hallgatói tanulmánykötet, egy időben az évkönyv jelentetett meg szemináriumi dolgozatokat, valamint a *Studia* szakfolyóiratunk is szentelt egy számot (2016/2) hallgatói tanulmányoknak. Amikor a Tudományos Diákköri

Tanács ezt a mostani kötetet megálmodta, nem egy egyszeri kiadványt látott maga előtt, hanem egy olyan hallgatói periodikát, mely folyamatos publikációs lehetőséget biztosít a tehetséggondozásban sikeresen teljesítő hallgatóknak. Önmagában sem a bizottságtól származó gondolat, sem ez a kézbe vehető tanulmánykötet nem elég ahhoz, hogy a terv hosszabb távon megvalósuljon, hiszen a tehetséggondozásnak elkötelezett oktatók és hallgatók folyamatos és magas színvonalú együttműködése szükséges ahhoz, hogy kiadványsorozat születhessen.

Kötetünk három nagyobb egységre osztva mutat pillanatfelvételeket az intézményi tehetséggondozásból. Az első blokkban négy teológus-lelkész szakos hallgató, valamint három tanító szakos hallgató OTDK-pályamunkájának rövidített és szerkesztett változata olvasható, köztük két díjnyertes dolgozattal. A következő fejezetben a 2020/2021. tanév tavaszi félévében meghirdetett bibliafordító verseny győztes tanulmányai közül szerepel egy fordítás a Példabeszédek könyve 31. fejezetéről, filológiai megjegyzésekkel alátámasztva. Végül betekintést adunk a Dóczy Református Tehetségpont és a DRHE együttműködésében megvalósuló mentorprogramba két gimnazista diák kutatási anyagán keresztül.

Ezek mögött a hallgatói anyagok mögött komoly munka áll, a diákok nagy igyekezettel fáradoztak azon, hogy eredményre jussanak. Ilyen értelemben ezek a tanulmányok kiérlelt és lezárt anyagok, amelyek kiérdemelték, hogy a szakmai nyilvánosság elé tárjuk. Ugyanakkor maguk a szerzők még nem kész kutatók, nem érett mesterek, hanem a kutatói tapasztalatszerzés különböző fázisában lévő diákok, akik még most kezdik kicsiszolni tudományos stílusukat, keresik a témáikat, amelyek leginkább megmozgatják őket, most ismerkednek módszerekkel, amelyeket sorra kipróbálnak. Külön nehézséget jelentett



Bevezető

ezeknél a kutatásoknál a pandémia, amely ellehetetlenített iskolai méréseket, személyes interjúkat, hosszabb időre elzárta a kutató diákokat a könyvtáraktól, több digitális és online forrás bevonására kényszerítve a hallgatókat. Ezzel együtt is azt remélhetjük, hogy az Olvasó egy, a TDK-műhelyünk munkájára nézve informatív, tartalmában érdekes és szakmailag is értéket képviselő hallgatói kötetet tart a kezében.

Köszönetünket fejezzük ki Baráth Béla Levente rektor úrnak, aki tanácsaival segítette az alapötlet kidolgozását, és főszerkesztőként vállalta e mostani kötet megszerkesztését. Köszönet minden hallgatónak, akik szorgalmas munkával elkészítették a publikációikat, és köszönjük az oktatóknak, akik témavezetőként, bírálóként, men-

torként a most megjelenő tanulmányok tulajdonképpeni szaklektorai. Így járult hozzá a kötet elkészültéhez Gonda László, Kenyhercz Róbert, Kovács Krisztián, Kustár Zoltán, Molnár-Tamus Viktória, Szabóné Fodor Adrienne és Vitéz Ferenc. Hálásak vagyunk az anyagi támogatásért, amit a Miniszterelnökség – Családokért Felelős Tárcá Nélküli Miniszter biztosított a Nemzeti Tehetség Program NTP-HHTDK-20-0025 pályázatának keretében. Nem utolsó sorban a tördelés és technikai szerkesztés munkájáért Asztalos Évának mondunk köszönetet.

Németh Áron
TDT-elnök

I. OTDK-PÁLYAMUNKÁK

BARTHA ESZTER ÉVA

Náhum 2,1–14 korai recepciója*

1. Bevezető

1.1. Problémafelvetés

Náhum könyve három fejezetből tevődik össze, s Ninive ellen hirdet ítéletet. Ez az irat elsősorban nem egy könyv az emberekről, nem az emberi bosszúról, gyűlöletről, vagy katonai hódításról szól, hanem egy könyv Istenről. A keresztyén gyakorlatban valahogy mégis háttérbe szorul ez az irat. Sem istentiszteleti lekción, sem igehirdetési textus erejéig nem tűnik fel az istentiszteletek zömében, mintegy hallgatólagosan dekanonizálva Náhum könyvét.¹ Klaas Spronk a bibliai teológiák kapcsán figyeli meg ugyanezt a perifériára szorulást.² Az egyházatyák ismerték Náhum könyvét, de már az ókeresztyénség korában sem volt népszerű.³ Csupán egy régi dokumentum lenne egy idegen nemzet bűneiről és a rá irányuló nacionalista bosszúvágyról és a bosszúálló Istenről? Ezt nyilvánvalóan nehéz összeegyeztetni a keresztyén etikával és a legtöbb keresztyén ember istenképével, azzal a szerető és irgalmas Istennel, aki például Jónás könyvében jelenik meg vagy éppen az Újszövetségben.

* *Jelen tanulmány a 35. OTDK Társadalomtudományi szekciójának "Vallás- és hittudomány 1." tagozatában bemutatott pályamunka rövidített és szerkesztett változata. A hallgató témavezetője: Dr. Németh Áron egyetemi docens, DRHE Öszövetségi Tanszék.*

1 Saját tapasztalat alapján két kiragadott, nem reprezentatív példa: a Nagyerdei Református Gyülekezet 10 évre visszamenő igehirdetési között nem szerepelt Náhum könyve. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem akadémiai istentiszteletein (személyes jegyzetek adatai alapján, melyek először 2019.09.09. folyamán kerültek rögzítésre) sem fordult elő textus Náhum könyvéből. A személyes tapasztalatot erősíti, hogy a protestáns igehirdetési gyakorlatot reprezentáló *Igazság és Élet* c. szakfolyóirat sem tartalmaz igetanulmányt egyetlen Náhum-perikópáról sem, valamint az *Igehirdető* c. folyóiratban 10 évre visszamenően nem fordult elő textus Náhum könyvéből. Ha a vizsgálatot kiterjesztjük prédikációs kötetekre, illetve gyülekezeti igehirdetési textuáriumokra, akkor hasonló eredményt várhatunk.

2 "In most of the theologies of the Old Testament the book of Nahum is simply ignored", lásd SPRONK: Nahum (2018), 243.

3 FABRY: Nahum (2006), 119.



1.2. Módszertan

A filológiai és történet-kritikai megközelítések mellett módszerünk alapvetően recepciókritikai, illetve recepciótörténeti.

A 'receptió' szó a latin *recipere* kifejezésből eredeztethető, melynek jelentése 'kapni', 'felvenni'.⁴ A recepciókritika vagy recepcióelmélet az irodalomtudománynak egy olyan módszere, mely bibliai szövegek vizsgálatára is alkalmas, s főként azzal foglalkozik, hogy a bibliai szövegeket miként értelmezték az olvasók, és hogyan fogadták be azt az idők folyamán. A recepciókritika, recepcióelmélet irodalomtudományi alkalmazása elsősorban Hans Robert Jauss (1921–1997) irodalomkritikustól származik.⁵

2. A Náhum 2,1–14 értelmezése a héber masszoréta szöveg alapján

Náhum próféta könyvének fő témája Asszíria bukásának meghirdetése és ünneplése. Olyan múltbéli eseményeket beszél el, mint amilyen Nó-Amon (Théba) elfoglalása (Kr. e. 663). Ninive elését (Kr. e. 612) azonban még csak reméli. Éppen ezért a próféta működését a két időpont közé lehet helyezni.⁶

Ennek az ítélő jóvendülésnek a szövege – mely egy prófétai vízió formáját ölti – néhány ponton nehezkes, különösen is a 3., 7. és 8. versekben. A 2. vers héber szövegében szó szerint ezt találjuk: „*Feljött ellened az, aki szétszór.*” – az asszírokat szólítják meg ezek a szavak. Asszíria ostromlója hirtelen sorakozik fel a szemei előtt, a babiloni koalíció vörös ruhás csapatainak formájában érkezik meg (vö. Ez 32,14), hogy szembeszálljon az asszír kékkel (vö. Ez 23,6; 27,23–24), de Náhum jóvendüléseiben többről beszél, mint pusztán történelmi eseményekről. Ez a bizonyos „ostromló” az Úr, aki megvalósítja akaratát és keresztülviszi azt a nemzetek konfliktusain.⁷ Az 1. és 3. versek Júda szabadulásának ígéretét hordozzák magukban. Asszíria bukásával Júda előtt megnyílt a politikai függetlenség útja, s így fel lehetett számolni az asszír kultuszt Jeruzsálemben. Nem csupán a függetlenség kapuja nyílt meg, hanem a reménység is felébredt a két országrész újraegyesítésére (3. vers).⁸

A 4. és 5. versek a babiloniak Ninive külvárosa ellen intézett támadását írják le, a babiloni harci kocsik csiszolt fémlemezeikkel csillannak fel, mint vakító villámlás, s beözönlik a felszerelt lovasság.⁹

Az 5. versben a külső tereket már bevették és megtámadják Ninive falát, mire a védelem vezetői a helyükre érnek, már áll az ostrom (6. vers).¹⁰ Az asszírok parancsnokaikat és csapataikat a falhoz hajszolják, botorkálva sietnek, hogy megállítsák a támadást, vagy valamiféle fedezéket állítsanak fel, hogy megvédjék magukat az ellenség nyílzáporától.¹¹

4 HEHN–MOHR: *Reception* (2007), 1589.

5 ROWLAND–BOXALL: *Reception criticism and theory* (2013), 206. Érdekességként megemlíthetjük, hogy a középlelatinban a 'receptio' szót először a skolasztikus teológia használta: „*Quiquid recipitur ad modum recipientis recipitur*” (bármit fogadnak be, csak a befogadó szerint nyer befogadást), lásd JAUSS: *A recepció elmélete*, in: *Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika* (1999), 12.

6 CZIGLÁNYI: *Az Ószövetség története* (2016), 321.

7 ACHTEMEIER: *Nahum–Malachi* (1986), 20.

8 ARANYOS: *Náhum könyvének magyarázata* (1998), 899.

9 ACHTEMEIER: *Nahum–Malachi* (1986), 20.

10 ARANYOS: *Náhum könyvének magyarázata* (1998), 900.

11 ACHTEMEIER: *Nahum–Malachi* (1986), 21.

„A folyam felőli kapuk föltáruultak” (7. vers), a fal megtört és a támadók beömlenek a városba, melyet a 8. igeversben egy női alak személyesít meg (vö. 3,5–7), akit száműzetésbe hurcolnak összes szolgálónyával és siránkoznak sorsán. A 8. vers első héber szavának jelentése *‘és rögzítve van’*, mely ismételt Isten parancsára vonatkozik, melyet Asszíria fölé rendelt (1,14).³²

Amikor Ninive ostromlói összegyűjtik a csapatokat, senki sem folytatja a küzdelmet (9. vers) és a város ott áll, kincseitől és erejétől megfosztottan (10–11). Egy gúnydalt olvashatunk a 12–13. igeversekben. Asszíriát nagyon gyakran a szobrok és frízek büszke oroszlánként szimbolizálják. Ezekben az igeversekben azonban arról olvasunk, hogy most maga az oroszlán lett a préda (14. vers).³³ A 10. versben már azt látjuk, ahogyan a győztes katonák fosztogatnak, s aznap nem is tudnak a végére érni, annyi a felhalmozott kincs. A 11. versben az elesett, lerombolt és kifosztott város képe tárul elénk.³⁴

Maga a jövődőlés valójában egy ellentétekben kifejezett leírás, mely néha groteszk módon von párhuzamot Ninive és Júda között, hiszen mindaz, amit egykor Júda elszenvedett, most Ninivével történik meg. A 2. fejezet 2. versében Náhum az asszírokhöz szól kissé csípős iróniával, sürgetve őket, hogy erősítsék meg erődjeiket, figyeljék az útjaikat és gyűjtsék össze az erőiket, azonban a 9. versben az asszírok már nagyon gyengévé váltak. Ninivét a vizei őrizték, s a 9. versben már egy víztárolóhoz van hasonlítva, de a 7. igeversben találjuk, hogy a saját védelmi eszközei váltak pusztulásának eszközévé. A harmadik versben azt olvassuk Júdáról, hogy kizsákmányolták, de a 10. versben már Ninive szenved el ezt a sorsot. Szintén a harmadik versben szerepel az is, hogy az Úr visszaadja Jákób és Izrael elveszett méltóságát, a 8. igeversben pedig Ninive veszt el a méltóságát, hiszen *‘lelepleztetett’* és *‘elhurcolják’* (a héber szöveg alapján).³⁵ A 10. versben határtalan Ninive kincse, a következő versben viszont már pusztulás és üresség van. A 12–13. versek egysége ironikus kérdés formájában fogalmaz meg egy panaszos gyászéneket. Ninive oroszlánbarlanghoz lett hasonló azután, hogy a sargonida királyok hadjárataik során felgyűjtötték az összerabolt kincseket.³⁶ A 13. versben az oroszlán megtöltötte a barlangját prédával, de a 14. versben az Úr véget vet a zsákmányszerzésnek. Végül, a jövődőlés a 14. versben arról tudósít, hogy az asszírok *‘követeinek’* szava többé nem hallatszik, mialatt a 2,1-ben annak a hangja, aki békeséget hirdet Júda számára, hallható lesz tisztán és hangosan. Isten teljesen visszafordítja Ninive *‘sorskerékét’*, mivel Isten az Úr mindennek felett, még Ninive felett is. Ő a romlott város büszkeségének és életének *‘ostromlója’*.³⁷

3. Náhum recepciója a Septuagintában

Fabry Náhum és Habakuk könyvének recepciójáról szóló tanulmányában azt írja, hogy *„a kommentárok általában hallgatnak, amikor a Septuaginta Náhum recepciójáról van szó.”*³⁸ Vitatott, hogy Náhum köny-

12 ACHTEMEIER: Nahum–Malachi (1986), 21. Másként ARANYOS: Náhum könyvének magyarázata (1998), 900, aki azt a (rabbinikus) véleményt képviseli, mely szerint a נַחֲמִי (talán akkád eredetű) szó a királynőt jelöli. A targum szintén így érti ezt a verset, ehhez lásd lentebb az 4. fejezetben. A nemzeti bibliafordítások szintjén is tovább él ez az értelmezés (pl. Luther-Bibel).

13 ACHTEMEIER: Nahum–Malachi (1986), 21.

14 ARANYOS: Náhum könyvének magyarázata (1998), 900.

15 ACHTEMEIER: Nahum–Malachi (1986), 21.

16 ARANYOS: Náhum könyvének magyarázata (1998), 900.

17 ACHTEMEIER: Nahum–Malachi (1986), 22.

18 FABRY: The Reception of Nahum and Habakkuk in the Septuagint and Qumran (2003), 243.



vének fordítója ugyanaz a személy, aki a többi kisprófeta könyvét fordította, vagy sem. Amennyiben egyetlen fordítónak tulajdonítjuk a kispróféták könyveit a Septuagintában, akkor a történelmi keretet a Makkabeusok és Hasmóneusok ideje körül kellene elhelyeznünk (Kr. e. 100 környékén).¹⁹

Náhum görög fordítását tehát körülbelül a Kr. e. 2. századra datálhatjuk. A fordítás meglehetősen hűen követi a masszoréta változatot, azonban akadnak nehézségei a héber szöveggel. Újabban a kutatók álláspontja az, hogy a Septuaginta egy premasszoretikus alapszöveget használt, ami különbözik a későbbi masszoréta szövegtől, ez a vita azonban nem zárult még le.²⁰

A Septuaginta eltérései ellenére a fordítás alapjául szolgáló héber szöveg közel áll a masszoréta szöveghez. A fordítónak főként teológiai nehézségei akadtak a fordítás során. Ezen túl az eltérések magyarázhatóak azzal is, hogy az alapszövegnek helyenként eltérő lehetett a vokalizációja (2,8), előfordulhattak betűtévésztesek (2,4), hasonló hangzású szavak (2,1), a fordító pedig tartalmilag is alakította a szöveget (2,2.11), illetve stilárisan és esztétikailag is javított. A Septuaginta fordítója a masszoréta szöveghez képest erősebben koncentrált a szabadulás élményére, a helyreállításra (2,2.3), eszkatologizálja a szöveget.²¹

A Septuaginta értelmezését a Náh 2,2 példáján szemléltetjük. A héber szöveg itt említ valakit, 'aki szét-szór', s ez mindenképp negatív értelemmel van felruházva,²² ellenséges szándékot látunk benne. A görög szöveg finomabban fogalmaz, s nem jelenik meg benne a szétszóró szándék, hanem említ valakit, aki 'kivesz a nyomorúságból'; itt tehát valamilyen szabadító tettet érzékelhetünk. A masszoréta pontációtól (מְצַרֵּה) eltérően a Septuaginta מְצַרֵּה-t (= θλιψις) olvas. A נצר 'örizni' ige helyett pedig valószínűleg a נצל ('kiragadni, kimenteni) állhat a fordítás mögött, amit azonban ma ismert héber kéziratok nem igazolnak.

4. Náhum könyvének sajátosságai a Targum Jónatánban

Náhum prófeta könyvének szövege nem szűkölködik a költői képekben. Előszeretettel alkalmaz metaforákat, szimbolikus értelmű szavakat, melyek értelmezése nem is olyan könnyű feladat. Ilyen szempontból a targum valamelyest fellazította a héber szöveget.²³ Itt olyan betoldásokra gondolhatunk, melyek könnyebben érthetővé tették a héber szöveg metaforikus jellegét.

Ugyanakkor találunk egyéb érdekességet is Náhum targumában. Ilyen például Náhum szülővárosaként megadott helynév. A targum a prófeta származási helyét Bét-Kosi-ként adja meg ('Kosi háza'), a településről azonban nem tudjuk, hol helyezkedett el. Akár az is elképzelhető, hogy ez a név nem a prófeta születési vagy lakóhelyét jelöli, hanem a családját. A Targum Jónatán (Kr. u. 70 előttről)²⁴ sokban különbözik a héber szövegtől, ez azonban részben a fordítási technikáknak köszönhető, illetve annak a szándéknak, mely az eredeti szöveg nehezen érthető részeit próbálta egyszerűsíteni, feloldani, konkrétabbá tenni.²⁵

19 FABRY: *The Reception of Nahum and Habakkuk in the Septuagint and Qumran* (2003), 243.

20 FABRY: *Nahum* (2006), 77.

21 FABRY: *Nahum* (2006), 78.

22 A prófétai irodalomban a pásztor nélküli nyáj van kitéve a szétszórás veszélyének, pl. Jer 10,21; Ez 34,5; Zak 13,7, lásd FABRY: *Nahum* (2006), 168.

23 A targumokhoz magyar nyelven lásd Egeresi László Sándor összefoglaló cikkét: EGERESI: *Targum, Targumim* (2000), 132–140. Náhum targumának Magyar fordítását közli PÉNTÉK: *Náhum könyvének targuma* (2018), 33–35.

24 PÉNTÉK: *Náhum könyvének targuma* (2018), 33.

25 PÉNTÉK: *Náhum könyvének targuma* (2018), 36.

Vessünk egy pillantást a héber, a görög, illetve az arámi szöveg különbségeire. A szemléltetés céljából próbáljuk meg összevetni a 12. igevers fordításait. Dőlt betűkkel és aláhúzással vannak jelölve azok a szavak, melyek eltérnek a héber szövegtől.

Náh 2,12		
Héber szöveg szerint	Görög szöveg szerint	Arámi szöveg szerint
Hol az oroszlánok barlangja, az oroszlánkölykök legelője? Oda (ahová) ment a hím oroszlán, a nőstény oroszlán, az oroszlán kölyke, és senki nem rémítette meg.	Hol van az oroszlánok <u>lakóhelye</u> és a kölykök tápláló helye? Hol sétált az oroszlán, hogy az oroszlán kölykei beléphessenek, és senki sem rémítette meg őket?	Hol van a <u>királyok</u> lakhelye és a <u>királyfiak táborozásának</u> helye, a hely, ahonnan, ha elment a <u>király</u> , ott hagyta a fiait, <u>mint az oroszlán, amely biztonságosan elhelyezi zsákmányát</u> , és semmi sem rémítette őket.

A 2,12–14-ben olvasunk az oroszlánról, melynek esetünkben allegorikus értelme van. A targum ezt a szimbolikus, megszemélyesített képet még közelebbivé hozza azáltal, hogy az oroszlánt 'király'-nak fordítja, az oroszlánkölyköket pedig 'királyfiak'-nak. Egyértelműsíti, dekódolja olvasói számára azokat a képeket, melyeket a héber szövegben találunk.²⁶

Jelentős a tartalmi eltérés a 8. versben is, ahol a targum szövege Asszíria királynőjét mutatja, aki sírva és gyászolva vonul fogságba udvarhölgyeivel együtt. A héber szöveg kétségtelenül nehézkes ezen a helyen, de a targum értelmező fordításának nincsen egyértelmű filológiai bázisa.²⁷

A targumot főként Jónás és Náhum egymáshoz való viszonya érdekli. Kronologikus sorrendben gondolkodik, és azt feltételezi (Náh 1,1), hogy Ninive a megtérés után ismét bűnbe esett, sőt, a rabbi szerint talán nem is volt igazi a megtérés.²⁸

5. Náhum próféta könyve és a qumráni közösség

A qumráni Náhum-peser több szempontból is megragadhatja a figyelmünket: egy folyamatos peserről beszélünk,²⁹ mely követi a bibliai Náhum könyvének szövegét, ugyanakkor történeti tényeket is közöl az időszámításunk előtti 1. századból. A Náhum-peser egyetlen másolatban őrződött meg, 4Q169 (4QpNah).³⁰

A 20. század a végéhez közeledett, s a qumráni korpusz kiadása egyre inkább kiteljesedett és a Náhum-peser megkapta azt a figyelmet, amit érdemelt. Gregory Doudna és Shani L. Berrin nem ismerték egymás kutató munkásságát, azonban mindketten a 4Q169-nek szentelték tudományos működésüket.

26 PÉNTEK: Náhum könyvének targuma (2018), 36.

27 A kritikai írásmagyarázat korában is maradt képviselői a targum értelmezésének, lásd pl. ARANYOS: Náhum könyvének magyarázata (1998), 900, valamint G. R. Driver, akire Fabry utal kommentárában, lásd FABRY: Nahum (2006), 162.

28 FABRY: Nahum (2006), 117–118.

29 A peser (פֶּשֶׁר *pešer*) alatt általában irodalmi alkotások közös tartalmi és formai elemeit értjük, mely által a szerző tovább kívánja adni alapvető élethelyzetének tapasztalatait egy rögzült szöveg kapcsán. A pesernek a szakirodalom három fajtáját különbözteti meg: folyamatos, tematikus és önálló peserek. A folyamatos peserek prófétai és zsoltárok szövegét értelmező, versről versre történő interpretációk, kommentárok, lásd XERAVITS: A qumráni közösség szentírásértelmezése (2001), 8–9; FRÖHLICH: Exegetikai módszerek (2005), 51–53.

30 BERRIN: The Peshet Nahum Scroll from Qumran (2004), 1.



Később, amikor tudomást szereztek arról, hogy kutatásuk közös vonásokat mutat, s közös a célirány, együtt folytatták munkásságukat, s ennek lett az eredménye a *Pesher Nahum Scroll from Qumran. An Exegetical Study of 4Q169* címet viselő átfogó tanulmány és a *4QPesher Nahum* című kritikai kiadás.³¹

5.1. Hogyan szólította meg a qumráni közösséget Náhum könyve?

Shani L. Berrin könyvében a qumráni peser meghatározását a következő módon találjuk: „*a biblia értelmezésének sajátosan qumráni formája, melyben bibliai költői, vagy prófétai szövegeket poszt-biblikus történeti vagy eszkatológiai megvilágításba helyeznek, különböző irodalmi technikák alkalmazása révén az isteni jutalom és büntetés teológiai meggyőződésének igazolása érdekében.*”³²

Íráskép alapján a Náhum-peser a későhasmóneus és koraheródiánus kor közötti időre datálható. A folyamatos peser technikája, hogy folytatólagosan idézi Náhum próféta könyvének szövegét, melyet a jelenre alkalmaz, a kor jelenségeit véli felfedezni benne. A qumráni Náhum-peser szövege nagyon közel áll a masszoréta változathoz.³³ A már ismert bibliai szöveg mellett különböző megjegyzésekkel találkozunk. Náhum próféta könyvének első fejezetében egy akrosztikus költemény nyomai fedezhető fel, mely Isten megtorló haragjáról szól. A próféta Ninive ellen mondja ki a jövendölést. A *4QpNah* 1–2 töredékében ez a passzus Isten haragját mutatja be a korabeli társadalmi feszültségek tükrében. Sajnos a konkrét konfliktusnak a megnevezése – amely a kortársak számára nyilvánvaló volt – nem maradt fenn.³⁴

5.2. A perikópa megnevezett történeti alakjai

5.2.1. Demetriosz

דמיטריס מלך יון – konkrét néven említett történeti személy. A יון ('görögök') kifejezés itt a Szeleukida birodalmat jelenti, s ennek alapján próbáljuk meg beazonosítani Demetrioszt. Szóba jöhetne: I. Demetriosz Szótér (161–150) vagy II. Demetriosz Nikátor (145–138, 129–125) vagy III. Demetriosz Eukairosz (94–88).³⁵

A Demetriosz görög név jelentése „Démétér istennőhöz tartozó”.³⁶ III. Demetriosz Eukairosz Kr. e. 95–88 között uralkodott,³⁷ VIII. Antiokhosz Gruposz fia volt. Szíria egy része fölött megszerezte az uralmat, miután fivérével, Philipossal szövetségre lépett.³⁸ III. Demetriosz Eukairoszt maguk a farizeusok hívták segítségül Kr. e. 88-ban Alexander Jannáj ellen. Az első hasáb ezt a polgárháborút idézi fel. Demetriosz Sikemnél ugyan győzelmet aratott, s Jeruzsálem felé vette az irányt, ám az őt behívó farizeusok nagy többsége elfordult tőle, hiszen „*egy idegen hadvezérrel megharcolni egy csatát, és látni, ahogyan jelenlé-*

31 BERRIN: *The Pesher Nahum Scroll from Qumran* (2004), 2.

32 BERRIN: *The Pesher Nahum Scroll from Qumran* (2004), 9–10.

33 FABRY: *Nahum* (2006), 76.

34 BERRIN: *The Pesher Nahum Scroll from Qumran* (2004), 74.

35 XERAVITS: *A qumráni közösség szentírásértelmezése* (2001), 45.

36 BARTHA: *Keresztyén Bibliai Lexikon I* (2000), 273.

37 Őt azonosítja be többek között FABRY: *Nahum* (2006), 114.

38 HAAG: *Bibliai Lexikon* (1989), 253.

tével megszentelteleníti a szent várost két különböző dolog volt.”³⁹ Később visszaélései miatt a nép ellene fordult, s ezért visszavonult Damaszkuszba. A pártusok fogságában vesztette életét.⁴⁰

5.2.2. Antiokhosz

Ebben az esetben kicsit szélesebb a szóba jövő személyek listája, mint Demetriosz esetében volt. Ugyanakkor a kilenc király közül, akik ezt a nevet viselték, csupán kettő – III. vagy IV. Antiokhosz – illik bele a peser kontextusába. A 4QpNah általános megállapítást tesz Júdea státuszáról egy adott időkereten belül, mely Antiokhoszsal kezdődik, s a Kittimmel, azaz a rómaiakkal végződik. Jelentős változások Júdea státuszát illetően III. Antiokhosz alatt történtek (aki biztosította Júdea szeleukidák általi meghódítását a ptolemaidától), illetve IV. Antiokhosz alatt (aki megindította a hírhedt üldözéseket, melyek a Makkabeus felkeléshez vezettek).⁴¹

A kis-ázsiai és szeleukida birodalom uralkodói sorában III. Antiokhosz (Kr. e. 223–187) a 6. volt. Nagy Sándorhoz hasonlóan, eredményes hadjáratai során egészen Indiáig jutott. A „Nagy” melléknévvel ruházták fel, s szinte istenként tisztelték. Dániel könyvében is olvasunk cselekedeteiről (név nélkül említi Dán 11,10–19), a Makkabeusok könyve pedig két helyen is néven említi (1Makk 1,11; 8,6kk). A „szír pártot” uralmának ideje alatt Izraelben is megalapították.⁴²

IV. Antiokhosz III. Antiohosz fia volt, a 8. a szeleukida birodalom királyai között. 13 évet töltött túszként (Rómában, majd Athénben). A trónt 175-ben vette át, amikor testvérét, IV. Szeleukoszt meggyilkolták. A hellenizmus olvasztótégelyében akarta egységre hozni a különböző népeket, hogy így állítsa meg a Római Birodalom terjeszkedését. A terv megvalósítását vallási reformmal kezdte, melynek során egyesítette egymással Baal samam (a menny ura), a római Jupiter Capitolinus és a görög Zeusz Olympiosz főistenségeket. Állami ünnepeket rendelt el a tiszteletükre, s szentélyeket építtetett, és felvette az Epiphánész nevet (magát kijelentő isten).⁴³ IV. Antiokhoszt első jeruzsálemi látogatása folyamán szívesen fogadták⁴⁴ 169-ben, miután sikeresen tért vissza az egyiptomi hadjáratból, kifosztotta a templomot, elvitte a szakrális berendezést, még a homlokzat aranylemez borítását is leszedte (1Mak 1,17–24; 2Mak 5,15–21).⁴⁵ Ezt követően újabb háborúba kezdett Alexandria ellen, azonban legátusa útján Róma visszavonulásra kényszerítette. A visszavonulásra kényszerülő dühöngő Antiokhosz ekkor levágatta Jeruzsálem lakosainak jó részét, az asszonyokat és gyerekeket rabszolgaságra hurcolta, Akra nevű erődítményét a lerombolt házak anyagából építtette fel a szíriai helyőrség számára (1Mak 1,33). IV. Antiokhosz 164-ben halt meg Tabeban, állítólag betegségben a pártusok ellen folytatott hadjárat során.⁴⁶

Talán valószínűbbnek látszik, hogy a történeti személy, akit egyszerűen Antiokhosznak neveznek egyéb magyarázatok nélkül, az a hírhedt IV. Antiokhosz lehet.⁴⁷ Ugyanakkor a személy pontos azonosítása nem életbevágóan fontos a peser történeti keretének megállapításában. Antiokhosz jelentősége a

39 XERAVITS: A qumráni közösség szentírásértelmezése (2001), 45.

40 HAAG: Bibliai Lexikon (1989), 253.

41 BERRIN: The Peshet Nahum Scroll from Qumran(2004), 100.

42 BARTHA: Keresztyén Bibliai Lexikon I (2000), 88.

43 BARTHA: Keresztyén Bibliai Lexikon I (2000), 88.

44 BARTHA: Keresztyén Bibliai Lexikon I (2000), 89.

45 BRIGHT: Izrael története (2001), 409.

46 BARTHA: Keresztyén Bibliai Lexikon I (2000), 89.

47 Így pl. FABRY: Nahum (2006), 115.



peserben – legyen szó akár III. vagy IV. Antiokhoszról – valójában az, hogy Júdea életében egy sebezhető periódusra mutasson rá.⁴⁸

5.3. Farizeusok, rómaiak és Alexander Jannáj

5.3.1. A Sikamlósságok Keresőinek Tanácsa (דורשי החלקות)

A Náhum-peserben a zsidók, akik Demetriosz beavatkozását kérték a „Sikamlósságok Keresőinek Tanácsa” jelzővel vannak azonosítva. Josephus csak általános kifejezésekkel írja le Jannáj ellenfeleit, akik Demetrioszt segítségül hívták, a kutatók azonban ezeket az ellenfeleket a farizeusokkal azonosítják. Valóban, a „Sikamlósságok Keresőinek Tanácsa” Qumránban a farizeusokkal azonosítandó, s ez még a Náhum-peser publikálása előtt is így volt elfogadott.⁴⁹

דורשי החלקות – egy komplex jelző. Nincs konszenzus a fordítására vonatkozóan, leszámítva azt, hogy a kifejezést majdhogynem egyetemesen a farizeusokra vonatkoztatják. A fordítások között Horgan verziója dominál: „Seekers After Smooth Things”,⁵⁰ vagyis a „Sikamlósságok Keresőinek Tanácsa”.⁵¹

Amennyiben kicsit közelebről szeretnénk megfigyelni ezt a szerkezetet, két gyököt azonosíthatunk: az egyik a דרש, a másik a חלק. A דרש ige, melynek jelentése ‘keresni’, vagy ‘kutatni’, gyakran előfordul a Biblia szövegében, s különböző kontextusokban találjuk.⁵² Qumránban az ige legtöbbször az Isten keresését jelöli, mely tanulmányozás, kutatás által lehetséges.⁵³ Tehát egyfajta megismerés által, s itt érdekességként hozzátehetjük, hogy a gyöknek ez a fajta értelmezése hasonlatosságot mutat a gyök rabbinikus értelmezésével. A qumráni közösség szemében Isten keresésének sikertelensége a gonosz emberek egyik negatív jellemvonása. Valószínűleg azok számítottak a legrosszabbnak, akik helytelenül keresték Istent (még azoknál is rosszabbak, akik kudarcot vallanak Isten keresése során), mivel hamisan és hazug módon tették azt. A qumráni közösség tehát egy olyan csoportot illet e kifejezéssel, akik nézeteikkel, és a Tóra tanulmányozásának hibás módszerével veszélyeztetik az embereket – a דורשי החלקות akik keresik (vagy ismertetik) a „sikamlósságokat”.⁵⁴ A חלק gyök simaságot jelöl. Széles körökben elfogadott, hogy a qumráni korpuszban szereplő דורשי החלקות kifejezés bibliai alapja Ézs 30,10-ben keresendő: „Mondjatok inkább hízalgő dolgokat...” (דברו לנו הלקות).⁵⁵

5.3.2. Kittim (כתיים)

A szó eredete az Ószövetségből származik, népnévként van feltüntetve és Ciprus lakóit jelöli (Gen 10,4), s általánosságban a Mediterrán térség Palesztinától nyugatra levő népeket (Deut 11,30-ban kifejezetten a görögökre vonatkozik). A qumráni tekercsekben Izrael külső ellenségeit jelöli, teológiai háttérjelentéssel

48 BERRIN: The Peshet Nahum Scroll from Qumran (2004), 100.

49 BERRIN: The Peshet Nahum Scroll from Qumran (2004), 93; FABRY: Nahum (2006), 115.

50 BERRIN: The Peshet Nahum Scroll from Qumran (2004), 92.

51 XERAVITS: A qumráni közösség szentírásértelmezése (2001), 44.

52 BERRIN: The Peshet Nahum Scroll from Qumran (2004), 93.

53 BERRIN: The Peshet Nahum Scroll from Qumran (2004), 93.

54 BERRIN: The Peshet Nahum Scroll from Qumran (2004), 94.

55 BERRIN: The Peshet Nahum Scroll from Qumran (2004), 94.

is bír, ugyanakkor úgy is szerepel, mint a Közösség jelen történeti valósága.⁵⁶ Kittim jelentését azonban nem lehet kizárólagosan a rómaiakra redukálni. Legcélszerűbb, ha peserenként vizsgáljuk meg, mire is vonatkozik a megnevezés. A qumráni Náhum kommentár esetében viszont a Kittim megnevezést a rómaiakkal azonosítják.⁵⁷

5.3.3. A Dühöngő Oroszlán (כפיר החרון)

A חרון szó a חרר gyökből származik, melynek jelentése 'égni', s a Bibliában a tüzes haragot jelöli a leggyakrabban (pl. Náh 1,6; Jer 25,38; Hós 5,14).⁵⁸ A Náhum kommentárban a kifejezést katonai vitézséggel és vadsággal, barbársággal hozzák kapcsolatba. A Dühöngő oroszlánt pedig Alexander Jannáj alakjával azonosítják, miután úrrá lett a farizeusok felkelésén.⁵⁹ Hatalmas kegyetlenséggel vetett véget ennek a felkelésnek, mint azt a kommentár is említi: „élve akasztott fel embereket” (4Q169/4QpNah 3–4 col. 1. 7).⁶⁰

Alexander Jannáj, hasmóneus herceg volt, aki pap-királyként uralkodott Kr. e. 104–76-ig.⁶¹ Arisztobulosz halála után feleségül vette Szalóme Alexandrát, s így került a korona a fejére. Sok háborút viselt és sokat is hódított. Halálakor akkora országot hagyott hátra, mint amilyen Dávid és Salamon birodalma volt. Idegen katonák segítségével farizeus ellenfeleit szétszórta. Uralmának idejéből 300 pénzérme maradt fenn, az érmék egyik oldalán héber felirat van: Jonatán, a másik oldalán pedig görög: Alexandrosz király. A főpapi pénzérmék mindkét oldalán héber felirat található: Jonatán, a főpap és: a zsidók közössége.⁶²

6. Összegzés

Négy különböző szövegművek hagyományozásában tekintettük át Náhum próféta könyvének 2. fejezetét. Mind a négy szöveg különböző szempontokat hangsúlyoz, más-más igeversre, akár úgy is mondhatnánk, hogy témára helyezi a hangsúlyt. Nagyon vázlatosan, a lényegre koncentráló leegyszerűsítéssel a következőket állapíthatjuk meg a fentebb taglalt fejezetek alapján:

- a héber szöveg a Ninive ellen mondott ítéletre helyezi a hangsúlyt, Ninive bűne az, ami igazán erőteljes a szövegben (ezt főként a metaforikus 'oroszlán' képpel érzékelteti);
- a Septuaginta szövege visszafogottabban fogalmaz, valamint több helyen is pozitív értelmű szavakat használ – ilyen módon a szabadítás eseményét helyezi előtérbe;
- a Targum Jónatán szövege fellazítja a héber szöveget, azáltal, hogy magyarázza az 'oroszlán' metaforát, s ki is cseréli – 'király'-ként említi, tehát célja a közérthetőbb fogalmazás, a dekódolás;
- a qumráni szövegművek esetében az igeversék mellett magyarázatokat is találunk, melyek rávilágítanak a közösség gondolkodására – mint például mit és pontosan kit értettek a qumrániak az oroszlán metaforája alatt; ebben az esetben a szövegművek aktualizálja Náhum próféta könyvét.

56 XERAVITS: A qumráni közösség szentírásértelmezése (2001), 14–15; FABRY: Nahum (2006), 115.

57 XERAVITS: A qumráni közösség szentírásértelmezése (2001), 15; FABRY: Nahum (2006), 115.

58 BERRIN: The Peshet Nahum Scroll from Qumran (2004), 104.

59 BERRIN: The Peshet Nahum Scroll from Qumran (2004), 105; FABRY: Nahum (2006), 115.

60 XERAVITS: A qumráni közösség szentírásértelmezése (2001), 44.

61 BARTHA: Keresztyén Bibliai Lexikon I (2000), 41.

62 HAAG: Bibliai Lexikon (1989), 44.



Mindent egybevetve a kutatásunk arra világít rá, hogy mennyire döntő lehet egy bibliai szöveg vizsgálata egyéb szövegelemekben. A recepciókritika módszere nem engedi skatulyába zárni a szöveg értelmét, hanem éppen ellenkezőleg: utakat nyit különböző értelmezések felé. Segít abban, hogy jobban megérthessünk egy Kr. e. 6. századból származó prófétai jövendölést, egyben arra is rávilágít, hogy különböző csoportok, akár különböző nyelvek, mit is értettek meg ebből a prófétai könyvből. Megláthatjuk azokat az aspektusokat, amik igazán megragadták az akkori embert Náhum könyvének keresztül. S legyen ez az igazságos ítélet, a szabadítás élménye, a közérthetőség fontossága, vagy pedig az aktualizálás – minden esetben a megértés, az értelmezés játszott kulcsfontosságú szerepet.

Felhasznált irodalom

- ACHTEMEIER, E.: *Nahum–Malachi. Interpretation. A Bible Commentary for Teaching and Preaching*, Atlanta, John Knox Press, 1986.
- ARANYOS Z.: Náhum könyvének magyarázata, in: Bartha T. (főszerk.) *Jubileumi Kommentár – A Szentírás magyarázata*, II. kötet, Budapest, Kálvin Kiadó, 1998, 897–901.
- CZIGLÁNYI Zs.: *Az Ószövetség története*, Pécs, Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola, 2016.
- BARTHA T.: *Keresztény Bibliai Lexikon I–II*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2000.
- BERRIN, Sh. L.: *The Pesher Nahum Scroll from Qumran. An Exegetical Study of 4Q169 (STDJ 53)*, Leiden – Boston, Brill, 2004.
- BRIGHT, J.: *Izrael története*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2001.
- EGERESI L. S.: Targum, Targumim, in: *Theologiai Szemle* 43/3 (2000), 132–140.
- FABRY, H.-J.: *Nahum (HThKAT)*, Freiburg – Basel – Wien, Herder, 2006.
- FABRY, H.-J.: The Reception of Nahum and Habakkuk in the Septuagint and Qumran, in: Paul, Sh. M. – Kraft, R. A. – Schilffman, L. H. – Fields, W. W. (ed.): *Emanuel. Studies in Hebrew Bible, Septuagint and Dead Sea Scrolls in Honor of Emanuel Tov (VTSuppl 94)*, Leiden – Boston, Brill, 2003, 241–256.
- FRÖHLICH I.: Exegetikai módszerek: A peser, in: Benyik Gy. (szerk.), *A Biblia értelmezése. Nemzetközi Bibliikus Konferencia, Szeged, 2004*, Szeged, JATEPress, 2005, 51–70.
- HAAG, H.: *Bibliai Lexikon*, Budapest, Apostoli Szentszék Könyvkiadója, 1989.
- HEHN, G. – MOHR, H.: Reception, in: Stuckrad, K. von (ed.): *The Brill Dictionary of Religion*, Leiden – Boston, Brill, 2007, 1586–1596.
- JAUSS, H. R.: A recepció elmélete, in: uő (szerk.): *Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika. Irodalomelméleti tanulmányok*, Budapest, Osiris Kiadó, 1999.
- PÉNTEK D. G.: Náhum könyvének targuma, in: *Ókor* 17/1 (2018), 32–39.
- ROWLAND, Ch.– BOXALL, I.: Reception Criticism and Theory, in: McKenzie, S. L. (ed.): *The Oxford Encyclopedia of Biblical Interpretation*, Vol. 2, New York, Oxford University Press, 2013, 206–214.
- SPRONK, K.: The Avenging God of Nahum as Comforter of the Traumatized, in: *Acta Theologica* 26 (2018), 237–250.
- XERAVITS G.: *A qumráni közösség szentírásértelmezése*, Pápa, Pápai Református Teológiai Akadémia, 2001.

„Hallgasd meg lakóhelyeden, a mennyben, ...és bocsáss meg nekik!”

Salamon templomszentelő imádságának (1Kir 8,22–53) exegézise*

1. Bevezetés

A krízisek és azok feldolgozásának a kérdése nem ókori, elavult probléma. Az egyént, vagy a közösséget érintő és jövőjét befolyásoló krízisekkel, válságokkal az emberiség történetén belül csaknem minden generáció találkozott és találkozik. Elég, ha ilyen vonatkozásban megemlítjük a törökdúlást, a járványok sokaságát, Trianont vagy a holokausztot. Azonban ugyanezen a helyen említhetjük saját korunkat is, amelyet most éppen a járványhelyzet krízise határoz meg.

E tanulmány keretein belül azzal a jelenséggel foglalkozunk, hogy hogyan lesz a teológia, azon belül az imádság a krízis feldolgozásának egy lehetséges eszköze. Még pontosabban meghatározva, úgy mutatunk rá Salamon templomszentelő imáján keresztül az imádság műfajára, mint a krízisek teológiai feldolgozásának egy elérhető eszközére a deuteronomista gondolkodásban.

Izrael életében talán a legnagyobb krízist a babiloni fogság jelentette. A fogság eseménye két síkon is traumát eredményezett, hiszen mind vallási, mind történelmi téren gyökeresen meghatározta Izrael és a

* *Jelen tanulmány a 35. OTDK Társadalomtudományi szekciójának "Vallás- és hittudomány 1." tagozatában bemutatott pályamunka rövidített és szerkesztett változata. A szerző tagozatában országos III. helyezést ért el. A hallgató témavezetője: Dr. Németh Áron egyetemi docens, DRHE Ószövetségi Tanszék.*



választott nép sorsát. A fogság egyik traumatikus élménye Jeruzsálem elpusztítása és a szentély lerombolása, melynek következtében megrendült az Istenbe vetett hit. Ezek az események ugyanis teljes mértékben összeütköztek Izrael hitével, miszerint JHVH megvédi városát és templomát. A kor elképzelése szerint az említett események JHVH vereségére utaltak a babiloni istenekkel vívott harcban. Erre kellett megoldást és feloldást keresnie a választott népnek, hiszen feltevődött a kérdés, hogy hol és hogyan keresheti Istent egy templom nélkül maradt közösség? A másik kulcsfontosságú probléma az volt, hogy elveszett a királyság és ennek következtében megkérdőjeleződött a nemzeti identitás. Ezen a területen a kulcskérdés az lehet, hogy mennyiben felelős a nép a történelemért, és hogy hogyan maradhatnak meg ezek után is az „Isten népe” státuszban? Azért is tartom érdekesnek ezt a problémát, mert a korabeli más népek, akár az Izrael szomszédságában élő népek is, amikor ugyanilyen vagy nagyon hasonló krízisekkel találták szembe magukat, nem tudtak hosszútávon megmaradni népként. Bedarálták őket a hódító nagyhatalmak és eltűntek a történelem színpadáról. Ezzel szemben Izraelnek sikerült túllépni a vallási és nemzeti válságon, azonban ebben nagy szerepe volt a deuteronomista mozgalom hozzájárulásának. Fontos ezért rámutatni arra, hogy hogyan jelenik meg ez a hozzájárulás a deuteronomisták egyik programszövegében.

Ezen krízisek vizsgálata és a templomszentelő ima történet-kritikai exegézise mentén mutatjuk fel azt a deuteronomista megoldást, amely felállította Izraelt a teológiai és a nemzeti összeomlásból. Elemzésünkben a történet-kritikai exegézis munkamódszerét alkalmazzuk, melynek célja, hogy a bibliai szöveget korának kontextusa alapján értse meg és magyarázza. A történet-kritikai exegézis részét képezi egyrészt a filológiai alapú szövegvizsgálat, valamint a szövegkritika, redakciókritika, irodalomkritika, formakritika és tradíciókritika.

2. Salamon templomszentelő imádságának (1Kir 8,22–53) irodalom- és szövegkritikai vizsgálata

A Királyok első könyvében, az összesen 355 verset tartalmazó, Salamon uralmáról szóló résznek (1Kir 1–11) nagyjából a közepén (a 170. versnél) kezdődik el a templomszentelés eseményének a leírása. A templomszentelő imádság pedig az említett résznek a leghosszabb, 8. fejezetében, pontosabban annak centrumában helyezkedik el.¹ Már ez a központi elhelyezkedés is utal arra, hogy itt valóban egy kiemelkedően fontos programszövegről van szó. Ezen felül a szöveg kiemelkedő voltára mutat rá a Ronald E. Clements által is képviselt megfigyelés, miszerint Salamon templomszentelő imája egy formailag nagyon gondosan megszerkesztett mű, ami magába foglalja mindazokat a szükséghelyzeteket, amelyek elkerülhetetlenül bekövetkeznek Izrael és a mindenkori ember életében. Azt is hozzáteszi, hogy minden bizonnyal ez nem egyedi jelenség az ókori világban. Nemcsak Izrael, hanem más vallási hagyományok is fogalmaztak meg ilyen „szükség-katalógusokból” álló imádságokat. Salamon imája nem azért van a Szentírásban mert úgy kiemelkedne ezen imák közül, hanem sokkal inkább azért, mert ez az imádság egy jól megszerkesztett teológiai kompozíció, amelyben a figyelem középpontjában az Isten megismerése van, és annak a helynek a hangsúlyozásán, amelyen keresztül közeledni lehet Istenhez.²

1 NÉMETH: Mennybemenetel ünnepe (2019), 286.

2 CLEMENTS: The Prayer of the Bible (1986), 108.

Az 1Kir 8 általunk ismert formája tehát egy irodalmi kompozíció, így azt is elmondhatjuk, hogy a 8,22–53 sem egységes, valószínű többszörös szerkesztés eredménye.³ Az említett részben a 22–26. és 28. versek régebbi réteghez tartozhatnak, míg a 27. vers későbbi kiegészítés lehet.⁴ Rózsa Huba szerint nagyobb deuteronomisztikus egységek a terjedelmesebb beszédek és összefoglalások során jelennek meg, leginkább Salamon uralkodásának történetében, melynek középpontjában a templom felépítése áll, ez pedig magába foglalja a templomszentelő imádságot is. A deuteronomista teológia alapját képező gondolatok ebben az imádságban jutnak legteljesebben kifejezésre: a templom az a hely, ahova Isten nevének jelenlétét ígérte (1Kir 8,29), valamint az Isten parancsa és rendelkezése iránti hűség gondolata.⁵ A fentiekkel egyetértésben vélekedik Kustár Zoltán is, a hosszabb értékelő beszédek a deuteronomista szerkesztő anyagai lehetnek, így a Salamon templomszentelési imája is (1Kir 8,22–61), amelyben a szerző a templomhoz fűződő teológiáját juttatja kifejezésre.⁶ Nem vonjuk tehát kétségbe azt, hogy Salamon valóban mondott imádságot a templom felszentelésekor, azonban az is bizonyos, hogy az általunk ismert forma jóval későbbi deuteronomista vonásokat is bősséggel tartalmaz, különösen az imádságban szereplő hét kérdés (31–53).⁷ A 33–34. versekben kitűnik a deuteronomista gondolkodás: a gaztettet büntetés követi, de nem marad el a helyreállítás sem, lehetőség van a bűnbánatra és a bűnbocsánatra. Ugyanerre mutatnak rá a 35–36. versek is, melyek szerint a csapások és a betegségek a bűnöknek a következményei (vö. Deut 28,23–24).⁸ A későbbi versekben (8,46–49) Salamon arra kéri Istent, hogy hallgassa meg népét akkor is, ha távolból kéri őt, ebben kimondatlanul is ott rejtőzik a fogság, a szétszóratottság, idegenben lakás gondolata, vagy tapasztalata is.⁹

Összességében tehát azt mondhatjuk, hogy létezik egy rövid, néhány versből álló (8,12–13) ősi szövegmag, amely talán a királyság korára, Kr. e. 10. századra tehető, azonban a 22–53. versek között olvasható „salamoni” imádság általunk ismert formájának legnagyobb részét különböző korú deuteronomista kiegészítések, értelmezések alkotják. A vizsgált szöveg túlnyomó része tehát a Kr. e. 6. században keletkezhetett.

A szöveg pontosabb értelmezése érdekében fontos a felmerülő szövegkritikai kérdéseket is megvizsgálni¹⁰, amelyeket két csoportba lehet besorolni.

Egyrészt megjelenik az egyes- és többes szám kérdése. A Septuagintában olykor egyes számban jelennek meg kifejezések, amelyek a masszoréta szövegben többes számban szerepelnek. Ez érhető tetten a 23a-ban, mely szerint a עֲבָדִים (עָבַד – ‘szolga’) többes számú kifejezés egyes számban jelenik meg a Septuagintában: τῶ δουλῶ σου. A szó többes számú alakja nyelvtanilag nem helytelen, azonban, ha a kontextusra is figyelünk, akkor azt láthatjuk, hogy többször is megjelenik a Dávidnak mint Isten szolgájának tett ígéret gondolata, minden alkalommal egyes számban. A 23b-ben ugyanez a probléma

3 Források tekintetében Salamon templomszentelő imádsága a Septuaginta szerint az Ének könyvéből származik, amely talán azonos lehet Jásár könyvével és feltételezi, hogy ennek a hosszú imádságnak van egy alaprétege, amely átesett egy nagymértékű deuteronomista átdolgozáson, lásd SOGGIN: Bevezetés az Ószövetségbe (1999), 216.

4 TUSSAY: Királyok első könyvének magyarázata (1995), 385.

5 RÓZSA: Bevezetés az Ószövetség könyveibe (2016), 336.

6 KUSTÁR: A Királyok könyve (2004), 152.

7 NÉMETH: Mennybemenetel ünnepe (2019), 286.

8 SWEENEY: I. & II. Kings (2007), 134.

9 CZIGLÁNYI: Az Ószövetség története (2016), 262.

10 Ehhez a Biblia Hebraica Stuttgartensia ötödik (1997) javított kiadását használtam, ennek kritikai apparátusát vettem alapul a szövegkritikai kérdések mérlegelésénél.



fedezhető fel a הֵלֵכִים (הלך – 'járni, menni') participium alak és a לֵב (לב – 'szív') főnév szuffixuma kapcsán. Ez esetben is arra hivatkozhatunk, hogy az egyes számú alak jobban illik a szövegkörnyezetbe. Mindkét esetben elfogadhatónak tartom a Septuagintában közölt formát, mint az eredetihez közelebb álló olvasatot.

Másfelől megjelenik a rövidebb és a hosszabb olvasatoknak a kérdése. Erre a kategóriára már meg lehetőségen sok példa található Salamon templomszentelő imádságában. Ezek közül emelek most ki néhányat, amelyek mindegyikére alkalmazható a *lectio brevior lectio potior*¹¹ elv, melynek alapján minden alkalommal a rövidebb olvasatot részesítem előnyben.

A 27. vers a szövegkritika területén is kérdéses, ugyanis a Septuaginta a meglévő szöveghez még hozzáteszi a μετὰ ἀνθρώπων kifejezést, ami annyit jelent 'az emberekkel'. Továbbá azt javasolja az apparátus, hogy hasonlítsuk össze a 27. verset a 2Krn 6,18 szövegével, ahol a következő áll: בְּיָהוּדָה יֵשֵׁב אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם עַל־הָאָרֶץ - „De vajon lakhat-e Isten a földön, együtt az emberekkel?”. Itt a rövidebb olvasat elve alapján a masszoréta szöveget illeti elsőbbség.

A 28. versben a וְאֵל־הַתְּפִלָּה – „és az imádságot”¹² szövegrész hiányzik a Codex Vaticanus (Kr. u. 4. sz.) kisbetűs kézírataiból, valamint a kritikai apparátusban a 28^a jelzetű szövegrész וְאֵל־הַתְּפִלָּה עִבְדְּךָ וְאֵל־הַתְּפִלָּה („a te szolgálád imádságára és könyörgésére”) helyett a Septuaginta a ἐπι τῆν δεησίῳ μου („az én imádságomat”) megfogalmazást hozza.

A 46. versben a Septuagintából hiányzik a הָאֵיבִיB szó, ami 'ellenség'-et jelent (אֵיבִי).¹³ A versben pedig az „ellenség földje” szókapcsolatként szerepel. A kortörténeti összefüggéseket is figyelembe véve, arra lehet következtetni, hogy ezt a szót egy későbbi visszatekintés alkalmával illesztették be.

A Septuaginta nem tartalmazza a 49. versben a וְאֵת־הַתְּפִלָּה וְעִשְׂיֹת מִשְׁפָּטָם – „imádságukat és könyörgésüket és tégy nekik igazságot” részt. Ha a kontextust figyeljük, úgy tűnik, hogy a 49. vers eleje még szorosan kapcsolódik a 48. vershez, talán annak folytatása lenne, és a fent említett szövegrész kihagyásával is érthető.

Összességében itt az állapítható meg, hogy a Septuaginta egy rövidebb és régebbi szöveganyagot hagyományoz, a masszoréta szövegben megjelenő többlet pedig a későbbi hagyományozó-szerkesztő interpretációja lehet, tehát a szövegkritikai eltéréseknek irodalomkritikai és teológiai vonatkozásai is vannak. Erre az értelmező szándékra a teológiai értékelésnél még szükséges visszatérnünk.

3. A templom nélküli gyülekezet kulcskérdései az 1Kir 8 alapján

Két olyan teológiai problémáról beszélhetünk, amelyekre a deuteronomista mozgalom igyekezett válaszokat adni.¹⁴ Ezek a válaszok – mint deuteronomista programszövegben – jól kimutathatók Salamon imádságában is.

11 KUSTÁR: A héber Ószövetség szövege (2000), 124.

12 CLINES: The Dictionary of Classical Hebrew VIII. (2011), 665–666.

13 CLINES: The Dictionary of Classical Hebrew I. (1993), 204–206.

14 A deuteronomista teológia a babiloni fogság tényét a bűnvallás hangsúlyozásával dolgozta fel. Hozzá kell tennünk azt is, hogy ez meglehetősen sajátos és ritka a nemzeti történetírások között. Ehhez lásd bővebben KARASSZON: A Deuteronomiumi Történeti Mű (2015), 40.

Az egyik probléma azt a kérdést veti fel a templom lerombolása kapcsán, hogy hol és hogyan keresheti Istent egy templom nélkül maradt közösség (3.1.). A krízis másik nagy kérdése pedig a nép identitását érinti. Arra irányul, hogy mennyiben felelősek a történetekért, és hogyan maradhatnak meg ezután is az Isten népe státuszban (3.2.).

Ezen kérdések vizsgálata mentén meg kell említeni, hogy a templomszentelő imádság szövegében nagy hangsúly kerül azokra az ismétlődő fogalmakra, amelyekre Ernst Axel Knauf is rámutat. Ezek tulajdonképpen a deuteronomista teológia vázát képezik: עֲבָדָה / עֲבָדָה ('szolgád/szolgáid'); בַּיִת ('ház'); שֵׁם ('név'); לִשְׁמָע ('hallgasd meg'); וְשָׁלַחְתָּ ('és bocsáss meg').¹⁵ Ezt a listát kiegészítve megemlíthetjük még, hogy a פָּלַל gyök is többszörösen visszatérő fogalom,¹⁶ igei vagy főnévi formája a következő versekben fordul elő: 1Kir 8,28.29.30.33.35.38.42.44.48.49. A gyök nem jellegzetessége a deuteronomista frazeológiának, de ebben a szövegben a gyakorisága miatt kiemelt jelentőséget tulajdonít a szerző az imádság fogalmának. Ugyancsak kulcsfogalomként jelenik meg a חָטָא 'vétkezni' ige (1Kir 8,31.33.35.46.47.50), valamint a חָטָא 'bűn, vétek' főnév (1Kir 8, 34.35.36). Fontos szerepet kap a הַשְׁמַיִם 'a mennyben' kifejezés is, ezt jól tükrözi az imádság szóhasználata. Refrénszerűen tesz róla említést a szerző, rendszerint úgy utalva rá, mint Isten lakhelyére (1Kir 8,30.31.34.36.39.43.45.49). Visszatérő motívumként jelenik meg a שׁוּב 'megtérni' ige, melynek fontosságát szintén azoknak a verseknek a száma emeli ki, amelyekben szerepel (1Kir 8,33.35.47.48).

Az említett szavak gyakori használata nem véletlen, hanem nagyon is tudatos tervezés eredménye, ugyanis bennük rejlik a kialakult krízisekre megfogalmazott deuteronomista válasz. A templomnélküliség problémájánál (3.1.) a שֵׁם, בַּיִת és הַשְׁמַיִם szavak hordozzák a teológiai megoldást, míg az identitáskrízis (3.2.) kérdésére az שָׁלַח, שְׁמָע, שׁוּב, חָטָא, עֲבָד kifejezések által kerül megfogalmazásra a deuteronomista teológia válasza. A פָּלַל gyök pedig úgy kerül az érvelés középpontjába, mint a két felmerülő dilemmára adott teológiai megoldások gyakorlati megvalósítása.

3.1 Isten jelenlétének kérdése: „Vajon lakhat-e Isten a földön?”

A templom felépítése és annak felszentelése jelentős részét adja az ún. Salamon emlékiratának. Jeruzsálem lett az a hely, amit Isten kiválasztott magának, hogy ott lakjon a neve. A templom lett az a hely, ahol Isten lakott, melynek lerombolása romokba döntötte Izrael hitének alapjait.¹⁷ A fogságot és az általa felvetett társadalmi, szociális és legfőképp teológiai dilemmákat azonban hosszas fejlődés és folyamatos változás előzte meg. Három szakaszra lehet bontani azokat a fő teológiai modelleket, amelyek végigkísérték és alakították a választott nép életét.

Először kell röviden szólnunk a jeruzsálemi templomteológiáról. Egy olyan vallástörténeti folyamatot figyelhetünk meg, amely Izraelt a soktemplomúságtól elvezette a monotemplizmusig. Ennek a fejlődési ívnek a csúcscaként jelenik meg a jeruzsálemi templom és az ehhez szorosan kapcsolódó Sion-teológia, amely a templom lerombolásával és a babiloni fogság bekövetkeztével teljesen megsemmisült.

Másodszor, nem mehetünk el a papi dicsőség-teológia mellett sem szó nélkül. A Papi-irat meglátása szerint Isten rejtett dicsősége jelen van a frigyládához kötődve (vö. 1Kir 8,10k.)¹⁸ Az Isten dicsősége (héberül: כְּבוֹד יְהוָה) az ő örökkévalósága, szentsége és tökéletessége által alkotott fensége, amelyben él

15 Hasonlóan TALSTRA: Solomon's prayer (1993), 131.

16 TALSTRA: Solomon's prayer (1993), 131.

17 HEATER: Sámuel és a Királyok könyvének teológiája, 155.

18 SCHREINER: Az Ószövetség teológiája (2004), 246.



(Zsolt 8,1; 9,1), amelyben megjelenik (Ex 16,7; Lev 9,23), amelyben kijelenti magát (Ex 24,16). Isten és az ő dicsősége elválaszthatatlanok egymástól, ezért az Ószövetség szerint, ahol Isten van ott van az ő dicsősége is, illetve fordítva, ahol megjelenik az ő dicsősége ott maga az Isten van (Ex 16,10; 40,34; Lev 9,23; Num 14,10).¹⁹

Témánk szempontjából azonban a Név-teológia a legjelentősebb, ezért erre térünk ki részletesebben. Ebben az elgondolásban érhetjük tetten a templom pusztulása miatti vallási-teológiai krízis deuteronomista megoldását. Az említett teológiai megközelítés lényege az, hogy igyekszik maradéktalanul függetleníteni JHVH teljes valóságát a templomtól azzal, hogy hangsúlyozza, hogy Isten Neve tulajdonképpen az ő megszólítható természetét fejezi ki.²⁰ Isten jelenlétének ez a formája, amely a Deuteronomiumban is jelen van, tulajdonképpen meg akar óvni attól a gondolattól, hogy Isten a templomban lakik, azaz kizárólag erre a helyre van korlátozva.²¹ Mindaz, amit ez az elgondolás magában hordoz fontos támpontot jelent Jeruzsálem pusztulása után, jól mutatja ezt a vizsgált salamoni imádság is. A deuteronomista a Név-teológiában találja meg a megoldást: a templomot nem JHVH lakóhelyeként tünteti fel, hanem Isten nevének a lakóhelyeként.²² A templomszentelő imádság szóhasználata ezt a megoldást nagyon szemléletesen tükrözi, amikor a templomot következetesen úgy határozza meg, mint „*a ház, amelyet nevednek építettem.*” A בַּיִת 'ház' és שֵׁם 'név' szavak együttes használata, az imádságon belül a Név-teológia nyelvi bizonyítékaként van jelen. Az 1Kir 50–8,30 versek szerint Isten, aki a mennyben lakik meghallgatja a templomban imádkozókat s az Ő neve az, ami a templomban lakozik.²³ Ennek a meglátásnak a fontosságát szintén a templomszentelő imádság szóhasználata támasztja alá, hiszen az említett 20 versben nyolcszor jelenik meg a שְׁמֵי הַמֶּנְיָם 'a menny' mint Isten lakóhelye.²⁴ Nem véletlen tehát, hogy Talstra is E. W. Nicholsonra hivatkozva úgy beszél az 1Kir 8,27–30-ról, mint a deuteronomista Név-teológia jellemző példájáról.²⁵ Az említett szövegrész egyik központi gondolata egy költői kérdés a 27. versben: „*De vajon lakhat-e Isten a földön?*” Megállapítható, hogy Isten nem lakik a földön. A Deut 10,14-re utalva²⁶ erősíthetjük meg, hogy az egek egei sem fogadhatják őt be, akkor mennyivel inkább nem fogadhatja be őt egy templomépület. A templom funkciójának ismertetése a 28–30. versekben olvasható. Isten nem lakozik (יָשַׁב) benne olyan értelemben, hogy a templom magába foglalná, hanem az ő Neve (שֵׁם) van jelen (הֵיָה). A Deut 12,5-ben tett ígéret konkrét helyzetben való alkalmazását találjuk meg a templomszentelő imádságban, amikor az 1Kir 8,29-ben ezt olvassuk: „*Nézz nyitott szemmel erre a házra éjjel és nappal, arra a helyre, amelyről ezt mondtad: Ott lesz a nevem.*”

A vizsgált imádságban Salamon kihangsúlyozza, hogy sem ez a templom, sem az egek egei nem fogadhatják be Istent, azonban arra a tényre koncentrál, hogy Isten nevének a templomban való jelenléte, lakozása azzal a lehetőséggel jár együtt, hogy a nép bármikor a templom felé fordulva imádkozik, Isten

19 HAMAR: Dicsőség (1931), 217–218.

20 RICE: I Kings (1990), 63–64. A sémi gondolkodás szerint ugyanis a név kifejezi és képviseli a személyt. Isten tehát különleges formában volt jelen a templomban, az Ő neve által. Lásd DE VAUX: Ancient Israel (1965), 327.

21 RICE: I Kings (1990), 63–64. De Vaux szerint a שֵׁם kifejezés a Deuteronomiumban és Jeremiás könyvében elsősorban a birtoklás kifejezésére szolgál, és csak a későbbi deuteronomista szövegekben lesz a név-teológia kifejezője. Ezen a ponton hivatkozik Salamon templomszentelési imájára. Lásd DE VAUX: Hoe het oude Israel leefde (1973), 140.

22 ZSENGELLÉR: Textus és kontextus (2011), 142. Ehhez lásd még KONCZ-VÁGÁSI: Haggeus próféta és Haggeus könyve (2020), 172.

23 DE VAUX: Ancient Israel (1965), 327.

24 ZSENGELLÉR: Textus és kontextus (2011), 143.

25 TALSTRA: Solomon's prayer (1993), 139.

26 „Íme az Úr, a te Istenedé az ég és az egeknek egei, a föld és minden, ami rajta van” Deut 10,14

meghallja azt és válaszol. Isten neve tehát Isten reprezentációja a templomban. Ebben az imádságban az a különös vonás, hogy a megtérés és Istenhez kiáltás lehetősége nem korlátozódik csupán a választott népre, hanem nyitva van az idegenek számára is (1Kir 8, 41–43).²⁷

A Név-teológián keresztül a templomszentelő imádság, mint deuteronomista programszöveg tehát tulajdonképpen azt a szakadékot hidalja át, ami a teológiai igazság – miszerint Isten a templomban lakik – és a valóság között tátong, ami azt mutatja, hogy a templom romokban hever. Tulajdonképpen áthelyezi Istent a mennybe és ezzel egyre jobban hangsúlyozza az Ő transzcendens voltát,²⁸ s azt is, hogy ez nem gátolja Istent abban, hogy meghallgassa az imádságokat.²⁹ A salamoni imában tehát egy másfajta templomértelmezés áll előttünk, egy deuteronomista szemlélet. A későbbi versekben (8,46–49) Salamon arra kéri Istent, hogy hallgassa meg népét akkor is, ha távolból kéri őt, ebben kimondatlanul is ott rejtőzik a fogság, a szétszóratottság, idegenben lakás gondolata, a templomnélküliség tapasztalata is.³⁰ Nem véletlen, hogy ez a legbővebben kifejtett kérés, hiszen itt már nemcsak JHVH az, aki független a templomtól, hanem magának az imádkozónak sem kell fizikailag jelen lennie a templomban (1Kir 8, 47: „de aztán szívből megtérnek azon a földön, ahova fogságba vitték őket, ha megtérnek és így könyörögnek hozzád azoknak a földjén..”) mégis működik a bűnbánat, a könyörgés, és az erre adott isteni feloldozás (vö. Dán 6,11; Jón 2,5).

3.2. Izrael önreflexiója Salamon templomszentelő imádságának tükrében

Ahogy fentebb megállapítottuk, a templom elvesztésének vallási krízise mellett a nemzeti önállóság elvesztése is feldolgozást igényelt a fogság korában. A templomszentelő ima erre a problémára is reflektál, mégpedig deuteronomista módon. A következőkben a nemzeti identitás deuteronomista újraértelmezését vizsgáljuk az 1Kir 8 salamoni imádságában.

3.2.1. Az imádságban megjelenő teológiai koncepció

Ami formáját illeti, Salamon templomszentelési imádsága hasonlóságot mutat az asszír és a babiloni imádságformulák szabályaival, tartalmában azonban egy teljesen egyedi teológiát mutat.³¹

Ha tartalmilag akarjuk vizsgálni Salamon imádságát, akkor azt láthatjuk, hogy kétfajta beszédtypust különböztethetünk meg: kérések (23–53) és az ezeket keretbe foglaló áldások (15–21 és 56–61). Fontos megemlíteni, hogy azok az áldások, amelyeket Salamon közvetít közvetlen kapcsolatban állnak a múlttal: emlékeztetik a hallgatóságot az Egyiptomból való szabadulásra, a Sínai szövetségre, a Dáviddal kötött szövetségre. Annak, hogy kapcsolópontot teremtettek a múlt és a jelen között az lehetett a célja, hogy az itt leírt eseményt, a templomszentelést beilleszthessék Izrael nagy történetébe, melyből önazonosságát nyeri. Ebből a szemszögből tekintve itt többről van szó, mint egyszerű templomszentelésről.³² Ez a mozzanat egy új elemmel bővíti a választott nép önértelmezését. Ez az imádság magába foglalja annak a lehetőségét, hogy a múlt tapasztalatai kihatással lesznek a hallgatóságra, és változást hoznak a

27 HESS: The Old Testament (2016), 282.

28 „Az ég, sőt az egeknek egei sem fogadhatnak magukba téged, hát még ez a ház, amelyet én építettem” 1Kir 8,27

29 JANOWSKI: Gottes Gegenwart in Israel (1993), 131.

30 CZIGLÁNYI: Az Ószövetség története (2016), 262.

31 HESS: The Old Testament (2016), 312.

32 MĂCELARU: Rugăciunea ca propagandă (2020), 207.



nép és Isten kapcsolatában, azaz Isten előtti hűségre motiválják a népet. Az imádság egésze alatt a nép úgy jelenik meg, mint Isten népe, ez az 51. versben éri el a tetőpontját, ahol az aktuális Izrael úgy van megnevezve, mint Isten öröksége, akiket ő hozott ki Egyiptomból. Egy ilyen nyelvi szinten történő folytonosság megteremtése az aktuális Izrael identitásának újraértelmezéséhez vezetett, hiszen történetük egy meghatározott múltban gyökerezett. Ezt támasztja alá az is, hogy az imádság által Salamon bekerül a múlt jelentős szereplői közé (Mózes, Dávid).³³ A deuteronomista szerző a fogságból tekint vissza és realizálja, hogy a bekövetkezett katasztrófa, Jeruzsálem lerombolása és a fogságba hurcolás nem Isten gyengeségéből fakad, aki felett győzedelmeskedtek a babiloni istenek, hanem itt másról van szó: a királyokon és a választott népen végrehajtott ítéletről. Az engedetlenség gyökerét nem politikai tetteikben találja meg a deuteronomista szerző, hanem a nép és a királyok kultikus magatartásukban vétkeztek.³⁴ A múlt példáin keresztül a szerző megfogalmazza, hogy mit kell tennie a népnek a fogságban, ami nyilvánvalóan az ítélet megvalósulása volt: meg kell térniük. Ennek a megerősítéséről olvashatunk Salamon templomszentelő imájában, hiszen négyszer is szerepel a שׁוּב 'megtérni' kifejezés (1Kir 8,33-35.47.48) Ebben a részben nyer hangsúlyt az, hogy az ítélet után is van lehetősége a népnek Istenhez kiáltani, bocsánatban reménykedni, hiszen a fogság nem az utolsó fejezet volt Izrael életében.³⁵ Ezen a ponton visszacsatolhatunk a szövegkritikai kérdéseket tárgyaló fejezethez, hiszen a masszoréta szöveg a Septuagintához képest tulajdonképpen „demokratizálja” a szövetséget. Ez jól kimutatható a 23. verssel kapcsolatban tett megállapításból, miszerint Isten a szövetséget nem egyetlen szolgájával (Dáviddal) kötötte, hanem minden egyes szolgájával (az egész néppel). A szövetség tehát nem vesztette el aktualitását, és ha a kijelölt úton járnak, akkor az ígéret valósága is megmarad.

3.2.2. Az imádság alkalmazása a deuteronomista programszövegben (1Kir 8,22–53)

A templomszentelő imádság nemcsak formájában és felépítésében nevezhető imádságnak, hanem központi témája is ez. A vizsgált szakasz nem más, mint a fogságba került választott nép egyetlen szövegbe koncentrált imádsága az imádság lehetőségéért. Az 1Kir 8,22–53 szövegének tehát nemcsak a műfaja imádság, hanem ez a központi témája is.

Az imádságban megjelenő és központi szerepet betöltő hét kérés (31–51) tartalmazza az imádság alkalmainak mintapéldáit. Hét példában áll előttünk a nép életének története és az Istenhez szóló könyörgés *Sitz im Lebenje*.

A hét imatéma kapcsán Knauf tett egy érdekes és egyedi megfigyelést. Azt a véleményét fejt ki, hogy nemcsak szerkezeti, hanem tartalmi párhuzam is felfedezhető a templomszentelő ima hét kérése és a teremtés hét napja között.³⁶ Sorra véve a napokat és a kéréseket magyarázza az összefüggéseket. Ahogyan az első teremtési napon, úgy az első kérésben is a megkülönböztetésen, szétválasztáson van a hangsúly. Az első napon elválasztotta Isten a világosságot a sötétségtől, itt az első kérésben pedig elválik Izrael népe körében a bűnös és az igaz. A második napon Isten elválasztotta az alsó és a felső vizeket egymástól, a második kérés pedig az ellenségtől szenvedett vereségre utal. Itt Knauf az özönvízre s annak meghatározó és pusztító jellegére hivatkozik. A harmadik nap és a harmadik kérés Knauf szerint úgy függ össze, hogy a föld a kezdetektől növényeket hajt, a harmadik kérés pedig épp arra az esetre irányul,

33 MĂCELARU: Rugăciunea ca propagandă (2020), 207.

34 SOGGIN: Bevezetés az Ószövetségbe (1999), 214.

35 RÓZSA: Bevezetés az Ószövetség könyveibe (2016), 343.

36 KNAUF: 1 Könige 1–14 (2016), 262.

ha nem lesz eső, ami által növekedjen a teremtett növényzet. A negyedik nap és a negyedik kérés közötti összefüggést abban látja, hogy az ókori gondolkodás szerint az égitestek, a csillagok sok mindent jeleztek, többek között a szükség idejét is. Ezt a gondolatot köti össze a kéréssel, amely a nagyon ínséges időkre vonatkozik. Az ötödik nap és ötödik kérés kapcsán Knauf arról beszél, hogy nyilvánvalóan Izraelnek nincsenek tengeri szörnyei, amelyeket Isten arra teremtett, hogy játszanak velük, mégis megteremtette őket és gondoskodik róluk.³⁷ Ebből vezeti le azt, hogy Isten gondviselése nem csak az izraelitákra, hanem az idegenekre is érvényes. A hatodik nap és a hatodik kérés közötti összefüggést abban látja, hogy a Gen 9,1–7 szerint ellenségeskedés támad az özönvíz után az ember és az állatok között. Ezt a megfigyelést vetíti ki a hatodik kérésre, ahol az ellenség elleni hadviselés kerül a középpontba. A hetedik nap és az utolsó kérés összekapcsolására egyszerűen azt hozza, hogy Izrael a fogságban töltött idő alatt kénytelen bepótolni az addig elmulasztott szombatnapokat.³⁸

Knaufnak megfigyelése mindenképpen érdekes megközelítés, azonban nem minden tekintetben megalapozott. Egyetérthetünk azzal, hogy a kérések mennyisége nem véletlenszerű, a szöveg szerzője tudatosan törekedett a hetes számra. Az első és az utolsó nap–kérés párosításban érzékelhető a tudatosság, a többi esetben azonban túl nehézkesnek és elvontnak tűnik a párhuzam, nyelvi evidenciák pedig nem támasztják alá ezt az asszociációt. A „papi” gondolkodás helyett jóval inkább a deuteronomista teológiája és történelemszemlélete tükröződik.

A következőkben a templomszentelési imádság hét kérésén keresztül – amelyek tulajdonképpen Izrael életének minden területét lefedik – vizsgáljuk azokat az élethelyzeteket, kríziseket, amelyekben a deuteronomista szerző az imádságban Isten elé vitt bűnbánatot és önvizsgálatot megoldási lehetőségként kínálja fel. A kérések úgy jelennek meg, mint egy-egy lehetőség, holott a deuteronomista szerző jól tudja, hogy ez csupán visszatekintés, hiszen már az említettek megtörténtek.³⁹

Az első kérés (31–32) szerkezete némileg eltér a többi hattól. Ez ugyanis nem úgy értelmezhető, mint egy adott szorult helyzetben elhangzó invokáció, hanem sokkal inkább hasonlít egy esküre, amelyet a vádlott mond az oltár előtt. Ez egy, már a korábbi időkből ismert kultikus mozzanat (Ex 22,6; Num 5,11).⁴⁰ Felfigyelhetünk arra, hogy itt az jelenik meg, hogy az Úr tegyen igazságot, azaz legyen ítélőbíró. Ez az első kérés kontrasztja lehet az utána következőknek, amelyek a bocsánatot (סלה) helyezik kérésük középpontjába.⁴¹

A 33–34. versekben kiderül, hogy Izrael nem csupán vétkezett (חטא), hanem szenvedett is bűne következtében. Fontos megfigyelni az Istenhez való közeledésnek a módját, melynek négy „lépcsőfokát” tárja elénk a 33. vers: megtérni, megvallani, imádkozni és könyörögni. Ezek közül ki kell emelni a שוב ’megtérni’ igét, melyet a leggyakrabban a bűnbánat kifejezésére használ a héber. Ez a kifejezés döntő jelentőségű a fogság idejében jellemző deuteronomista teológia szempontjából. Izrael számára az egyetlen járható út a jövőre nézve, ha megtér, ennek a mozzanatnak a megerősítését foglalja magába a név megvallása, ugyanis Izrael alapvető bűne abban állt, hogy megtagadta Istennel való szövetségi kapcsolatát és a Tórának való engedelmisséget.⁴² A megtérésig vezető útnak, illetve a fogság okozta traumák feldolgozásának elengedhetetlen elemeként jelenik meg az imádság. Az imádságnak és az imádkozás

37 KNAUF: 1 Könige 1–14 (2016), 263.

38 KNAUF: 1 Könige 1–14 (2016), 263.

39 TUSSAY: Királyok első könyvének magyarázata (1998), 376–403.

40 TALSTRA: Solomon's prayer (1993), 113.

41 BRUEGGEMANN: 1 & 2 Kings (2000), 111.

42 BRUEGGEMANN: 1 & 2 Kings (2000), 111.



lehetőségének ezt a rendkívüli szerepét jelzi a templomszentelő imádság szóhasználata is, ugyanis ezen a versen kívül 14 alkalommal fordul elő az említett szakaszban a ללל gyök (9 igei és 6 főnévi alakban).⁴³ Ennek folyamatában építhető újjá a nemzeti önállóság és a királyság elvesztésével járó identitásvesztés. Ha ezeket a lépéseket megteszi Izrael, akkor Isten a meghallgatással (שמע) és a megbocsátással (סלח) járul hozzá az identitás újjáépítéséhez, Izrael helyreállításához. A 34. vers végső szövege – némi tartalmi feszültséget is okozva – utal a fogság helyzetére.⁴⁴

A 35–36. versek a természeti katasztrófák idejére vonatkozó lehetőségeket tárják fel.⁴⁵ A deuteronomista ezek háttérében is az emberi vétkeket (חטאת) látja, megoldásként pedig az imádságot (תפילה) és megtérést (שוב) kínálja, melyre meghallgatás (שמע) és megbocsátás (סלח) lehet Isten válasza.

A 37–40. versek különböző csapásokról beszélnek, amelyek általában együttesen fordultak elő az Ószövetségben.⁴⁶ Fontos deuteronomista gondolatként jelenik meg a tett és sors összefüggése, amely a 39–40. versben kerül kifejtésre: „cselekedj és bánj mindenkivel tettei szerint” (1Kir 8,38, vö. 8,32) Az istenfélelem megtartja a népet az ősök földjén (1Kir 8,40), ami kimondatlanul is utal arra, hogy az engedetlenség a föld, az ország a nemzeti identitás elvesztésével jár. Az újjáépülés útja egyénként és közösségként az imádság (תפילה) és könyörgés (1Kir 8,38), amely szembenéz az elkövetett vétkekkel (חטאת).

A 41–43. versekben szereplő idegen (נכרי) kifejezés minden bizonnyal nem azokra vonatkozik, akik Izraelben állandó tartózkodási hellyel rendelkeztek, sem nem azokra akik vérbosszú elől menekültek Izraelbe, az ilyenekre ugyanis a נר szót használja az Ószövetség.⁴⁷ Itt azokról lehet szó, akik valamilyen szinten érintettek JHVH tiszteletében, akár olyan emberek, akiket a munkájuk kötött Palesztinához, akár olyan mezopotámiai emberek, akik a deportációk után kapcsolatba kerültek azokkal a betelepítettekkel, akik az Urat szolgálták.⁴⁸ Ezekben a versekben nincs szó konkrét vétkekről, az alapprobléma az idegenség, a szövetségen kívüliség, ami az imádság szerint nem zárja ki, hogy valaki engedelmes legyen és imádkozzon JHVH-hoz. Neki is jár a meghallgatás. A nemzeti identitás kialakulásában egy fontos új aspektust jelenít meg ez a szakasz, mégpedig az idegen népekhez való pozitív viszonyulást, az exkluzi-

43 NÉMETH: Királyok zsoltára, zsoltárok királya (2018), 109.

44 A 34. versben Izrael helyreállítása, azaz az atyáik földjére való visszatérés datálási problémát vet fel, ugyanis voltak deportációk a Kr.e. 586-os fogság előtt is: Júdából Kr.e. 597-ben és 701-ben, Izraelből pedig Kr.e. 734-ben és 721-ben. Ez a szakasz utalhat az Izrael északi részéről való deportációra, a helyreállítás pedig a Jósiáshoz és követőikhez fűzött reményekre utalhat, beleértve a deuteronomistákat is, akik úgy vélték, hogy Júda és Izrael újra egyesítése tűnhet az egyetlen lehetőségnek Asszíria erejével szemben a Kr. e. 7. század utolsó negyedében. Az utalás tehát nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy a szakasz a fogság előtti deuteronomista szerkesztés része. GRAY: I. & II. Kings (1963), 207–208. A szakasz datálásának a problémája máshol is megjelenik. A fogság korára való datálást az nehezíti meg, hogy ott van a versben a „...és könyörög ebben a házban” mondatrészt. Ezért a keletkezést illetően több elmélet is született. Az egyik megoldás az, hogy a „visszahozni” igét kicserélik a „letelepíteni” igével és így kizárják annak a lehetőségét, hogy a fogságra utalva értelmezzük a verseket. A második megoldás vázolásában a szerző hivatkozik a fentebb említett Gray-féle megoldására. A következő lehetőség szerint a szakasz keletkezhetett a fogság idején és előrevetíti a második templom meglétét. Azonban a legvalószínűbb megoldás M. Noth nevéhez köthető, aki úgy véli, hogy a szöveg keletkezett a fogság ideje alatt, azonban úgy, mint egy visszatekintés egy fogság előtti szituációra, lásd JONES: 1 and 2 Kings I. (1984), 202–203. Knauf is megállapítja, hogy a kérés kezdete és annak vége nincs összhangban, ugyanis a kérés elején a templom még áll, ahol elhangzik az imádság, a végén azonban már a fogságból való visszatérésről van szó. Mivel a 34. versben nem az חנעם hanem az חנעם kifejezés szerepel, Knauf úgy véli, hogy ez a Perzsa-időszakban a paraszti tulajdont hivatott hangsúlyozni és nem a föld politikai értelmezését, lásd KNAUF: 1 Könige 1–14 (2016), 267.

45 Tussay: Királyok első könyvének magyarázata (1998), 386.

46 Tussay: Királyok első könyvének magyarázata (1998), 386.

47 Az idegenség terminusaihoz bővebben lásd JENEI Péter doktori értekezését: Jövevények a kapuknál (2014), 30–61.

48 GRAY: I. & II. Kings (1963), 209.

vista önértelmezés felszámolását, univerzális nyitást. Izrael istenfélelme minta lehet más népek számára (1Kir 8,43), ami éppen a fogság idegen közegében újszerű feladatot ró a választott népre.

A kérések sorozatában a hangsúly leginkább a hetedik, azaz utolsó kérésre (46–51.) esik, melynek alapját a Deut 28,36–37 képezi.⁴⁹ Ez a kérés kétszer olyan hosszú, mint a többi és itt már nem azt olvassuk, hogy „*ha majd vereséget szenved ellenségétől, mert vétkezik ellened*” hanem azt, hogy „*ha majd vétkeznek ellened, mert nincs ember ki ne vétkeznék.*” Annak a gondolatnak az ismétlődése, hogy ha majd megtérnek az ellenség földjén egyértelművé teszi, hogy a hetedik kérés Izrael fogságát írja le. Az ebben a helyzetben elmondott imádság pedig a fogságban lehetséges istentiszteleti formává válik, valamint annak az elérhető eszközévé, hogy értelmezni tudják a fogság eseményeit, és fel tudják dolgozni a kialakult traumákat.⁵⁰ Ez a terjedelmesebb szakasz *expressis verbis* kimondja a fogság okát, mely szerint a vétkek miatt egyszer majd JHVH úgy megharagszik, hogy kiszolgáltatja népét az ellenségnek és elhurcolják őket. A 46. versben megnevezett távoli és közeli fogság részben utalhat a zsidók Mezopotámiába való száműzetésére és azokra, akik Egyiptomba telepedtek le.

A megtérés (שוב) és az imádság (פלל), mint megoldás itt a leginkább kifejtett. A 48. vers jellegzetes mondata: *בְּכָל־לִבְכֶם וּבְכָל־יַדְכֶם* - „*teljes szívetből és teljes lelkükből*” egy tipikus deuteronomista frázis, amely elsősorban a nagy S^amára (Deut 6,5) emlékeztet, melynek lényege az, hogy az ember egész lényével, élete teljességével szeresse az Urat. A Jeruzsálem felé, később pedig Palesztina felé fordulva mondott imádság tipikusan fogság utáni istentiszteleti elem volt (vö. Dán 6,11; Jón 2,5).⁵¹ A szakasz még a bűnvallás konkrét szavait is a nép szájába adja, háromszorosan kiemelve azt az állapotot, ahonnan a nemzeti identitás elkezdhet újjáépülni: „*Vétkeztünk, bűnt követtünk el, gonoszul cselekedtünk.*” (1Kir 8,47). A 44–45. versek univerzális szemléletét tükrözi, hogy a megbocsátást az idegen, ellenséges népekben támasztott irgalomban (רחם) kaphatja meg Izrael. Az exodus-tematika pedig egy új exodus reményégét vetítheti előre.

3.2.3. Az 1Kir 8,22–53 és a Deut 28 kapcsolata

Érdekesképpen meg kell említeni, hogy a hét imakérésből öt azokra az átkokra vonatkozik, amelyekről a Deut 28 beszél.⁵² Knauf úgy véli, hogy azokat az átoklistákat, amelyek az 1Kir 8-ban, de a Deut 28-ban és a Num 26-ban is megjelennek a deuteronomista átvette az ókori szerződések záradékaiból és ezeket teologizálja.⁵³

A második és a harmadik kérés olyan veszélyeket tartalmaznak, mint az ellenség általi vereség, vagy az aszály. Ezek ismerős helyzetek Izrael számára. Ez vagy ehhez hasonló párosítás jelenik meg azokban a szövegekben, ahol a nép szembesült azzal, hogy választhat Isten áldásai és átkai között (Lev 27,7; Deut 11,11; 28,7). Az említett szövegek mind ugyanazt a mintát követik. Ha Izrael eltér Isten utasításaitól, idegen isteneket imád, akkor átok következik.⁵⁴ Talstra úgy tartja, hogy a kérések kontextusbeli jelentésének meghatározáshoz a többi szöveget inkább kontrasztként használhatjuk, nem pedig párhuzamos szövegekként. Ugyanis itt nem a fenyegetésen vagy a választáson van a hangsúly, hanem a

49 Ehhez lásd még a 3.2.3. alfejezetet.

50 TALSTRA: Solomon's prayer (1993), 124.

51 GRAY: I. & II. Kings (1963), 211.

52 NELSON: First and Second Kings (1984), 53.

53 KNAUF: 1 Könige 1–14 (2016), 213.

54 NELSON: First and Second Kings (1987), 53–54.



bűn-bűnbánat-bűnbocsánat folyamaton, amely által helyre állhat Isten és a nép kapcsolata. Talstra azt is megállapítja, hogy az átokszövegek szóösszetétele is más, mint az 1Kir 8-ban található második és harmadik kéréseké, valamint azokban nem kerül elő témaként a megtérés és a megbocsátás. Szerinte ez a két kérés nagyon hasonlít némely zsoltárra, mind a témát illetően, mind a megfogalmazás terén. Ezek a zsoltárok ugyanazokat a szavakat, témaköröket tartalmazzák, mint az említett két kérés: imádkozás, a név, megbocsátás, a jó útra való tanítás (Zsolt 25; 32; 86; 143). Ezek után azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a szinkrón elemzés szerint második és a harmadik kérés elsősorban nem a Deuteronomiummal mutat hasonlóságot.⁵⁵ Azzal, hogy miben rejlenek ennek a résznek a deuteronomista vonásai a diakrón elemzés foglalkozik.⁵⁶

A negyedik és az ötödik kérésben elhangzó veszélyhelyzetek is megtalálhatóak a Deut 28-ban.⁵⁷ Azonban azt is látnunk kell, hogy ezek a kifejezések más kontextusban és más szerepet töltenek be a két szövegrészben.⁵⁸ A negyedik kérés és a Deut 28 viszonylatában egy transzformációt figyelhetünk meg, amely az átokmondásokat imádsággá kontextualizálja. Az átok kilátásba helyezi a csapásokat, ami az átokmondásoknak preventív jelleget kölcsönöz, az imádság pedig ezek esetleges (vagy bizonyos) bekövetkezése esetén a bocsánatért könyörög, ami már a bűnvallás kontextusa.

A kérések sorozatában a hetedik kérés a Deut 28,36–37-tel mutat egyezéseket, s ez az a kérés, amelyre a legnagyobb hangsúly esik. Ez nem véletlen, hiszen természetes, hogy a korabeli olvasót a fogság témája érdekli leginkább. A téma fontosságát jelzi az is, hogy három versen belül hétszer jelenik meg a „fogságba vinni” és „megtérni” kifejezés. Nelson ebből egyértelműen azt a következtetést vonja le, hogy a szerző hallgatósága nem lehet más, mint a fogságbeli „gyülekezet”.⁵⁹

4. Összegzés és kitekintés

Összegzésképpen azt mondhatjuk, hogy mindkét felmerülő kérdésre, illetve krízisre a deuteronomista teológia ugyanazt a feloldást, illetve feldolgozási lehetőséget mutatja fel: a bűneit számba vevő közösség bűnvalló imádságát. A deuteronomista teológia az imádságban látja a templomi kultusz templomnélküli alternatíváját és a folytatást, a nemzeti gyógyulás lehetőségét. A templom, az istentisztelet helyszíne elpusztult, azonban a bűnbánat és az Istenhez fordulás szükségessége tovább él a fogságban is. A deuteronomista mozgalom ebben a helyzetben kínálja fel azt a megoldást, amely által lehetségessé válik a fogság okozta vallási és nemzeti krízis feldolgozása. Ebben kétszeres transzformációt figyelhetünk meg: a deuteronomista a templomi áldozat-kultuszt templomnélküli imádságkultusszá, az intő átokmondást traumafeldolgozó bűnvalló imádsággá alakítja. Az imádság ilyen értelmezése az, ami megadta Izraelnek azt a többletet, ami miatt nem tűntek el a történelem színpadáról ugyanúgy, ahogyan sok más nép, hozzájuk hasonló krízisek következtében megszűnt létezni.

Végül pedig felmerül a kérdés, hogy nem lehetséges-e, hogy a deuteronomista teológia tovább él a különböző korokban, akár napjainkban is, mint a krízisfeldolgozás egy alkalmazható lehetősége?

55 TALSTRA: Solomon's prayer (1993), 114.

56 BRONGERS: I Koningen/ II Koningen (1967), 97.

57 TALSTRA: Solomon's prayer (1993), 118. lásd még NELSON: First and Second Kings, 54.

58 TALSTRA: Solomon's prayer (1993), 119.

59 NELSON: First and Second Kings (1987), 54.

Ennek a kérdésnek a továbbgondolása elvezethet bennünket a 16. századi protestáns teológiai gondolkodáshoz, hiszen a mohácsi vész után a protestáns teológiában nagyon felerősödött az a (deuteronomista) gondolat, hogy a török a mi bűneink miatt győzött le bennünket, ami bűnbánatra kötelez, és ugyanez a szellemiség járta át a kor járványaihoz fűzött magyarázatokat is. A protestáns Kölcsey Ferenc a Himnuszán keresztül szintén ilyen teológia mentén formálta a nemzeti identitást, jól mutatja ezt az, amikor így fogalmaz *„Hajh, de bűneink miatt gyúlt harag kebledben...”* Már ezek alapján is szembeűnő, hogy a magyar protestáns néplélek jól rezonál a deuteronomistára, azonban a sor még nem ért véget. Nemrég emlékeztünk Trianonra, amelynek feldolgozásában szintén megjelennek deuteronomista elemek. A *„Reformátusok és Trianon”* című kisfilmben hangzik el Pálóczi Czinke István református püspök értékelése Trianon kapcsán. Kimondja, hogy ez *„babiloni fogság”,* amihez igazodni kell és bűnbánatot tartani.⁶⁰ Ennél is tovább menve a két világháború magyar protestáns értelmezésétől sem áll távol a deuteronomista elgondolás. Bereczky Abert, dunamelléki püspök mindkét világháborút *„isten ítéletként”* látta, a második világháború végén, a holokauszt kapcsán pedig úgy nyilatkozik, hogy a megújulás nem valósulhat meg bűnbánat nélkül. Arra is kitér, hogy a bűnbánatra szükség van mind az egyéni, mind a közösségi bűnök esetén. Érvelésében a bűnbocsánat lehetősége is teret nyer, hiszen megfogalmazza, hogy *„a bűneit igazán megbánó egyháznak azonban Isten új szolgálati lehetőségét ad.”*⁶¹ Mindezekben a példákon keresztül eljutunk napjainkig, a koronavírus okozta krízishelyzetig. Erről nyilatkozva, mind Dr. Fekete Károly református püspök, mind Dr. Fabiny Tamás evangélikus püspök elveti az Isten *„bűnbakként”* való beállítást és az emberi felelősségre való rámutatást helyezik előtérbe. A jelenlegi krízishelyzetre nem úgy mutatnak rá, mint Isten büntetésére, hanem mint az emberi tettek következményére, amely mindenképp önvizsgálathoz kellene, hogy vezessen. Az önvizsgálatban és az ebből fakadó megújult világszemléletben és életvitelben látják a nyomorúságos helyzetből való kilábalás egyik lehetőségét.⁶² Dr. Fabiny Tamás nyilatkozatában szintén visszautal a törökidőkre, illetve a 16. században tomboló járványokra Luther kapcsán, aki szintén igyekezett értelmezni korának eseményeit és mindezeknek a célját ő is a bűnbánatra való eljutásban látja.⁶³ A járványhelyzet ezen felül a templomnélküliség helyzetét is valószínűsíti, hiszen hosszabb-rövidebb időre bezártak a templomépületek, amely ugyan mást jelent egy mai keresztyén számára, mint az egyetlen templomát és istenének lakhelyét elvesztő ókori júdaik számára, mégis hasonló teológiai következményekkel járt: középpontba került az egyéni imádság, a másokért való közbenjáró könyörgés.

Az fogalmazható meg tehát, hogy ez a járványhelyzet rámutathat arra a 21. században is, hogy a keresztyén ember életének szerves részét kell képezze az önvizsgálathoz, a bűnismertetés és a bűnvallás, amit az imádság eszközével gyakorolhat, így a deuteronomista teológia ma is az egyéni és közösségi krízisek egy lehetséges megoldását kínálhatja.

60 https://www.youtube.com/watch?v=iYg_lhxagUE

61 BOLYKI-LADÁNYI: A Magyarországi Református Egyház 1918–1948 között (1999), 42–43.

62 <https://www.facebook.com/szoljbeapapnak/videos/2970100643049176>

63 <https://www.facebook.com/szoljbeapapnak/videos/2970100643049176>



Felhasznált irodalom

- ABLONCZY B.: *Reformátusok és Trianon*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Egyház és Társadalom Kutatóintézet, 2020. https://www.youtube.com/watch?v=iYg_lhxagUE
- Biblia Hebraica Stuttgartensia*, Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft, 1997.
- Biblia Istennek az Ószövetségben és Újszövetségben adott Kijelentése*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2015.
- BOLYKI J. – LADÁNYI S.: A Magyarországi Református Egyház 1918–1948 között in.: Barcza J. – Dienes D. (szerk.): *A Magyarországi Református Egyház Története 1918–1990*, Sárospatak, A Sárospataki Teológiai Akadémia Egyháztörténeti Tanszékének kiadványai, 1999, 7–89.
- BRONGERS, H. A.: *I Koningen*, Nijkerk, Uitgeverij G. F. Callenbach N. V., 1967.
- BRUEGGEMANN, W.: *1 & 2 Kings*, Georgia, Smyth & Helwys Publishing, 2000.
- CLEMENTS, R. E.: *The Prayers of the Bible*, London, SCM Press, 1986.
- CLINES, D. J. A.: *The Dictionary of Classical Hebrew Vol. I.*, Sheffield, Sheffield Academic Press, 1993.
- CLINES, D. J. A.: *The Dictionary of Classical Hebrew Vol. II.*, Sheffield, Sheffield Academic Press, 1995.
- CLINES, D. J. A.: *The Dictionary of Classical Hebrew Vol. IV.*, Sheffield, Sheffield Phoenix Press, 1998.
- CLINES, D. J. A.: *The Dictionary of Classical Hebrew Vol. VI.*, Sheffield, Sheffield Academic Press, 2011.
- CLINES, D. J. A.: *The Dictionary of Classical Hebrew Vol. VIII.*, Sheffield, Sheffield Phoenix Press, 2011.
- CZIGLÁNYI ZS.: *Az Ószövetség története*, Pécs, Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola, 2016.
- DE VAUX, R.: *Ancient Israel*, New York – Toronto, McGraw-Hill Book Company, 1965.
- DE VAUX, R.: *Hoe het oude Israel leefde*, Roermond, Romen, 1973.
- GRAY, J.: *I. & II. Kings*, Philadelphia, The Westminster Press, 1963.
- HAMAR I.: Dicsőség, in: Czeglédy S. – Hamar I. – Kállay K. (szerk.): *Bibliai Lexikon I.*, Budapest, Sylvester Irodalmi és Nyomda Intézet, 1931, 217–218.
- HEATER, H.: Sámuel és a Királyok könyvének teológiája, in: Zuck, R. B. (szerk.): *Az Ószövetség bibliai teológiája*, Harmat Kiadó, Budapest, 2013.
- HESS, R.: *The Old Testament*, Washington, Baker, 2016.
- JANOWSKI, B.: *Gottes Gegenwart in Israel*, Beukirchen-Vluyn, Neukirchener, 1993.
- JENEI P.: *Jövevények a kapuknál. A jövevényekkel való bánásmód az Ószövetségben törvényi és narratív szövegek alapján* (Doktori értekezés), Debrecen, DRHE, 2014.
- JONES, G. H.: *1 and 2 Kings I.*, London, Marshall, Morgan & Scott, 1984.
- KARASSZON I.: A Deuteronomiumi Történeti Mű, in: *STUDIA. Debreceni Teológiai Tanulmányok* 7/2 (2015), 39–47.
- KNAUF, E. A.: *1 Könige 1–14*, Freiburg, Verlag Herder, 2016.
- KONCZ-VÁGÁSI K.: *Hageus próféta és Hageus könyve. A prófétaírat exegetikai, hagyományozás- és tradíciótörténeti elemzése* (Doktori értekezés), Debrecen, DRHE, 2020.
- KUSTÁR Z.: *A héber Ószövetség szövege. Kézikönyv a Biblia Hebraica Stuttgartensishoz*, Debrecen, DRHE, 2000.
- KUSTÁR Z.: A Királyok könyve, in: Pecsuk O. (szerk.): *Bibliismereti Kézikönyv*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2004, 133–156.
- MĂCELARU, V. M.: Rugăciunea ca propagandă: consacrarea templului lui Solomon în literatura deuteronomistă, in.: H. Klein – A. Ioniță (ed.): *Putere si abuz de putere*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2020, 200–213.
- NELSON, R.: *First and Second Kings. A Bible Commentary for Teaching and Preaching*, Louisville, John Knox Press, 1987.

- NELSON, R.: *The Double Redaction of the Deuteronomistic History*, Michigan, JSOT Press, 1981.
- NÉMETH Á.: Hajléktalan Istentől hajlékkészítő Krisztusig. Igetanulmány Mennybemenetel ünnepére (1Királyok 8,22–28), in: *Igazság és élet* 13/2 (2019), 286–295.
- NÉMETH Á.: „Királyok zsoltára, zsoltárok királya”. A 72. zsoltár előállása és teológiája a Zsoltárok könyve redakciójának tükrében, Kolozsvár, Exit Kiadó, 2018.
- RICE, G.: *A Commentary on the Book of I Kings*, Edinburgh, Handsel Press, 1990.
- RÓZSA H.: *Bevezetés az Ószövetség könyveibe*, Budapest, Szent István Társulat, 2016.
- SCHREINER, J.: *Az Ószövetség teológiája*, Budapest, Szent István Társulat, 2004.
- SOGGIN, J. A.: *Bevezetés az Ószövetségbe*, Budapest, Kálvin Kiadó, 1999.
- SWEENEY, M. A.: *I & II Kings*, London, Westminster John Knox Press, 2007.
- Szólj be a Papnak: Csak Isten mentheti mega Földet?*, 2020. <https://www.facebook.com/szoljbeapapnak/videos/2970100643049176>
- TALSTRA, E.: *Solomon's Prayer*, Kampen, Kok Pharos Publishing House, 1993.
- TUSSAY I.: Királyok első könyvének magyarázata, in: Bartha T. (főszerk.): *Jubileumi Kommentár – A Szentírás magyarázata*, I. kötet, Budapest, Kálvin Kiadó, 1995, 376–403.
- ZSENGELLÉR J.: *Textus és kontextus*, Budapest, L'Harmattan, 2011.



„Nincs jobb tanító, mint a példamutatás” Cserkészzet mint a vallási szocializáció helyszíne*

1. Bevezetés

A nyíregyházi Jókai Mór Református Általános iskola 1903. számú Dávid cserkészcsapatának vagyok aktív tagja 2008 óta. Az iskola a Nyíregyháza-Városi Református Egyházközség fenntartásában áll. A cserkészeten keresztül részt vettem különböző vezetőképző táborokban, és arra jöttem rá, hogy az elmúlt tizenkét évben a cserkészzet összefüggött a keresztyén hitem növekedésével. Továbbá a művelődésem: természetismeret, irodalom, történelem és még sok más minden fejlődött a cserkészzet miatt, hiszen egyik pozitív hozadéka ennek az életvitelnek az önnevelés.

A címben szereplő idézet („Nincs jobb tanító, mint a példamutatás”) Lord Baden-Powell, a cserkészzet megalapítójának *A cserkészvezető* című könyvéből származik.¹ A dolgozatban vizsgált szociális faktorokban (család, iskola, gyülekezet, továbbá cserkészzet) megtapasztaltam ezt, és mindegyik szegmensre külön meg tudom nevezni azokat a példákat, akik mintául szolgáltak és szolgálnak az életemben.

Tanulmányomban a következő kérdésekre is keresem a választ: a cserkészzet tényleg a vallási szocializáció helyszíne lehet mindenkinek, vagy a sajátom egy egyedi eset? Az iskola, a gyülekezet és a család – mint befolyásoló tényezők – közül, vajon melyiknek van manapság nagyobb húzóereje?

* *Jelen tanulmány a 35. OTDK Társadalomtudományi szekciójának "Vallás- és hittudomány 2." tagozatában bemutatott pályamunka rövidített és szerkesztett változata. A hallgató témavezetője: Dr. Kovács Krisztián adjunktus, DRHE Szociáletikai és Egyházzsociológiai Tanszék*

1 BADEN-POWELL: *A cserkészvezető* (1992), 40.



2. Cserkészzet és keresztyén értékrend

„Híven teljesítem kötelességeimet, amelyekkel Istennek, hazámnak és embertársaimnak tartozom. Minden lehetővé teszem, hogy másokon segítsek. Ismerem a cserkész törvényt és azt mindenkor megtartom.”² – 1910 óta mondják világszerte fogadalmukban a cserkészek. Ez alapján is feltűnik, hogy az egész mozgalmon – tudniillik a fogadalom és a cserkész törvény ismerete a cserkész lét elengedhetetlen alapja – végigvonul a népi, nemzeti vonás és az evangélium szellemisége. Még azoknál is, akik kevésbé hazafiások, mert valami mélyről jövő lelki szükségességéből ezt kívánja az ifjúság: „a mozgalom mélyén lélek lakik”.³ A cserkész törvényben ott van a hazához való hűség, a fogadalom első mondata a haza iránti kötelesség teljesítését ígéri.⁴ Viszont egyik ifjúsági mozgalomban sem ilyen meghatározó, legalábbis nincs ennyire kiemelve az erkölcsi jelleg, mint a cserkészzetben. A cserkészzet radikálisan másabb, mint a legtöbb ifjúsági mozgalom, ugyanis nem válik el a felnőttektől, sőt beleilleszkedik a társadalomba, és belülről kezd munkálkodni, és egy világos, kifejlődött szervezetet ad. Továbbá két nagyon fontos táptalajt ápol, ami a fiataloknak szükséges lehet. Ilyen a hit és a magyarság, amikor kifejezetten a magyarországi cserkészetről beszélünk. Ha van gyökér, van miből táplálkozni. Itt kerül elő ismét a fogadalom, ugyanis nem attól lesz cserkészsé valaki, hogy egy csapat nyilvántartásába bekerül, vagy felveszi a cserkész ruhát, hanem amikor őszinte lélekkel megfogadja azt. A fogadalomtétel ereje, vallásos tartalma tette lehetővé, hogy a magyar cserkészzet kiállja a mindenkori próbát.⁵ A XX. század elején Baden-Powell, a cserkészzet megalapítója így fogalmazott:

A mi túlszűfolt, rohanó korunkban túlságosan civilizáltakká váltunk. Azt mondják, hogy néhány század alatt a lábaink el fognak sorvadni, mert a villamosokra és autókra hagyatkozunk. Jellemünk sem fog sokkal jobban járni, ha mindent kigondolnak helyette és könnyűvé tesznek számára, úgyhogy kezdeményezésre, leleményességre, önbizalomra, ügyességre, észre, bátorságra és más férfierényekre nem lesz többé szükség... Az életre kell nevelni (nem tudományra), mert az iskolában szerzett dolgok viszonylag csak keveseknek válnak javára, de az életet mindenkinek végig kell élnie.⁶

A cserkészzet a maga erkölcsi elveit, egyre jobban elmélyülő alapossággal, az Evangéliumból vette.⁷ A cserkész törvényekre, hogyha csak úgy tekintünk, mint egy humanista találmány, akkor az csak egy ember alkotta magatartásforma lesz, ami mögött nincs ott, hogy ténylegesen krisztusi talajból fakadtak, hanem egy emberi közmegegyezés marad.

A cserkészzet a kezdetektől fogva komoly jellemnevelő munkára vállalkozik. De ahhoz, hogy ha valaki ilyen őszintén komoly jellemnevelést akar végezni, annak félreértést nem tűrő erkölcsi bizonyosságra van szüksége. Csak így lehet teljes egészében maga is jellem, nem csak lelkében, ugyanis jellemnevelő hatásra csak egész jellem képes. Tapasztalhattunk már olyat, hogy egy szilárd jellemű ember, aki lelkesedik és lelkesít is, mekkora hatással tud lenni egyénre és közösségre egyaránt. „A példa nagyobb nevelő erő, mint a szó, a magyarázat.”⁸

2 A Magyar Cserkészszövetség Alapszabálya (2019), 9. § 1.

3 SÍK-TELEKI-ARATÓ: A cserkészzet (2002), 8.

4 SÍK: A cserkészzet (1930), 63.

5 KERNY: A magyar cserkészzet vallásos jellege (1989), 77–79.

6 SÍK-TELEKI-ARATÓ: A cserkészzet (2002), 12.

7 SÍK-TELEKI-ARATÓ: A cserkészzet (2002), 12.

8 EDŐCSÉNY: Őrsvezetők könyve (1992), 34.

Ilyen következetes, minden kor követeléseit kielégítő erkölcsi felfogást csak az Evangéliumban találunk, így érezhetjük és láthatjuk, hogy a cserkészzet nevelése mindenestül a keresztény erkölcs alapjára épül. Egyik oldalról a lélektan, másik oldalról számtalan gyakorlati tapasztalat, de a magyar cserkész-munka egész eddigi története is kétségtelenül megtanít bennünket, hogy a nevelésben minden félperspektíva értéktelen. „Hatni, nevelni, adni csak egész emberek és egész meggyőződések képesek.”⁹

3. A vallási szocializáció különböző szinterei

Az ifjúság vallási szocializációja napjaink egyre égetőbb kérdése. Optimális esetben néhány éven belül a gimnazista és az egyetemista korosztály alkotná az egyház aktív tagjait, ha ezt a felnövekvő generációt sikerül valahogyan megnyerni, ugyanis aggasztóak a demográfiai és egyházi tendenciák.¹⁰ Ritkán szerepel kutatásokban a vallásosság és a vallási szocializációra irányuló kérdés. Ha igen, akkor is csak rövidebb kérdésblokkokban, amik felszínes képet mutatnak a vallásosságról. A vallási szocializáció egy folyamat, amikor nemcsak a transzcendenshez való viszony, hanem az egyén társadalmi szerepvállalása, kapcsolatai, identitása, és a természeti környezethez való viszonya is formálódik. Több felfogás is van, attól függően, hogy a kutatók mire helyezik a fókuszot. A klasszikus elmélet, amelynek a lényege, hogy az új generációba beleépül az előző generációk norma- és szokásrendje. Így a gyermek-, serdülő- és ifjúkor fejlődési szakaszaiban történik, és a környezeti hatást nem lehet tagadni.¹¹ „A vallásos nevelés tehát nem más, mint az összekapcsolódó egyének közös jelentésalkotó tevékenysége, s ennek szüntelen ismétlődése az életút során.”¹²

3.1. Család, iskola, gyülekezet

Három olyan területet vizsgállok meg, ahonnan a fiatal közvetlen és közvetett módon kaphat olyan hatásokat, melyek meghatározhatják az egész életét. Ezekon területeken feltűnnek olyan olyan kiemelkedő személyiségek, akik példával állnak egy fiatal előtt: szülők, pedagógusok és lelkészek.

3.1.1. Család

Fekete Gyula 1994-ben úgy fogalmazta meg, hogy a család és a nemzet közös áramköre a szocializáció, ami szociológiai értelemben azt jelenti, hogy a saját maga képére neveli a család, a környezet, a társadalom a beleszülető gyermeket, ami valószínűleg egész életére hatással van. „A család a szocializáció legtermészetesebb s leghatékonyabb műhelye.”¹³ A családi környezet meghatározó egy egyén vallási szocializációjának kialakulásában – ebben megegyeznek a nemzetközi és hazai kutatások eredményei.¹⁴ A biológiai lét bármennyire is fontos, nem hordozza születéstől fogva magában az erkölcsöt, a jellemet,

9 SÍK: A cserkészzet (1930), 19.

10 HÁMORI–ROSTA: Ifjúság, életkor, szocializáció (2013), 5.

11 PUSZTAI: Vallási szocializáció és hatásai (2019), 835.

12 PUSZTAI: Vallási szocializáció és hatásai (2019), 836.

13 FEKETE: Család és nemzet (1994), 223.

14 PUSZTAI–DEMETER–KARÁSZI: Vallási szocializáció vizsgálata (2019), 82.



a szellemet, ugyanis ezek nem örökíthetők át a génekkel. Itt lép színre a szocializáció, melyek emberi és környezeti hatások együttese lehet. A nevelés főbb, közvetlen színterein a családnak, a szűkebb-tágabb társadalmi környezetnek, az iskolának, a pedagógusoknak tehát főszerepük van a közvetlen hatásokban, hogy megfelelő irányba fejlesszék gondolkodásilag, érdeklődésileg, érzelmileg, jellemileg, erkölcsileg a gyermeket. Viszont észre sem vesszük, hogy a közvetett hatások mekkora befolyással rendelkeznek: minták, példák, normák.¹⁵ Milyen képek vannak a falon, mi számít rendnek és mi nem. Óriási mértékű a termékhozama a különféle családi helyzetekben a szocializációnak: a züllött család többnyire a züllésre, az erkölcsös, vallásos család leginkább az erkölcsre, a vallásos hitre szocializál. Itt is a közvetett hatás érvényesül, nevelési szándék nélkül, egyszerűen átveszi a gyermek a szülői viselkedést.¹⁶ Ez egy erős általánosítás, megtörténhet mindegyik esetben az ellentétje. De a családon túl a kortársközegnek is megnevelhet annyira a szerepe, mint a családnak, amikor otthonról nem kap megfelelő impulzusokat, akkor a saját korosztályában érzi meg először a hovatartozást, mit jelent a szeretet, a ragaszkodás, és ez az első rátalálás rettentően erősen hat. Ilyen lehet egy cserkészőrs, egy cserkészcsapat is. Fekete Gyula szerint:

Legfőbb erkölcsi törvény: visszaadni legalább annyit a társadalomnak, embertársaimnak, szülő-nevelő közösségeimnek, amennyit kaptam tőlük lehetőleg azért kamatostul. Semmiféle misztikus nincs abban, hogy az erkölcsi tartozás érzete-tudata érzelmi kötődéssel szövi át a környező világot, hogy tehát az egészséges szellemű-lelkű ember vonzódik édesanyjához, családjához, szülő-nevelő közösségeihez, nemzetéhez: mindazokhoz, akiknek s mindazon körülményekhez, amelyeknek emberi minőségében önmagát köszönheti.¹⁷

A család mellett továbbá igen fontos a vallásgyakorló közösség és a kortárs kapcsolatháló. Az utóbbi főleg a tizenévesek számára döntő fontosságú. Ugyanakkor a kutatások szerint a kortárs vagy intézményi hatás tulajdonképpen a szülők vallásosságának a lecsapódása. Ezt állítja a „channeling” teória, vagyis a szülők „csatornázzák” be gyermeküket ezekben a közösségekbe.

Pusztai Gabriella és Demeter-Karászi Zsuzsanna kutatása arra irányult,¹⁸ hogy megvizsgálják a vallási szocializációt fiatal felnőttekkel készített interjúk tükrében. Ennek során nyilvánvalóvá vált, hogy a fiatal generáció túllépi az utánpótlás kereteit és már inkább egy innovatív vallásosság jelenik meg, ami egyénenként eltérő változatokat nyújt. Hét típust határoztak meg.

A komfortosítva megőrző típus, aki aktív vallásos környezetben nevelkedett, és a vallási kapcsolathálózatban otthonosan mozog. Azonosul az előző generáció nézeteivel, de nem mindenben tudja követni őket. A megtérésélmény ritka ebben a körben, hiszen a beleszületés és belenövekedés jellemző erre a csoportra.¹⁹

Az autonóm vallásosságot építő típus más, mint az előző csoport, de mégsem teljesen. Vallásosság tekintetében a család szokásrendjét elsajátítva nőttek fel, egyházi iskolában tanultak, tehát további intézményi vallásos nevelésben is részesültek. Az összegyűjtöttek ismereteket azonban később racionalizálják, és újraértelmezik funkcionálisan a vallásosságot.²⁰

15 FEKETE: Család és nemzet (1994), 224.

16 FEKETE: Család és nemzet (1994), 225.

17 FEKETE: Család és nemzet (1994), 230.

18 Pusztai G. – Demeter-Karászi Zs.: Vallási szocializáció vizsgálata fiatal felnőttekkel készített interjúk tükrében, in: Szociológiai Szemle 29/3 (2019), 80–97.

19 PUSZTAI–DEMETER-KARÁSZI: Vallási szocializáció vizsgálata (2019), 86–87.

20 PUSZTAI–DEMETER-KARÁSZI: Vallási szocializáció vizsgálata (2019), 87–88.

A *valláskárosult típus* is az előzőekhez mérten vallásos nevelést kapott. Talán még erősebb és intenzívebb a szülői generációnak a lokális kapcsolathálózata és közösségi aktivitása. A fiatalok koragyermekkoruktól intenzíven részesei voltak a közösségi életnek, viszont „a család intim miliójában kevésbé manifesztálódott a vallásosság, nincs nyoma az értelmezésnek, a reflexióknak, a kérdéseknek.”²¹ Ezek a fiatalok a vallás ellen fordultak többnyire, mert rájuk volt erőltetve, ezért próbálnak kilépni a családi vallási szocializációs keretekből, és saját utat keresnek, ami bizonytalansággal teli, nem tudják eldönteni tulajdonképpen mit akarnak, mert hisznek is meg nem is.

A *közeledő típus* életéből hiányzott a vallásos neveltetés, és felnőtté válás során került közelebb a vallásossághoz. Ezek az emberek teljes identitásváltozáson mennek keresztül, mikor megtapasztalnak a vallásos kortárs csoportban egy megragadó élményt, ami ebben a csoportban a leglátványosabb, ugyanis ezt ismeretszerzés, integrálódás, világnézeti fordulat követ. A megtéréshez minden esetben közösségi élményen keresztül jut el.²²

A *nosztalgikus, reflektálatlan típust* „vallási szocializációját érintőleges hatások, felszínes vonzódás és sporadikus érdeklődés jellemzi leginkább.”²³ Sokszor nem is tudják, hogy megvannak-e keresztelve. Nem kötődnek egyházi közösségekhez, nincs saját felekezeti hovatartozásuk.

Az *érdektelen típus* szülei sem részesültek vallásos neveltetésben, és nem csak vallásügyileg, de a lét alapkérdéseiben is érdektelenek. Nincsenek vallási ismereteik, hanem a szerencse, a horoszkóp vagy a médiumok a meghatározóak számukra. A fiataloknak és a szüleiknek is van valamilyen fontos kabalatárgyuk.²⁴

A *tudatos vallástalan típus* családjában sem jelent meg a vallásosság semmilyen formában. Tudatosan és büszkén tartják magukat vallástalannak, és a világnézetüket a racionalizmus és empirizmus alapozza. Az előző két csoporthoz képest nagyon is sok ismerettel rendelkeznek, de a kortárs közösségben, ahol találkoznak valamilyen formában a vallásossággal, semmi sem tudja kikökkenteni őket az álláspontjukból. „A tudatosan vállalt vallástalanság esetében a vallásossággal kapcsolatos elutasító álláspont családi transzmissziója eredményes, itt újraalkotásról kevésbé lehet beszélni, viszont a vallásosságtól való elzárkózás konzekvens és reflektált. A típushoz tartozók intellektuális kíváncsisága valamilyen szintű vallási ismeretekhez segíti őket, és a vallásosság konzekvenciális dimenzióban találják a társadalom számára hasznosítható elemeket, de a világnézet, az élmények és a rítusok tekintetében elhatárolódnak a vallásosságtól.”²⁵

Pusztai Gabriella kutatásai kapcsán az is elmondható, hogy azok a családok, ahol a közösségi vallásgyakorlat aktív, azok biztonságos családszerkezetben élnek, és a családot veszélyeztető konfliktusok fele olyan arányban fordulnak elő.²⁶

3.1.2. Iskola

Az iskola a vallásos szellemű nevelés egyik opcionális helyszíne. Az egyházak szempontjából kimagasló változás – a vallási szocializáció körülményeit tekintve –, hogy a rendszerváltozás után újraformálódott az

21 PUSZTAI–DEMETER–KARÁSZI: Vallási szocializáció vizsgálata (2019), 89.

22 PUSZTAI–DEMETER–KARÁSZI: Vallási szocializáció vizsgálata (2019), 90.

23 PUSZTAI–DEMETER–KARÁSZI: Vallási szocializáció vizsgálata (2019), 91.

24 PUSZTAI–DEMETER–KARÁSZI: Vallási szocializáció vizsgálata (2019), 92.

25 PUSZTAI–DEMETER–KARÁSZI: Vallási szocializáció vizsgálata (2019), 93.

26 PUSZTAI: Vallási szocializáció és hatásai (2019), 839.



egyházi fenntartású köz- és felsőoktatású intézményrendszer. Az elmúlt harminc év egyik legizgalmasabb kihívása volt, hogy „a deklaráltan ateista iskolai nevelés évtizedei után a különböző társadalmi-kulturális csoportok hogyan képesek elérni, hogy gyermekeik a családi szocializációval összeegyeztethető oktatáshoz és neveléshez jussanak”.²⁷ Felekezeti hovatartozástól független, mivel ezek az intézmények közfeladatot látnak el, nyitottak a tanulók előtt. A kérdés, hogy egyáltalán az iskolák felvehetik-e a harcot a generációs változások kényszerével és a családi szocializáció háttérnyomásával.²⁸ Megfigyelhető, hogy a serdülőkorból kilépő ifjak egyre kevésbé vallásosak, „ami az alapvető szociális intézmények: család, iskola, csökkenő társadalmi kontrolljával és a modernizáció erősebb hatásával magyarázható.”²⁹ A cserkészcsapatok fenntartója legtöbb esetben valamilyen gyülekezet vagy a gyülekezet fenntartásában működő iskola, amennyiben rendelkezik ilyennel. Ilyen például a Kecskeméti Református Gimnázium dr. Vetéssy Géza cserkészcsapata, a budapesti Fasori Református Gimnázium Hajnal cserkészcsapata, vagy a nyíregyházi Jókai Mór Református Általános Iskola Dávid cserkészcsapata.

Pusztai Gabriella több kutatása során rámutatott arra, hogy az iskolatársak, barátok, hallgatótársak szerepe a vallási szocializációt nagyban befolyásolja.³⁰ A kisebbségi, baráti és lakóhelyi közösségek vallási szocializációs esélye az Európába érkezett muszlim fiatalok vallási szocializációját elemző tanulmányok szerint a várakozásnál jelentősebb.³¹

Felmerülhet bennünk a kérdés, hogy miért írassuk gyermekünket református iskolába, hiszen az olyan, mint egy állami iskola, csak benne van a nevében, hogy református? Avagy milyen sajátos feladatai lehetnek a mai református iskolának? Ennek a vizsgálatára főként holland kutatások irányulnak.³² Dr. Győri L. János 2009-ben, a Debreceni Református Kollégium oktatási tagozatainak össznevelői értekezletén hat lehetséges feladatot emelt ki. A legfontosabb feladata minden iskolának az oktatás/ismeretközlés és a nevelés, ahol a tanár és a diák közös kommunikációjának következménye az igazság megismerése.³³ Karácsony Sándor, a Kollégium egykori diákja, a debreceni egyetem pedagógia professzora, és nem utolsó sorban cserkész, ő maga hívta fel elsőik között erre a figyelmet, hogy a tanár-diák közös együttműködése egy társaslelki viszony.³⁴

Második, hogy a református iskolának van missziói feladata. Az egyházi iskolák újraindításakor lehetett erről sokat hallani, viszont a fogalom meghatározásában nézetkülönbségek vannak. Győri János szerint legalább három szintje van. A legelső szint a diák spirituális érzékének fejlesztése. Ehhez nem szükséges, hogy a tanár vallásos legyen, hanem lelkiileg művelt, mert a műveltség az nemcsak szellem, hanem a lélek dolga is. A második missziói szint a szakrális nyelv újjáélesztése. Ezt így fogalmazza meg:

27 PUSZTAI: Vallási szocializáció és hatásai (2019), 839.

28 HÁMORI–ROSTA: Ifjúság, életkor, szocializáció (2013), 5.

29 HÁMORI–ROSTA: Ifjúság, életkor, szocializáció (2013), 5.

30 PUSZTAI–DEMETER–KARÁSZI: Vallási szocializáció vizsgálata (2019), 82.

31 PUSZTAI–DEMETER–KARÁSZI: Vallási szocializáció vizsgálata (2019), 82.

32 KOPP: Református középiskolák identitása (2005), 554–572.

33 GYŐRI: A református iskolai műveltség (2009), 629.

34 Lásd GYŐRI: A református iskolai műveltség (2009), 629, aki e megállapításánál Karácsony Sándornak „A magyar észjárás és közoktatásügyünk reformja” (Budapest, 1939), „A könyvek lelke. Irodalmi nevelés” (Budapest, 1941) és „A társaslélek felső határa és a transzcendens nevelés I–II.” (Budapest, 1941–1943) munkáira hivatkozik.

A mai diák számára a hitélet hagyományos fogalmai – bűn, bűnbánat, bűnbocsánat, megváltás, örökélet, pokol, kegyelem, áldozat – gyakran üresen csengenek. Újra kell tanulnunk a szakrális világ nyelvét, ami legalább annyira műveltségbeli, mint hitbeli tényező is.³⁵

Viszont ezen a szinten már egy olyan tanárra van szükség, aki a vallásos világban is jártas, és jól ismeri ezeket a kifejezéseket, s ezek tartalmát. A harmadik szint pedig a közvetlen hitéleti nevelés, ami nemcsak a hittanórákat jelentheti, hanem az istentiszteletek, áhítatok, és más sajátos lelki alkalmak.

Az iskola viszont nem tehet többet annál, minthogy világosan beszél a hit nagy lehetőségeiről és annak felelősségeiről. Győri hozzáteszi:

...nem attól keresztyén egy iskola, hogy néha áhítatot tartanak, kegyes énekek, imádságok hangzanak el benne, felolvasnak a Bibliából, s egyébként minden olyan, mint egy állami vagy alapítványi iskolában. Hanem attól, hogy abban olyan hívő tanárok tanítanak (legalábbis jelentős részben), akiknek életpéldájából, szavaiból, cselekedeteiből arra lehet következtetni, hogy az életnek van értelme, célja.³⁶

Láthatjuk azt is, hogy a missziós feladat nem az, hogy Istenről van szó folyamatosan a tanórákon, folyosókon, hanem amikor annak rendelt ideje van, akkor nem hallgat.

A harmadik feladat, hogy a református iskola értékrendet közvetít. Kiemelt feladat, hogy a diákok egyértelmű és szilárd erkölcsi értékrendet kapjanak. Erkölcsösen hit nélkül is lehet cselekedni, ezt a református iskola tudja, viszont ez itt függ össze a missziói feladattal, hogy a vallásos nyelv ismerete viszont segítheti az embert az erkölcsi dilemmák értelmezésében.

A negyedik dolog az, hogy az egyházi iskoláknak a társadalomban kompenzációs funkciói is vannak. A vallásos szocializáció területén tűnik ez ki leginkább: régebben elsősorban a családban történt meg, s az iskola feladata másodlagos volt, viszont gyakran széteső és rohanófélben lévő családok egyre inkább alkalmatlanok erre a feladatra, és így ezt a szerepet részben átveheti az iskola. Győri L. János szerint:

Mai világunkban megállapításunk sajnos egyre inkább más szocializációs tényezőkre is érvényes: pl. a viselkedési, öltözködési, étkezési, köszönési normák elsajátítására. Sőt még az általános kultúrák közvetítés területén is mutatkoznak kompenzációs feladatok. Az oktatás Európa-szerte a munkaerőpiac szükségleteit elégíti ki.³⁷

Az iskola arra kényszerül, hogy azt tanítsa, ami leginkább eladható, viszont ezzel egy olyan problémát követ el, hogy megcsonkítva közvetíti a kultúrát, és a tananyagból kiszorulnak azok a műveltségelemek, amelyeknek segítségével a kultúra klasszikus értékei és a világ szakrális dimenziói megérthetők lennének. Ez akkor történik, amikor az európai ember spiritualitás iránti érdeklődése abszolút növekszik.

Nem igazán érthető, miért engedi át ebben a helyzetben az európai iskola ennek az igénynek a kielégítését a szinkretizmusban tobzódó elektronikus médiáknak, a sarlatánoknak és az ezoterikus praktikáknak. Ebben a helyzetben az egyházi iskolának feltétlen kötelessége a szakrális távlataitól és nemzeti sajátosságaitól megcsonkított kultúra rehabilitációjának felvállalása.³⁸

Viszont azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy e kompenzációs feladatok vállalása egy bizalmi válságot is eredményezhet.

35 Győri: A református iskolai műveltség (2009), 629.

36 KÁLMÁN: Hagyomány és korszerűség a mai református iskoláinkban (1997), 310.

37 Győri: A református iskolai műveltség (2009), 630.

38 Győri: A református iskolai műveltség (2009), 630.



A mai elvárások diáktól és szülőktől egyaránt azok egy egyházi iskola irányába, hogy szakmailag emelkedjen ki, legyen különb, mint más, és nem az a fontos, hogy másképpen értelmezi a világ dolgait.³⁹ A református iskolának diakóniai feladata is van, ugyanis felvesz olyanokat, akiknek szociális támogatásra van szükségük. Továbbá társadalompolitikai feladata is van, hiszen – így Győri L. János:

... többnyire az egyházi iskoláinkban ülnek a leendő értelmiségek, tudósok, politikusok, művészek, írók, teológusok, akik hamarosan ennek a több évszázados hagyománynak a továbbadói lesznek a társadalom legkülönbözőbb területein. A keresztyén elit egész Európában visszaszorult, s ez meg is látszik a kontinens szellemi, erkölcsi arculatán. Ennek a szempontnak tehát a jövőben kiemelt helyet kell kapnia a felekezeti oktatásban.⁴⁰

3.1.3. Gyülekezet

Az előző két szocializációs faktorokban: család és iskola láttuk milyen befolyásoló tényezők vannak, hogy egy gyerek elinduljon a vallásosság útján, vagy éppen meghátráljon. Minden esetben látott egy pozitív példát, ami alapján ő is elkezdett cselekedni, vagy éppen negatívan hatott rá, és azt megkérdőjelezte. Az, hogy egy vallásos miliőben nevelkedik az ugyanúgy lehet rá jó és rossz hatással.

A gyülekezet életére nagy hatással van a lelkipásztor személyisége, lelkiisége és missziói látása.⁴¹ A gyülekezet egy olyan színtér, ami azt a biztonságos élményt nyújtja, ahol a család és az egyén lelki támogatást kaphat, közösséget. A gyülekezet életébe – több helyen – bármikor bekapcsolódhat családosan vagy egyénileg valaki. Különböző korosztályoknak vannak csoportok: baba-mama kör, ifjúsági alkalmak, fiatal felnőttek bibliaórája, férfikör stb. Az ifjúsági alkalmak is, ahol létszámtól függően megtehetik, több korosztályra vannak lebontva, külön van a gimnazista elsős az egyetemista elsőstől, hiszen máshogyan kell megszólítani őket, más kérdésekre keresik a válaszokat. A családi csendesnapokon, vasárnapi istentiszteleten pedig mindegyik korosztály találkozik egymással, ahol a kisebb közösségek immáron egy nagyobb közösséget tudnak alkotni. Mutatkozik egy olyan tendencia, miszerint ilyen lehet egy több-generációs családos gyülekezeti tábor is, ami egyre inkább modellé válik a városi gyülekezetek számára.⁴²

Család és gyülekezet, anya és anyaszentegyház egymásért vannak.⁴³ Az egyház fontos feladatai közé tartozna a helyes nemzeti identitás formálása, ám ez az idősebbeknél erőteljesebben jelentkezik, mint a fiataloknál.⁴⁴ Ezt fokozott odafigyeléssel kell tenni, ugyanis „az egyház nem lehet nemzeti érdekek kiszolgálója és megszólaltatója úgy, hogy az sértse az evangélium minden népek egalitásának egyetemes elvét.”⁴⁵

A gyülekezet állapotát nagyban befolyásolja a családok lelki, kulturális, szociális és erkölcsi minősége. Ha a gyermek nem a családi atmoszférában találkozik az első hithez kötődő impulzusokkal, akkor az igen sajnálatos. Az alapismereteket, bibliai történeteket, imádságokat, énekeket jobbik esetben továbbviszi, „intézményes formában elmélyíti a gyülekezeti gyermek és ifjúsági munka és az iskolai hitoktatás. Mind-

39 Győri: A református iskolai műveltség (2009), 631.

40 Győri: A református iskolai műveltség (2009), 631.

41 Püski: Érdeklődéstől elköteleződésig (2013), 15.

42 Püski: Érdeklődéstől elköteleződésig (2013), 147–155.

43 Lázár: Egyház és család (2001), 253.

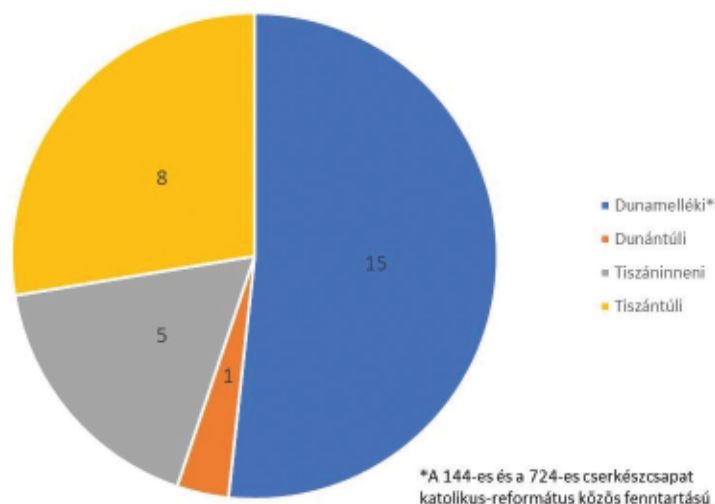
44 Kovács: Határmezsgyén (2018), 139.

45 Kovács: Határmezsgyén (2018), 141.

ez a levegőben lóg a családi háttér nélkül.”⁴⁶ A család a közösségi lét, munkaerkölcs, nemzeti identitás fundamentuma, nem csak az imádság gyakorlótere. Ránevelődik a gyermek a közösségi életformára, megismeri, hogy mik az egészséges korlátai és lehetőségei. Leginkább a többgenerációs együttélésben megszokhatja, hogy ne a vágyai uralkodjanak, hanem igényeit a lehetőségekhez kapcsolja. A lemondás, a lehetőségek alaposabb kihasználása a keresztyén házirendben való élet gyakorlásának magasiskolája lehet. Az egészséges családi élet így válhat gyülekezeti és nemzetformáló erővé. „S miközben örökös társak vagyunk az élet kegyelmében, vándor társakká érünk és nevelődünk a gyülekezetben és a hazában. Az Isten országát kereső ember életének olyan áldott és értékes »melléktermékei« ezek, amelyek áldásul szolgálnak e földi tereken.”⁴⁷

A gyülekezetépítés munkája kilép a templomi keretektől, a gyülekezeti teremből és a lelkeszi hivatalból. A gyülekezet fenntartásában lehetnek különböző szociális intézmények, továbbá bölcsőde, óvoda és iskola. A gyülekezet többnyire összekapcsolódik az iskolával, hogyha egyik a másik fenntartásában van. A gyerekek így nemcsak az iskola közösségébe kapcsolódnak be, hanem a gyülekezet életébe is. Ha van az iskola/gyülekezet fenntartásában cserkészcsapat, akkor azon keresztül is, de ezek felül például a hónap első vasárnapja lehet családos istentisztelet, ahol valamelyik osztály mutatkozik be, valamilyen témakör szerint. Az Elektronikus Cserkész Tagnyilvántartó Rendszer (ECSET) szerint huszonkilenc református kötődésű cserkészcsapat van (1. ábra). Magyarországon a tizenháromezer kétszáz tagot számláló mozgalom kb. 13%-a református. A gyülekezeteknek missziós tevékenysége lehet, hogy így még több fiatal érjenek el. A Magyar Cserkészszövetség által meghatározott 2021-es tematikus év a „lelkiség éve”.⁴⁸ Ennek célja az is, hogy a történelmi egyházakkal egy szorosabb kapcsolat kiépítése megtörténjen, és a cserkészzet eljusson minden gyülekezethez és fiatalhoz egyaránt.

A református kötődésű cserkészcsapatok megoszlása Magyarországon egyházkerületenként



1. ábra

46 FEKETE: A gyülekezetépítés szolgálatában (2000), 163.

47 FEKETE: A gyülekezetépítés szolgálatában (2000), 164.

48 2019-ben a gyermekvédelem volt a fókusz, míg 2020-ban a teremtésvédelem.

3.2. Cserkészzet mint a vallási szocializáció helyszíne

A cserkészzet része lehet a fentebb említett szociális tereknek: a családnak, az iskolának, a gyülekezetnek és a szabadidő eltöltésének is.

Egy csapat/raj/őrs megismerteti egy fiatallal azokat az alapértékeket, amelyek a cserkész életvitel elengedhetetlen részei. A cserkész módszeren keresztül részesülnek a cserkészek „tanulásban”. A módszer elemei: cselekedve tanulás; fogadalom és törvények, vagyis az elköteleződés; folyamatos, ösztönző, vonzó és hasznos programok főként a természetben; őrsi/kisközösségi rendszer; magyar kultúra ápolása, különös tekintettel a népi hagyományainkra.⁴⁹ Ezek azok a pillérek, amiket Lord Baden-Powell, a cserkészzet megalapítója a cserkészetre hagyott, kivéve az utóbbit, a magyarságtudat erősítését, ugyanis az egy sajátossága a magyar cserkészzetnek, amit az 1939–42 közötti pedagógiai program újragondoláskor vezettek be.⁵⁰ Ezek azok a keretek, amikre a Cserkészmozgalom Világszervezete (WOSM) támaszkodik. A cserkészek ezek fényében végzik nevelő munkájukat. De fontos számukra a kívülről érkező kritika, támaszkodnak a többi cserkész és vezető véleményére, a lelkipásztorok, szülők, pedagógusok meglátásaira. Ez azért is fontos, mert a cserkészzet a cserkész módszer segítségével akarja a gyereket nevelni a család, az iskola és a gyülekezet társaként.

A *fogadalom és törvények* foglalják össze a jellemnevelésük lényegét, amik a cserkész értékrend alapjait képezik. Cél az olyan cserkészek nevelése, akik törekszenek a fogadalom megtartására, és a második cserkész törvény⁵¹ alapján elkötelezettek, hogy teljesítsék kötelességeiket Isten, a haza és az embertárs iránt. A fogadalom egy életre szól, ezért folyamatosan kell az értékeket ápolni, védeni és megélni.

Az *őrsi rendszert* a megalapító azért találta ki, mert ilyen kisebb közösségeket (ideális létszám az 5–10 fő) könnyebb irányítani, nemenként és korosztályonként elkülönítve. Az őrsnek van egy a tagokkal azonos nemű vezetője, akire hallgatnak, aki mintaként áll előttük, ezért óriási felelősséggel van felruházva, és ő lesz a példakép. Továbbá a gyerekeknek hatalmas az igénye, hogy egy azonos korcsoportú közösségbe tartozzanak, ahol életre szóló élményeket szereznek, közös titkaik és céljak lehetnek. Az elején⁵² és végén⁵³ is imával vannak keretbe foglalva az őrsgyűlések.

A *cselekedve tanulás* lényege az, hogy a cserkészismeretek átadása játékosan, lelkesítően történik, valamilyen gyakorlati módszertan segítségével, hogy a cserkész lássa, érezze, megtapasztalja és ő is csinálja, hogy a későbbiekben azt alkalmazni tudja ne csak a cserkészzetben, hanem saját életében is.

A *folyamatos és ösztönző, vonzó és hasznos programok* minden korosztály számára az év során kell biztosítsa az őrsgyűlésen túli cserkészprogramokat: portyák, lelkinapok, cserkészfarsang stb. *Főképp a természetben* kell, hogy megvalósuljanak. Mindezek csúcspontja a tábor, ahol az év során összegyűjtött

49 CONSTANTINOVITS – NÉMETH-NAGY – SOLYMOSI et al. (szerk): Egységes Ifjúságnevelési Kézikönyv (EINK).

50 CONSTANTINOVITS – NÉMETH-NAGY – SOLYMOSI et al. (szerk): Egységes Ifjúságnevelési Kézikönyv (EINK).

51 „A cserkész híven teljesíti kötelességeit, melyekkel Istennek, hazájának és embertársainak tartozik.”, lásd *A Magyar Cserkészszövetség Alapszabálya* (2019), 10. §.

52 „Mindenható Úristen! Alázatos szívvel fordulunk tehozzád munkánk kezdetén. Nagyratörők céljaink, de gyarló a mi erőnk. Kérünk ezért, minden erők forrása, támaszd meg a mi gyengeségeinket és tedd eredményessé munkánkat, hogy azzal, amit teszünk, a Te dicsőségedet szolgáljuk, hazánkban és embertársainknak javára lehessünk, add, hogy megalkuvás nélkül törekedjünk a jellemes életre, szent igazságodtól és a becsülettől soha el ne tántorodjunk! Ámen”, lásd BÓNA – NAGYNÉ CSOBOLYÓ (szerk.): *Cserkészélet imakönyve* (2017), 15.

53 „Hálát adunk Urunk, az imént vett jókért. Erős a szándékunk, hogy igaz jótettek fakadjanak nyomunkban. Add szándékunkra áldásodat. Ámen”, lásd BÓNA – NAGYNÉ CSOBOLYÓ (szerk.): *Cserkészélet imakönyve* (2017), 15.

tudást a természetben is kamatoztathatják. Továbbá a természet az Isten megtapasztalásának a helyszíne is lehet.

A magyar nemzeti kultúra és hagyományok azok, amik megkülönböztetik a magyar cserkészeket más országok cserkészzeitől. Ez akkor vált ennyire erőssé, amikor betiltották a cserkészzetet, és a külföldön élő magyarok vitték tovább az értékeket, és fontos volt, hogy a külföldön felnövekvő, magyar származású gyerekek is megismerjék hazájuk hagyományait, történelmét és nem utolsó sorban nemzetük nyelvét. Az újjáalakulás után pedig a cserkészzet regös szakága az, ami összpontosítva ezzel foglalkozik és célirányosan olyan regőstáborokat, illetve regősnapokat szervez, ahol a néptáncé, népdaltanulésé, népművészeteké a főszerep.

A cserkész, ahogy belép a csapatba, fogadalmat tesz, ami több esetben is a fenntartó gyülekezet templomában történik a gyülekezet közösségében. Ezáltal cselekvő tagja lesz egy vallásos életet élő, hívő közösségnek, és ezáltal nyitottá válik Istenre és az üzenetére, élő kapcsolatba kerül Istennel, amit első sorban a természet csodája által tapasztal meg. Őrsileg és csapat szinten is látogatják a fenntartó gyülekezet istentiszteleteit vagy miséit. Sőt van, hogy más felekezet alkalmaira is ellátogatnak vasárnap. A táborok mindennapjaiba is beletartozik a napi áhítat, továbbá a vasárnapi rendnek megfelelően vagy a helyi templomba ellátogatva, ahol gyakran szolgálnak is a csapatokból valamilyen formában (bibliaolvasás, zenélés), vagy ha erre a helyszín miatt nincs lehetőség, akkor meghívás útján az erdő mélyén egy lekipásztor, illetve pap végzi el a szolgálatot. Az imaséta, lelkiösvény, láthatatlan színház is többször szerepel programokon.

A Magyar Cserkészszövetség nevelési programjában, az Egységes Ifjúságnevelési Koncepció (EINK) meghatároz egy nevelési célt, amelyet el akarnak érni egy-egy cserkésznevelési folyamat során. „*Krisztus-sibb ember, magyarabb magyar!*” – Sík Sándor fogalmazta meg ezt a célt,⁵⁴ aki Karácsony Sándor mellett a magyar cserkészzet egyik legnagyobb nevelő egyénisége volt. Az EINK abban segít, hogy ezt a jelszót a mai korra interpretálja. Így öt nevelési területet határoz meg: lelki, érzelmi, testi, értelmi és társas. Ezek jellemzői korosztályonként változnak, ezért kell egy vezetőnek felkészültnek és korosztályspecifikusnak lennie.

A cserkész felelőséggel van közvetlen és közvetett, szűkebb és tágabb környezetéért, ami a családja, őirse, csapata, egyházközsége/gyülekezete, munkahelye, nemzete, és felelős önmagáért, az egész teremtett világért. Hogyha egy fogadalmat tett cserkész életének minden részterületét áthatja a cserkészies életszemlélet, akkor válik igazi életformává, és akkor tudja képviselni a fogadalmat és a törvényt, az egész cserkészszellemiséget a fentebb felsorolt társas környezet minden szegmensén. A cserkészstudás ráépül, teljesen összhangban van azzal, amit a család, az iskola és a gyülekezet megad. Ilyen például a cserkész történelem, ami egyfajta adalék lehet a történelem megtanulásához, vagy az elsősegnyújtás, ami az élet minden színterén szükséges lehet, de ezeken felül van, ami csak a cserkészethez kötődik: cserkészcsomók, cserkészinduló ismerete. A Magyar Cserkészszövetségnek van egy próbarendszere, amit helyzettől függetlenül fiúknak és lányoknak egyaránt ismerni és tudni kell.⁵⁵ Az őrsi foglalkozások is titkon ezekre készítene fel. Korosztályonként van abban is meghatározva, hogy mi az, amit az adott életkorban tudni kell. Ezeknek elengedhetetlen pontjai a jellemépítés, istenismeret, magyarságismeret, emberismeret, környezetismeret, testi teljesítmény, közösségi kötelezettség (családban, cserkészzetben, egyházban, társadalomban).

54 CONSTANTINOVITS – NÉMETH-NAGY – SOLYMOSSI et al. (szerk): Egységes Ifjúságnevelési Kézikönyv (EINK).

55 A Magyar Cserkészszövetség Próbarendszere (2004. szeptember 1-jétől hatályos).



A végső cél, ami élő kapcsolat Istennel, csak ott értelmezhető a cserkésznevelésben, ahol van istenkép. A templom, a vallásos közösségi élet szimbolikus, liturgikus és valóságos ünnepi és hétköznapi színtere, nemcsak egy-egy szakrális esemény elvégzésének a helye. A vallásosság mintáját egyaránt megadja a vallásos közösség: a család, a szakrális közösségi vezetők és a lelkivezetők, valamint a lelki úton régebb óta haladók, akiket az ember a maga számára példának tekint. A képmutatás, az ellentmondásosság elbizonytalanítja a vallás útján növekvő lelket, a hitelesség, a kiállás, a következetesség pedig bátorítja. A cserkészvezető vallásossága egyaránt fontos a maga életében, és a cserkészei életében is. Tőle tanulják meg a cserkészek a cserkészeti vallásos mivoltát. A cserkészvezető vallásos példája erősíti meg a cserkészeti vallásos életvitelében, aki ezen a példán keresztül láthatja, hogy miként érheti el a cserkészeti esemény vallásos oldalát. A cserkészek nemcsak a látható jelekből tanulnak, hanem sokat jelent számukra az is, amit a vezető elmond a maga vallásos élményeiről, tapasztalatairól és a vallásosságából fakadó értékrendjéről. Ezért fontos a cserkészekkel a közös liturgiákon túl a vallásosságról beszélgetni is.⁵⁶

4. Összegzés

A példa nagyobb nevelő erő, mint a szó. Optimális esetben egy gyermek a szüleitől, tanítóitól és/vagy cserkészvezetőitől látott és tapasztalt példák hatására fogja maga is felkeresni a templomot, s az ottani alkalmakat. A példamutatás mind a három általam vizsgált szociális faktorban megjelenik, hiszen mintául szolgálhat egy fiatalnak az élet bármely területén a szülő, tanító, a lelkipásztor/pap és a cserkész is. A kutatás során megállapítható, hogy saját tapasztalatom és helyzetem nem egyedi, hiszen a többi huszonnyolc cserkészcsapatban is előfordul az, mint velem, hogy a csapat, aminek tagja lesz a fiatal, az református fenntartású – iskolai és/ vagy gyülekezeti szinten –, így kiskorától kezdve részese lehet mind a cserkész, mind a gyülekezet közösségének.

Viszont azt is láthatjuk, hogy a négy egyházkerületből, huszonhét egyházmegyéből, kb. 1300 gyülekezetből csak huszonnyolc református vonatkozású cserkészcsapat van. Ez a szám nagyon lehangoló. Pedig a cserkészeti az, ami mind a három szociális térbe (család, iskola, gyülekezet) be tud csatlakozni. Pótolni semmiképp sem tudja egyik a másikat! Ideális esetben, mivel az ifjúság vallásossága egyre égetőbb kérdése napjainknak, a cserkészeti által a gyülekezeti tagok száma is értelemszerűen növekedne. A cserkészeti missziós lehetőség lehet az iskola és a gyülekezet számára egyaránt.

A közel száztíz éves ifjúsági mozgalom története nem könnyű évtizedeken ment keresztül. Legválságosabb éveit a második világháború után élte, ugyanis a politikától független mozgalom nem tudott ellenállni a kor nagyhatalmának, a kommunizmus ideológiájának, és ennek következményeként a cserkészeti beolvastották az úttörő mozgalomba.⁵⁷ Emiatt gyakran ma is összetévesztik a kettőt egymással. Hosszú évek teltek el, amíg újjá szerveződhetett a Magyar Cserkészszövetség 1989-ben.⁵⁸

Legyen szó bármelyik ifjúsági mozgalomról vagy egyesületről, ami valamelyik történelmi egyházhoz kapcsolódik/kapcsolódott, az elmondható, hogy az egyház ifjúsági belmissziójára mindig jó hatással

56 CONSTANTINOVITS – NÉMETH-NAGY – SOLYMOSSI et al. (szerk): Egységes Ifjúságnevelési Kézikönyv (EINK).

57 P. MIKLÓS: A Magyar Cserkészfiúk Szövetsége és az úttörőmozgalom „egyesülése” 1948-ban (2007), 153–181; ÓLMOSSI: Hetven éves úttörőmozgalom (2016), https://archivnet.hu/politika/hetven_eves_uttoromozgalom.html, letöltés dátuma: 2020. 11. 17.

58 G. MERVA (szerk): A magyar cserkészeti története (2009), 21.

volt.⁵⁹ Napjainkban különösen is ki vannak éhezve a spiritualitásra az emberek, és a vírushelyzet miatt sokkal több időt tölt otthon a fiatal, mint az eddigi években valaha, így a család lett ismét a legbefolyásolóbb tényező. Egyébként az iskola, ahol a kortárscsoportba betagozódik az egyén. Így bátran merem felállítani azt a sorrendet, hogyha a gyermek megismerkedik egy vallásos ifjúsági mozgalommal, és a szülők még nem elkötelezett hívők, akkor a gyermekén keresztül ők is megismerkedhetnek az adott felekezettel, és a gyermek viszi a templomba a szülőt, nem pedig fordítva. Így lesz a példamutatás kölcsönös tanítómester szülőnek és gyermeknek egyaránt.

Felhasznált irodalom

- A Magyar Cserkészszövetség Alapszabálya* (2019. december 1-jétől hatályos).
- A Magyar Cserkészszövetség Próbarendszer* (2004. szeptember 1-jétől hatályos).
- BADEN-POWELL, R.: *A cserkészvezető*, Budapest, Magyar Cserkészcsapatok Szövetsége, 1992.
- BÓNA Z. – NAGYNÉ CSOBOLYÓ E. (szerk.): *Cserkészélet imakönyve*. Az MCSSZ ICHTHÜSZ Közösségének Imakönyve protestáns cserkészek számára, Dunavarsány, Evangéliumi ICHTHYS Cserkész Alapítvány, 2017.
- CONSTANTINOVITS M. – NÉMETH-NAGY M. – SOLYOSI B. et al. (szerk.): *Egységes Ifjúságnevelési Kézikönyv* (EINK), <https://www.cserkesz.hu/sites/default/files/2020-04/Egyse%CC%81ges%20ifju%CC%81sa%CC%81gnevele%CC%81si%20konceptio%CC%81.pdf>, letöltés dátuma: 2021. 05. 26.
- EDŐCSÉNY A.: *Őrsvezetők könyve*, Budapest, Márton Áron Kiadó, 1992.
- FEKETE GY.: Család és nemzet, in: Albert G. – Tenke S. – Tőkéczi L. (szerk.): *Szárszó 1992–2001. A Református Értelmiségi Konferenciák előadásai*, Budapest, Magyarországi Református Egyház, 2002, 223–230.
- FEKETE K.: *A gyülekezetépítés szolgálatában*, Budapest, A Református Zsinati Iroda Doktorok Kollégiumának Főtitkári Hivatala, 2000.
- G. MERVA M. (szerk.): *A magyar cserkészlet története 1910-től napjainkig. Kiállítási katalógus* (Gödöllői Múzeumi Füzetek 11), Gödöllő, Gödöllői Városi Múzeum, 2009.
- GYŐRI J.: A református iskolai műveltség lehetséges tartalmi elemei és a református iskola mai feladatai, in: *Igazság és Élet* 3/4 (2009), 623–631.
- HÁMORI Á. – ROSTA G.: Ifjúság, életkor, szocializáció, in: *Confessio* 37/1 (2013), 5–17.
- KÁLMÁN A.: Hagyomány és korszerűség a mai református iskoláinkban, in: Albert G. – Tenke S. – Tőkéczi L. (szerk.): *Szárszó 1992–2001. A Református Értelmiségi Konferenciák előadásai*, Budapest, Magyarországi Református Egyház, 2002, 309–314.
- KERNY G.: A magyar cserkészlet vallásos jellege, in: *Szolgálat* 81/1 (1989), 77–79.
- KOPP E.: Református középiskolák identitása. Értékek és identitásmodellek a tanárok és diákok véleménye tükrében, in: *Educatio* (2005/3), 554–572.
- KOVÁCS K.: *Határmezsgyén. A református egyház a történelmi örökség és a megújulás eélyei között az 1989–90-es rendszerváltást követően*, Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2018.

⁵⁹ Például *Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetség (MEKDSZ)*, <http://www.mekdsz.hu/kuldetesunk>; *Református Fiatalok Szövetsége (REFISZ)*, <http://uj.refisz.hu/index.html>; *Regnum Marianum*, <https://regnum.hu/>; *Soli Deo Gloria Református Diákmozgalom (SDG)*, <http://sdg.org.hu/irasok/mi-az-sdg>.



OTDK pályamunkák

- LÁZÁR I.: Egyház és család egy elöregedő társadalomban és egy megújuló nemzetben, in: Albert G. – Tenke S. – Tőkéczi L. (szerk.): *Szárszó 1992–2001. A Református Értelmiségi Konferenciák előadásai*, Budapest, Magyarországi Református Egyház, 2002, 248–256.
- Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetség (MEKDSZ)*, <http://www.mekdsz.hu/kuldetesunk>, letöltés dátuma: 2020. 11. 18.
- ÓLMOSI Z.: Hetven éves úttörőmozgalom, in: *archívNET* 16/3 (2016), https://archivnet.hu/politika/hetven_eves_uttoromozgalom.html, letöltés dátuma: 2020. 11. 17.
- P. MIKLÓS T.: A Magyar Cserkészfiúk Szövetsége és az úttörőmozgalom „egyesülése” 1948-ban, in: *Új Pedagógiai Szemle* 57/9 (2007), 153–181, <https://epa.oszk.hu/00000/00035/00116/2007-09-mt-PMiklos-Magyar.html>, letöltés dátuma: 2020. 11. 17.
- PUSZTAI G. – DEMETER-KARÁSZI Zs.: Vallási szocializáció vizsgálata fiatal felnőttekkel készített interjúk tükrében, in: *Szociológiai Szemle* 29/3 (2019), 80–97.
- PUSZTAI G.: *Iskola és közösség. Felekezeti középiskolások az ezredfordulón*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2004.
- PUSZTAI G.: Vallási szocializáció és hatásai, in: *Magyar Tudomány* 180/6 (2019), 834–843.
- PÜSKI L.: *Érdeklődéstől elköteleződésig. Misszió és gyülekezetépítés: koncepciónk és gyakorlatunk*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2013.
- Református Fiatalok Szövetsége (REFISZ)*, <http://uj.refisz.hu/index.html>, letöltés dátuma: 2020. 11. 18.
- Regnum Marianum*, <https://regnum.hu/>, letöltés dátuma: 2020. 11. 18.
- SÍK S. – TELEKI P. – ARATÓ L.: *A cserkészzet*, Budapest, Márton Áron Kiadó, 2002.
- SÍK S.: *A cserkészzet*, Budapest, A Magyar Szemle Társaság, 1930.
- Soli Deo Gloria Református Diákmozgalom (SDG)*, <http://sdg.org.hu/firasok/mi-az-sdg>, letöltés dátuma: 2020. 11. 18.

ZÁGONYI MARKÓ TAMÁS

Marketing és Szentlélek

Az egyházi menedzsment lehetőségei és határai*

1. Bevezetés

Ebben a mostani írásban a 35. OTDK versenyen bemutatott dolgozatom egy kiemelt részletével ismerkedhet meg az olvasó, ugyanis a terjedelem miatt nincs lehetőségem a teljes kutatási anyag bemutatására. Az általam vizsgált téma az egyházon belül egy aktuális jelenségre kíván rámutatni és azokat teológiai szempontok szerint értékelni. A Magyarországi Református Egyház valamennyi lelkeszi szolgálatban álló tisztségviselője megegyezik abban a tételmondatban, hogy az egyházak elkötelezett tagjai fogynak, s kevés a szolgálatot vállaló gyülekezeti tag. Ezért munkám során hat olyan lelkipásztor tevékenységét és tapasztalatát mértem interjúkkal, akik megoldásokkal kísérleteznek a gyülekezetépítés színterén. A beszélgetések kiértékelése után öt olyan objektív szempont került felállításra, melyek alapján jól bemutatatható az interjúk tartalma, megfogalmazhatók velük kapcsolatban kérdések, és vizsgálhatók teológiai szempontok alapján. Ez az öt szempont a következő:

- Hivatalként igazgatni, vagy vállalkozásként vezetni a gyülekezetet?
- A lelkeszi tisztségértelmezés. A lelkész és a menedzser.
- Gyülekezetépítési lehetőségek, avagy a gyülekezetépítés sikere.
- Marketing az egyház kontextusában.
- Marketing és Szentlélek. Az egyházi menedzsment lehetőségei és határai.

* *Jelen tanulmány a 35. OTDK Társadalomtudományi szekciójának "Vallás- és hittudomány 2." tagozatában bemutatott pályamunka rövidített és szerkesztett változata. A hallgató témavezetője: Dr. Kovács Krisztián adjunktus, DRHE Szociáletikai és Egyházzsziológiai Tanszék.*



A jelenlegi írásban csak az utolsó két témáról kívánok beszámolni: *Marketing az egyház kontextusában; Marketing és Szentlélek – Az egyházi menedzsment lehetőségei és határai*. A dolgozat témája széles területen mozog és kérdések sorozatát indítja el. Sok-sok modell és elképzelés fogalmazódott már meg, és fogalmazódik meg napjainkban is a gyülekezetépítés témakörében. Még több lelkes tapasztalat kerül napvilágra azzal kapcsolatban, hogy ki hogyan próbálja megoldani a kihívásokat könnyebb vagy nehezebb sorsú gyülekezetekben. Találkozunk sikerről, valamint kudarcról szóló beszámolókkal egyaránt. Sok esetben kialakul egy olyan kép, mintha másolható módszerekről, illetve receptekről lenne szó. Ebben a dolgozatban korántsem szeretnék egy módszer, eljárás, vagy modell mellett kardoskodni. A dolgozat célja, hogy teológiai alapon megalapozott impulzusokat adjon, valamint árnyalja a gondolkodásmódot azok számára, akik lelkipásztorként, gyülekezeti tagként, vagy csak érdeklődőként szeretnék információt kapni az egyházi menedzsment témában.

Mielőtt a részletesebb kifejtésbe kezdenék, álljon itt néhány gondolat bevezetésként a másik három szemponttal kapcsolatban. Az egyház, ha küldetését minden korban hitelesen kívánja teljesíteni, akkor két dologról nem mondhat le: egyrészt arról a múlttól, ami meghatározza az identitását, s ez Krisztustól ered: *„Menjete el tehát, tegyetek tanítvánnyá minden népet, megkeresztelve őket az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek nevében...”* A másik pedig, hogy figyelembe veszi azt a kort és korszakot, valamint annak emberét, ahol neki ezt a parancsot be kell töltenie. A 21. század kihívásai feladat elé állítják az egyházat, ezért nem teheti meg, hogy nem reagál azokra. A vallás megváltozott szerepe, a szekularizáció és az individualizmus megjelenése és sok más azt eredményezi, hogy az egyház a piac szereplőjévé válik konkurenciatársai mellett. Akár beismeri, akár nem, a helyzet valós, ami megoldásért és változásért kiált. A megváltozott helyzetben a „fogyasztó” nem sétál be az egyház közösségébe, hanem megszólításra és hitélményre vágyik. Ezért az egyház nem teheti meg, hogy nem hallatja a hangját, mert akkor nem éri el a kor emberét, s ezáltal küldetését sem teljesíti. Ugyanakkor nem az egyház megváltozott helyzete idézi elő a lelkesi tisztség változását, hanem sokkal inkább – s ezt a tapasztalatok is mutatják – a gyakorlatban elvégzendő feladatok köre. Ezen a ponton muszáj érvényesíteni a reformáció gondolatát, mely a hangsúlyt az igehirdetésre tette, s ezzel ki is jelölte a lelkesi tisztség lényegét, mely nem lehet más, mint az Ige hirdetése. Ugyanakkor „az egyházban – ellentétben önértelmezésével – majdnem minden ösvényen lelkipásztorok loholnak.”¹ Minden megkérdozett lelkipásztor elismerte ezt a tényt, s maguk is negatív előjellel beszéltek a helyzetről. A 21. század lelkesi tisztségértelmezésének területén fel kell ismerni a helyzet súlyosságát, s a lelkeszt vissza kell helyezni abba a szerepbe, amire őt alapvetően kiképezték, s ami az ő valódi küldetése: hirdetni a jelenkorban Krisztus örömhírét. Klaus Douglass gondolatával egyetértve: meg kell szüntetni a gyülekezetek életében a lelkipásztor-központúságot.²

Ezen tézisek után, melyek mind egy egészségesebb működést céloznak, joggal merülnek fel kérdések a gyülekezetépítés sikerével kapcsolatban. A gyülekezetépítés szükségességéről azt hiszem nem kell hosszasan beszélni, hisz az egyháznak akkor is ez az egyik legfőbb feladata minden korban, ha alapvetően a számok, és a stabilitás ezt nem indokolnák. Egy gyülekezet megnyilvánulása elsősorban az istentiszteleti összejövetelekben kell, hogy megjelenjen.³ Tehát a gyülekezetépítésnek ezt a célt kell elsősorban szolgálnia, valamint ezeken túl felügyelni kell, hogy minden kísérlet a Szentírás követelményeinek megfeleljen. A gyülekezetépítés kapcsán fontos mindig szem előtt tartani, hogy a számok sok mindenről tanúskodnak és adnak visszajelzést, de az az elgondolás, ami a gyülekezetépítés sikerét csak a megfog-

1 DOUGLASS: Az új reformáció – 96 tétel az egyház jövőjéről (2002), 154.

2 DOUGLASS: Az új reformáció – 96 tétel az egyház jövőjéről (2002), 159.

3 VOLFF: Képünkre és hasonlatosságunkra (2013), 184.

ható taglétszámban realizálja, messze céltévesztett lesz. A gyülekezetépítés eszköztáránál a legoptimálisabb szűrőt a küldetés meghatározása jelentheti, vagyis:

A keresztyén egyház legfőbb célja, hogy úgy hirdesse Jézus Krisztust a személyes élet minden területére, testre, lélekre és minden emberi élethelyzetre tekintve, hogy az emberek megismerjék, bízzanak benne, engedelmeskedjenek neki és kövessék őt.⁴

Akkor legitimálható egy gyülekezetépítési tevékenység, eszköz vagy módszer, ha ezt a célt szolgálja. A vizsgálódás során is napvilágra került, s a gyakorló lelkipásztorok is egységesen vallották, hogy ma az egyháznak látszania kell és hallatnia kell a hangját, hogy elérje az embereket. Miután ez a felismerés realizálódik, és széleskörben teret kap, fel kell tenni a kérdést, hogy hogyan is végezze ezt az egyház. A tapasztalatok azt mutatják, hogy lassan minden lelkészt és egyházi szakembert megérint a téma és saját próbálkozásba kezdenek. Ezek a próbálkozások online és offline területen egységesen jelentkeznek, amiknek céljuk, hogy egy aktívabb és dinamikusabb kommunikációt hozzanak létre a másik féllel. Így érkezünk meg a marketing fogalmához az egyház kontextusában.

A dolgozat készítése során a következő hat lelkipásztort kerestem fel és kérdeztem őket egyazon témában:

- *Kovács Gergő*, aki a Debreceni Református Egyetemi Gyülekezet lelkipásztora. Megkeresését a fiatal korosztályban végzett munkája, az Amerikai Egyesült Államokban szerzett tapasztalatai és az újíto-reformer szemlélete magyarázza.
- *Nagy György* a Mátészalka Kertvárosi Református Gyülekezet lelkipásztora. Nagy György gyülekezetépítési módszereit nagyban meghatározzák Rick Warren „*Céltudatos Gyülekezet*” c. könyvének tanításai. Megkeresését leginkább az evangelikál⁵ irányultságú gyülekezetépítése és a Szatmári Egyházmegyében való elhelyezkedése indokolta.
- *Dr. Steiner József* a Tahitótfalu Baptista Gyülekezet volt lelkésze. Magyar missziológus, teológiai tanár, lelkész, mérnök. A TCMI Nemzetközi Intézet Nemzeti Tanítványsági Mozgalmak programjának igazgatója, és nemzetközi tanácsadó testületének állandó tagja. Amerikai gyülekezetekben szolgált, s szerzett gyakorlati tapasztalatokat. Felkeresését leginkább a szakterületeihez kapcsolódó témák indokolták, mint a gyülekezet-fejlesztés és tanácsadás; missziológia, a misszió elméleti és gyakorlati területei; rendszeres teológia, kiváltképpen az ekkleziológia.
- *Püske Dániel* a Debrecen Úrréti Református Gyülekezet vezető lelkésze. Az úrréti református közösség a Nagyerdei Református Gyülekezet plántálása által jött létre 2017-ben. Püske Dániel munkáját nagyban meghatározza az Amerikai Egyesült Államokban megtapasztalt megagyülekezetek működése.⁶ A 21. században ritkán adatik meg, hogy egy új gyülekezet létrejöttét követ-

4 DOUGLASS: Az új reformáció – 96 tétel az egyház jövőjéről (2002), 108–110.

5 Az evangelikál irányultság: középpontban áll az elköteleződés, a személyes hitélmény, a misszió és a szolgálat. A népegyházi modellt kritikusan elutasítja. Nem pesszimistán tekint az egyház válságára. A missziójának célja, hogy a kívülállókat elérje, s azokat a gyülekezethez kapcsolja, vö. KOZMA (szerk.): *Teológiai idegen szavak, kifejezések, szólások szótára* (2005), 57.

6 A megagyülekezet kifejezés általában olyan protestáns gyülekezetre utal, ahol heti rendszerességgel 2000 vagy annál több gyülekezeti tag vesz részt az istentiszteleteken. Az Amerikai Egyesült Államokban a legjellemzőbb a megagyülekezetek kialakulása, de hasonlóképpen vannak jelentős számú megagyülekezetek szerte a világon, különösen Dél-Koreában, Brazíliában és több afrikai országban is. Az Egyesült Államokban a legnagyobb megagyülekezetben átlagosan 60.000 fő a résztvevő. A definícióhoz lásd a Hartford Institute for Religion Research meghatározását: <http://hrr.hartsem.edu/megachurch/definition.html>, letöltés dátuma: 2021. 08. 30.



hetjük nyomon. A dolgozatom szempontjából több területen is kiemelkedően fontos volt a vele készített interjú, többek között: gyülekezetalapításhoz kapcsolódóan az infrastruktúra kérdésében, gyülekezet összetételét érintően, lelkeszi tisztségértelmezés szempontjából.

- *Veres János* a Debrecen-Árpád téri Református Egyházközség lelkipásztora. A gyülekezet sokszínű, de alapvetően a népegyházi modell a legmeghatározóbb, amivel kapcsolatban Veres János lelkipásztor próbál újítást hozni, valamint átlendíteni a gyülekezetet ezen a ponton. Ezeken túl az innovatív látásmódja és az általa menedzselte, nagy érdeklődést kiváltó programokkal kapcsolatos kérdések is indokolták az ő megkeresését.
- *Susztér Szabolcs* a Nyíradonyi Református Egyházközség lelkipásztora. Nagy változást hozott, hogy ennek a viszonylag kis gyülekezetnek a fenntartásába került egy nagy, 162 főt számláló bentlakásos pszichiátriai intézmény. A vele készített interjú középpontjában az egyházi fenntartású intézményekhez kapcsolódó kérdések fogalmazódtak meg.

2. Marketing az egyház kontextusában

2.1. A megkérdezettek álláspontja a kérdéskörben

Az interjúk során magukban a megkérdezettekben is felmerült a kérdés, hogy egyáltalán az egyház fordulhat-e világi segédtudományokhoz segítségért az evangélium terjedése tekintetében. Több, a gyülekezetépítés célját szolgáló eszköz is elhangzott a beszélgetések során.

Kovács Gergő meglátása szerint bármilyen tudományágat fel lehet használni (pl. gazdaságtudomány, pszichológia stb.) az evangélium érdekében, de fontos ezeket teológiai szempontok szerint vizsgálni. Elmondása szerint az egyetemi gyülekezet nem teheti meg, hogy nem használ kommunikációs, marketing eszközöket, ugyanakkor nem a médiától várják el, hogy behozza az embereket a gyülekezet közösségébe. Úgy látja, ha értékes a „termék” akkor a kommunikáció, marketing segít azt megmutatni, eljuttatni, de többet nem érdemes várni a médiától. Tapasztalatuk, hogy a legjobb eszköz egy személy általi megszólíttóság, vagyis a direkt marketing, a szájreklám. Ehhez kapcsolódóan hozták létre a „15 perc tabuk nélkül” című programot, melynek helyszínét egy bár, vagy egy kocsmá biztosítja. Ezeken az alkalmakon a résztvevők 80%-a idegen. A random módon alakuló párok egy adott témával kapcsolatban osztják meg véleményüket, meglátásaikat 15 perces időkeretben. Tapasztalatuk szerint nagyszerű beszélgetések szoktak kialakulni, melyek során nem egy pár között születik tartós kapcsolat. Kovács Gergő az egyház kommunikációjának fejlesztését mindenképpen égető kérdésnek látja és meggyőződése, hogy a marketing is lehet az örömhír terjedését elősegítő eszköz, ezért muszáj figyelniük rá, és muszáj magas színvonalon használni azokat. Továbbá tudatosítani kell, hogy mekkora ajándék van az egyház kezében, s az eszközöket mindig ennek a csodának kell alárendelni.

Nagy György vallja, hogy figyelemfelkeltőknek kell lenniük a gyülekezeteknek, s ebben a közösségi oldalak segíthetnek. Elmondása szerint a Mátészalka Kertvárosi Református Egyházközség offline és online marketing eszközöket egyaránt használ. A közösségi média felületein naponta kb. 3000-5000 főt érnek el, de a gyülekezet weboldala, valamint Youtube csatornája is fontos szerepet tölt be. Nagy György hiszi, hogy hegyen épített városnak kellene lennie az egyháznak, vagyis látszania kell, és elérhetőnek kell lennie! Véleménye szerint a jelenkorban a marketing az egyház kontextusában nem jelenthet mást, mint rövid igehirdetést, amit a Biblia inspirál, a mai nyelven szól, és valódi kérdésekre válaszol.

Dr. Steiner József kiemelte, hogy az amerikai nagy gyülekezetekben is meghatározó számban kerül elő ez a kérdés, legyen szó Rick Warren, vagy éppen Tim Keller tanításairól. Mindketten komoly marketingtevékenységet végeznek az egyházon belül, amit rengetegen ismernek és követnek. Steiner József – emlékeztetve Rick Warren tanítására – felhívja a figyelmet, hogy ebben a kérdéskörben van egy fontos tézis, amit le kell fektetni: Isten lelkének a hullámain nem lehet mesterségesen előállítani, rafinált eszközök, programok vagy marketing eszközök segítségével. Az egyháznak növekedést egyedül Isten tud adni. Tisztázni kell, hogy mit lehet várni a marketingtől, és mi az, amit nem tud megadni. Véleménye szerint, miután le van fektetve ez a fontos elmélet, utána viszont kötelezően hangsúlyozni kell, hogy mindazt, amit adhat a marketing, azt erősen ragadja meg az egyház. Ugyanis rég nem igaz a kijelentés, hogy a jó bornak nem kell cégér. A 21. században információdömping helyzete áll fenn. Minden korosztály érintkezik online felülettel, s a fiatal generációt pedig már tömérék információ éri el. S ha az egyház ezt nem használja fel, akkor egy hatalmas eszközt dob el az evangéliumtól. Steiner József meglátása szerint úgy fogják a gyülekezetek megtalálni a hozzá vonzókat, akik kíváncsiak a „termékre, szolgáltatásra” (nem pejoratív értelemben használva a kifejezést), ha tudják, hogy náluk az elérhető. Ezért meg kell jeleníteni egy mai ember számára jól feldolgozható formában és felületen. Steiner József a marketing eszközök kritériumait aszerint vizsgálja, hogy maga az eszköz vagy az eszköz használata manipulatív-e, vagy egy becsületes eszköz. Véleménye szerint az a manipulatív, amikor a szándékot és az érdeket kívánja eladni a gyülekezet, és csaliként jelenik meg a marketing eszköz. De ha az egyház őszintén kommunikálja a szándékát és a célját, s azok megfelelnek a nagy parancsolatoknak, akkor azok az eszközök használhatóak és használandóak.

Püski Dániel meggyőződése, hogy mind a közösség szervezésnek, mind a PR-nak és a marketingnek valójában semmi köze nincs a gazdaságtanhoz, ezért itt az a kérdés, hogy az egyház fordulhat-e segítségért a gazdaságtanhoz, nem releváns. Ez egy különálló terület. A gazdasághoz csak azért kapcsolódik, mert az ehhez a szegmenshez tartozók tudják egyedül megfizetni. De ugyanúgy szüksége van egy non-profit szervezetnek is arra, hogy bemutassa és megjelenítse önmagát, s beszámoljon a működéséről, szolgáltatásáról. Ugyanakkor neki nem lesz akkora anyagi bázisa, hogy ezt megfizesse, szemben egy prosperáló multinacionális céggel. Tehát a PR, a marketing nem csak a profitorientált szegmens eszköze, hisz szervezetfejlesztésre, reklámra szüksége van minden szervezetnek. Az Debrecen Úrréti Református Gyülekezet használatban lévő marketingeszközei között többek között szerepel: szórólap, molinó, beach-flag (promóciós strandzászló), welcome kártyák, online terek.

Veres János meggyőződése, hogy az egyházak távolságot tartanak az innovatív elemektől, többek között a marketing eszközöktől is, miközben egyértelműnek tartja, hogy figyelemfelkeltő egyházra van szükség. 27 éve végzi a lelkeszi szolgálatokat, és elmondása szerint mindig is csökkent az egyháztalálkozó száma. Tehát nem lát visszafordíthatatlan problémát, de kiemelkedően szükséges, hogy az egyház megjelenése és kommunikációja figyelemfelkeltő legyen. Ezért megvalósították az „emberi kérdések, isteni válaszok” elnevezésű projektet, ahol több napon keresztül különböző frekvencián voltak elhelyezve urnák, amibe szabadon lehetett kérdéseket elhelyezni, amelyekre aztán istentiszteleti kereteken belül válaszoltak a lelkesiek. Veres János meggyőződése tehát, hogy szükséges tematikussá tenni az igehirdetéseket, hogy olyan aktuális kérdésekre adjon választ, amik a kor emberét foglalkoztatják. Ezen túl Veres János úgy gondolja, hogy az egyháznak szükséges egyszerűen, hétköznapian és közvetlen módon nyitni a világ felé. Ennek céljából indították el – a mára népszerűvé vált – „Szólj be a papnak!” egyesületet. Céljuk, hogy olyan fesztiválokon jelenjenek meg, illetve olyan vitaesteket szervezzenek, ahol az érdeklődők kötetlenül tehetik fel az őket foglalkoztató hitbeli kérdéseiket. Veres János véleménye, hogy minden időben egyértelműen és érthetően kell beszélnie az egyháznak, ugyanakkor sok eset-



ben és sok kérdésben nem mer megszólalni, ezáltal érdeklődéséből is veszít.

Suszter Szabolcs, Veres Jánoshoz hasonlóan vallja, hogy figyelemfelkeltőnek lenni a mai gyülekezetépítés sikerének egyik lehetősége. A Nyíradonyi Református Egyházközség is él a környékbeli offline/online marketing adta lehetőségekkel. Suszter Szabolcs elmondása szerint egy külső szakembert kértek fel, hogy objektíven segítse átgondolni a gyülekezet küldetését, valamint egy gyülekezetépítési stratégiát megfogalmazni. Ennek keretében monitorozták a problémákat, lehetőségeket, nehézségeket, s elvégeztek egy SWOT analízist. Ezt követően a rétegalkalmak erősítését tervezték meg, valamint hosszú távon átgondolták az idősek, a fiatalok, és az intézmény kapcsolatát, s hogy mi lehet az a pont, ami összekapcsolhatja őket.

2.2. Teológiai álláspontok

Akár objektív szempontok alapján állapítjuk meg, akár a gyülekezetvezető lelkipásztorok véleménye szerint, de tudatosítani kell, hogy a szóban forgó téma relevanciája, valamint az egyházban való érvényesülése különösen is aktuális. Mi is a marketing az egyház kontextusában? Hogyan szolgálhatja az evangéliumot? Hogyan lehet megközelíteni a napjainkban különösen is hangsúlyos online egyházi működés kérdéskörét? Milyen szempontok alapján kell vizsgálni ezeket az eszközöket? Az egyház fordulhat-e segítségért világi szakterületekhez?

Ez utóbbi kérdés tárgyalásából kiindulva veszem a bátorságot egy egységes álláspont megformálására, vagyis, hogy nem zárható ki, hogy az egyház éljen menedzsmentismeretekkel. Ha az egyház tudatosítja értékeit, és megéli a Krisztustól rendelt küldetését, akkor nem kell félni, hogy üzemgazdasági szempontok és értékek fognak eluralkodni az egyházon belül. Napjainkban a közzsféra is modern eszközökhöz nyúl és vállalatvezetési eszközöket használ, illetve alkalmaz.⁷ Az egyház tekintetében – ahogy az fentebb olvasható – Püski Dániel gyülekezetalapító lelkész véleménye, hogy mind a közösség-szervezésnek, mind a PR-nak és a marketingnek valójában semmi köze nincs a gazdasághoz. Csak azért sorolják ehhez az ágazathoz, mert alapvetően az ehhez a szegmenshez tartozó, profitorientált cégek tudják egyedül megfizetni ezeket az eszközöket. Egy online marketing szótár a következőképpen fogalmaz a PR tevékenységgel kapcsolatban:

A PR az angol Public Relations szó rövidítése. A PR az a tevékenység, amiben egy vállalat, cég, szervezet tudatosan meghatározza a környezetével történő kommunikációját. A PR eszközök az alábbiak lehetnek: felmérések, kutatások; közösségi média (social media); márká- és imázsfilmek, videók; konferenciák, előadások; szponzoráció; kiállítások.⁸

Tehát egy nonprofit szervezetnek is szüksége van arra, hogy bemutassa és megjelenítse önmagát, s beszámoljon a működéséről. Az egyháznak az örökségbe kapott örömhírről kell beszámolnia a világnak, s ehhez az adott korban olyan eszköztárat kell választania, amivel a leghatásosabban tudja bevégezni küldetését. Az egyház, gyülekezetek valódi küldetése John Mott szavai alapján:

A keresztyén egyház kulcsfontosságú célja és feladata, hogy Jézus Krisztus evangéliumát úgy jelenítse meg minden korban, hogy az emberek bízzanak benne, engedelmeskedjenek neki és köves-

7 ABROMEIT: Mit jelent a spirituális gyülekezet-menedzselés? (2008), 26.

8 Lásd az *Online Marketing Szótár* vonatkozó szócikkét, [N. N.]: Public Relations, <https://thepitch.hu/online-marketing-szotar/pr/>, letöltés dátuma: 2020. 12. 01.

sék öt.⁹

Az egyház tehát a világ, az ember felé kell, hogy forduljon, s ott kell betöltenie küldetését. Álljon itt egy szempont: A közigazgatási jellegű egyházirányítás inkább áll útjában az evangélium terjedésének, mint a modern vállalatirányítás koncepcióit felhasználó egyházvezetés.¹⁰ Lehet ismertetni pro és kontra érveket ezen megállapítás mellett, illetve ellen, de ezt a szempontot igazolja a megkérdezettek álláspontja is: Kovács Gergő úgy látja, ha értékes a „termék” akkor a kommunikáció, marketing segít azt megmutatni, eljuttatni, de többet nem érdemes várni a médiától. Suszter Szabolcs, Veres Jánossal együttesen vallja, hogy figyelemfelkeltőnek lenni a mai gyülekezetépítés sikerének egyik lehetősége. Ha a gyakorló lelképásztorok így vélekednek, s pozitív tapasztalatok birtokában vannak, akkor nem spórolható meg a téma vizsgálata és egy álláspont megfogalmazása.

Manfred Kirchgeorg megfogalmazása alapján: „a marketing alapgondolata az egész vállalat következetes összehangolása a piac igényeivel.”¹¹ De mi is a marketing az egyház kontextusában? Fontos, hogy a zavarok elkerülése érdekében bevezetésre kerüljön néhány olyan fogalom, amely eddig ismeretlen volt, vagy legalábbis magyarázatra szorult. Elmondható, hogy az egyház, mint elárúsító jelenik meg az egyházi tanok és szolgáltatások piacán. A fogyasztói kör megállapítása talán egyértelmű, ezek a hívők. Az egyház „termékének” meghatározása sokkal inkább okoz nehézséget. Sokan talán itt említenék a szolgáltatás címszó alatt elhíresült eseményeket, temetéseket stb. Magától értetődő, hogy egy szervezet, közösség, egyház mindig is piaci szereplővé válik, hisz elképzelhetetlen, hogy ne érintkezzen a környezetével, vagyis a piaccal.¹² Az ökonómia számos protestáns ember szemében egy „ördögtől való” dolog. Ugyanakkor miután tisztázásra került az egyház küldetése, fontos feltenni a kérdést, hogy hogyan lehet felhasználni a jelen kor lehetőségeit (pl.: üzemgazdaság eredményeit) az egyházban. Látható az interjúkban is, hogy minden gyülekezet használ marketing eszközöket, ezért álszent dolog lenne kritizálni egy eszközt, ugyanakkor profitálni lehetőségeiből. Az egyház nem egyszer tűzte zászlójára a politikától való eltávolodást – miközben már ismerte Kálvin tanítását a témában – ugyanakkor rájött, hogy nem tanúsíthat politikamentes magatartást. Hasonló a helyzet a gazdasággal kapcsolatban is, ugyanakkor itt is tudomásul kell venni az eltávolodás lehetetlenségét. Az imént már említésre került, hogy lehetetlen vállalkozás, hogy az egyház ne érintkezzen a környezetével. Ezért fontos meglátni, hogy a marketing, a PR egy végfelhasználó-orientált gondolkodással bír. Vagyis az egyház esetében egy ilyen gondolkodásmód nagyban segíthet, hogy azok felé az emberek felé forduljon, akikért létezik. Tehát az egyház és a gyülekezetek esetében is hangsúlyozni kell: az evangélium csak akkor evangélium, ha eléri az embereket, jó hírként fogadják és megszabadít. Mert Isten azt akarja, *„hogy minden ember üdvözüljön, és eljusson az igazság megismerésére”* (1Tim 2,4). Ezért szükséges hangsúlyozni, hogy az az egyház, amely tisztában van értékeivel és küldetésével, ott egyházi marketing használata nem az evangélium kiárúsítását fogja jelenteni, hanem a kommunikációt, elmozdulást és orientálódást az emberek felé, annak céljából, hogy az evangélium eljusson hozzánk.¹³

A marketing egyházban történő használatának átgondolása a következők miatt lehet fontos: a piaci

9 John Mott szavait idézi DOUGLASS: Az új reformáció – 96 tétel az egyház jövőjéről (2002), 110.

10 ABROMEIT: Mit jelent a spirituális gyülekezet-menedzselés? (2008), 26.

11 KIRCHGEORG: Marketing (2018), <https://wirtschaftslexikon.gabler.de/definition/marketing-39435/version-262843>, letöltés dátuma: 2020. 12. 01.

12 LIPÍ: Egyház és marketing (1995), 49.

13 ABROMEIT: Mit jelent a spirituális gyülekezet-menedzselés? (2008), 27–28.



környezet változik; a fogyasztói magatartás átalakul; a kompetitív jelleg erősödik.¹⁴ Az egyházmarketing – bár már megfigyelhető – meglehetősen idegen még európai körökben. Ugyanakkor Amerikában már szemmel látható a marketingtudományok térnyerése, például egyházi tévéközvetítések, online igehirdetések által. A megkérdezettek a témában leginkább az online platformok térnyeréséről számoltak be. A 2020-as évben a pandémia okozta helyzet megkövetelte az egyháztól, hogy olyan eszközöket vegyen elő, amely a marketing területéről származik. A legtöbb gyülekezetben elindult az online platformon megjelenő igehirdetés, napindító gondolatok, megerősítő bejegyzések, melyet olykor fizetett hirdetések által juttatott el nagyobb célközönség felé. Fontos vizsgálati szempontokat felállítani ezekkel a lehetőségekkel kapcsolatban.

Ahogy azt már fentebb rögzítettük, itt is lényeges megjegyezni, hogy ma egyetlen gyülekezet sem határolhatja el magát az online tér, a világháló adta lehetőségek elől, csak mert átöröklött hagyományainkkal nem tartja összeegyeztethetőnek. Ugyanis a keresztyének változhatatlan feladata minden korban az, hogy az evangélium üzenetét minél több emberhez eljuttassa ebben a világban.¹⁵ Fontos egy pillantást vetni a 2020-as kimutatásokra. A KSH adatai szerint az internet-előfizetések száma 2020. I. negyedév végén 10,4 millió volt, aminek 68%-a, – vagyis nagyságrendileg 7,072 millió – mobilinternet előfizetés.¹⁶ Ezek a számok jól tükrözik, hogy az internet világában a számunkra elérhetetlen korosztályt is megtalálhatjuk. Ezentúl a gyülekezeti információáramlás egyik hatásos eszköze lehet a weboldal, vagy éppen a legnagyobb közösségi médiák, ahol nyomon lehet követni a gyülekezeti programokat, napi igei meditációkat, vagy éppen vissza lehet hallgatni az úrnapi istentiszteleteket.¹⁷ Bár ha sarkos is a gondolat, de témához kapcsolódik a Fábri György szociológussal készült interjúban elhangzottak:

Blaszfémikusan hangzik, de Jézus Krisztus a Hegyi beszédet, 2009-ben nem egy kopár dombon tartaná meg, hanem tévé- vagy webkamerába és az esemény stream-ben menne az interneten, aztán hamar felkerülne a youtube-ra [...] Biztos vagyok benne, hogy [Luther] nem keresne a műemlékvédelem miatt amúgy is nehezen használható templomkaput, mert még büntetést kellene fizetnie a kalapálás végett, hanem egyszerűen indítana egy blogot.¹⁸

Ha a megkérdezettek álláspontjait vizsgáljuk, látható, hogy mindannyian erősen kötődnek az online tér adta lehetőségekhez, azon belül is a social media felületekhez (pl. Facebook). A Facebook tehát mára egyértelműen az egyházi kommunikáció bevett és elfogadott médiumává és egyben kommunikációs térévé vált, és nem csupán a fiatalabbak, hanem az idősebbek, gyülekezeti tagok, papok, lelkipásztorok, sőt olykor-olykor egyházi vezetők számára is. Elég öt percet tölteni a közösségi média felületein máris látható, hogy a családi állapot változásától kezdve a gyermekfogantatás és születés hírére át, egészen a gyülekezeti szolgálat egy-egy jelentősebb eseményéig minden probléma nélkül posztolunk képeket, vagy éppen közvetítünk online istentiszteletet lelkészként éppúgy, mint teológiai oktatóként.¹⁹ Pierre Bourdieu-t, a neves francia szociológust idézve: „létezni annyi, mint láthatónak lenni, Facebookon, Twitteren

14 LIPI: Egyház és marketing (1995), 50.

15 CZÖNDÖR: Az egyház valósága és Isten lehetőségei (2013), 124.

16 Központi Statisztikai Hivatal, <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/tavkint/20201/index.html>, letöltés dátuma: 2020. 12. 02.

17 CZÖNDÖR: Az egyház valósága és Isten lehetőségei (2013), 124.

18 [FÁBRI]: Interjú (2009), <https://archiv.evangelikus.hu/interju/fabri-gyorgy>, letöltés dátuma: 2020. 12. 02.

19 Kovács: Evangélium Mark Zuckerberg szerint? (2019), 377.

és chat kapcsolatokban.²⁰ Azonban kérdésként merülhet fel, hogy etikai szempontból milyen bizonytalanságok jelenhetnek meg az online világ nyújtotta lehetőségekkel kapcsolatban. A Fazakas Sándor teológiai professzor által feltett kérdés, mind teológiai, mind marketing szempontból figyelemfelkeltő: „vajon az online istentisztelet (a hívek aktivitása nélkül) nem csak a vallási értékekre irányuló fogyasztói szemléletet hivatott erősíteni?”²¹ Ebben a témában az égető kérdés nem más, minthogy lehet-e igazolni a gyülekezet nélküli istentiszteleteket? Fontos idézni ismét a már többször elhangzott gondolatot: „mind a gyülekezeti közösségek, mind az egyházi közösség a találkozások közössége...”²² Mind a reformátorok, mind a reformatori hitvallások egyértelműen vallják, illetve kimondják, hogy az egyház egyszerre *congregatio* és *communio*, vagyis a választottak összegyülekezése, valamint a Krisztussal és egymással való közösség megélése a Szentlélek által. Ez nem vagy-vagy kérdés. Ez a kettő elválaszthatatlan egymástól. Az Ige és a sákramentumok köré egybegyűlt gyülekezet. Vagyis közösség nélkül aligha lehet egyházzal beszélni, csakúgy, mint a *communio* belső tartalma nélkül egyetlen összegyülekezés sem tekinthető igazán egyháznak.²³ Dietrich Bonhoeffer „Az egyház lényege” c. művében megerősíti a gyülekezet közösségi jellegét, hogy: „Isten Igéje számunkra elsődlegesen az istentiszteleti összegyülekezésben adatik.”²⁴ Tehát mi sem ármíthatjuk magunkat, hogy a ma elterjedt online istentiszteletek nyomán a gyülekezet meg tudja élni közösségi jellegét.²⁵ Ugyanis az egyház mindenekelőtt összejövettel: „*ahol ketten vagy hárman összegyűlnek az én nevemben, ott vagyok közöttük...*” (Mt 18,20). Otto Weber „Versammelte Gemeinde” c. könyvében a következőképpen beszél az egyházzal: látható személyek, látható összejövetele egy meghatározott helyen és meghatározott cselekedetek céljából.²⁶

A fent említett, az egyház jellegét meghatározó tételmondatokon túl fontos Fazakas Sándor meglátása alapján felhívni a figyelmet egy veszélyre:

...a Szentlélek-Isten gyülekezetet összegyűjtő és megtartó, a maga jelenlétében részesítő hatalmába vetett hit realizmusa nélkül minden istentiszteletnek nevezett kísérlet csak vallásos rendezvény marad, egy a vasárnapi szabadidős programok kínálatából.²⁷

Ha mindez megvalósul, akkor realizálható, hogy a korlátozások feloldását követően is sokan kerülni fogják a személyes összegyülekezést, hisz a vallásos igényeit ki fogja elégíteni a televízió nyújtotta lehetőségek. Természetesen a 2020-as évben korlátozásokat előidéző koronavírus-helyzet kapcsán a távistentiszteletek kérdésköre másfajta megítélés alá kell, hogy kerüljön. Jelen dolgozatban annak a jövőnek a veszélyét kívánom érzékeltetni, ha esetlegesen egy olyan szempont kapna legitimitást, hogy az istentiszteletek megélése, valamint az úrvacsorában való részesedés történhet online térben, összegyülekezés nélkül, vagyis, hogy egy gyülekezet működhet közösség nélkül. Ugyanakkor a már ismert online lehetőségek elmulasztása – ami az emberek megszólítását tűzi ki célul – nagy felelőtlenségre és az evangélium célba érésének akadályoztatására vall. McKinsey vállalkozási tanácsadó gondolatait foglalta össze Peter Barrenstein a következő szavakkal: „Az egyháznak fantasztikusan jó az áruja, de csapnivaló

20 P. SZILCZL: Digitális face-to-face (2016), 410.

21 FAZAKAS: Távistentiszteletek gyülekezet nélkül? (2020), 63.

22 SZABÓ: Élet a gyülekezetben (2011), 151.

23 FAZAKAS: Távistentiszteletek gyülekezet nélkül? (2020), 65.

24 BONHOEFFER: Az egyház lényege (2013), 42.

25 FAZAKAS: Távistentiszteletek gyülekezet nélkül? (2020), 65.

26 VOLF: Képünkre és hasonlatosságunkra (2013), 184.

27 FAZAKAS: Távistentiszteletek gyülekezet nélkül? (2020), 65.



a marketingje”.²⁸ Vagyis McKinsey gondolkodási alapja, hogy a marketing nem pótolja a „vállalati filozófiát”.²⁹ Ezért összefoglalóan azt lehet kimondani – szem előtt tartva a már ismertetett szempontokat –, hogy az egyháznak először tisztáznia kell, vagy ha szükséges újra felismerni küldetését és célját, s csak azután segíthet a marketing ezt a célt megvalósítani. A konkrét interjúk tükrében: ha az egyház tudatosítja, hogy egyszerre *congregatio* és *communio*, vagyis a választottak összegyülekezése, valamint a Krisztussal és egymással való közösség megélése a Szentlélek által, továbbá, hogy Isten Igéje számunkra elsődlegesen az istentiszteleti összegyülekezésben adatik, akkor lehet online csatornákon és felületeken megjelenni, akkor lehet kisebb-nagyobb szabású programokat létrehozni, s akkor lehet rövid-hosszútávú célokat kitűzniük külön-külön a gyülekezeteknek.

3. Marketing és Szentlélek. Az egyházi menedzsment lehetőségei és határai

3.1. A megkérdozettek álláspontja a kérdéskörben

Kovács Gergő a munkájában azt tapasztalja, hogy van, amiben fel kell ismernie a feladatot és nem lehet hátrítani a Szentlélekre, és van, amit hiába akar megoldani, arra már csak a Szentlélek képes. Úgy gondolja használni kell az eszközöket, fel kell ismerni a lehetőségeket, egy közösség fejlődéséért munkálkodni kell és ezeket valóban az adott szolgáló lelkipásztornak kell elvégeznie, de százalékban nem meghatározható, hogy egy gyülekezet sikere és stabilitása mögött milyen százalékban van jelen a Szentlélek és a munkás.

Nagy György elmondása szerint régebben túlértékelte az eszközök jelentőségét. Ugyanakkor mára hiszi és tapasztalta is, hogy az Isten Leleke bármilyen környezetben el tudja végezni azt, amit gyülekezeti vezetők gyakran eszközökkel erőszakosan próbálnak megvalósítani. Ugyanakkor megjegyezte, hogy használ a Mátészalka Kertvárosi Református Gyülekezet is marketing eszközöket, de ezek csak eszközök, hogy Isten lelke bárhol elvégezze a feladatot. Meg kell tenni, ami egy lelkipásztor erején és lehetőségén múlik, de az ember lelkében elvégzett folyamat nem az ő érdeme lesz.

Dr. Steiner József szerint egy lelkipásztornak a lehető legnagyobb felkészültséggel, utána olvasással, idejének odaszánásával, marketing eszközök bevonásával, vagyis a feladat elvégzésével elé kell hoznia az embereknek az evangéliumot, az örömezenetet, de a vezetést, a meggyőzést, az eredményt mindig a Szentlélek fogja adni. Véleménye szerint a jéghegy effektus itt is érvényes, miszerint a jégcsúcs, a látható 20% az nem más, minthogy magyarázzuk az Igét, hirdetjük az evangéliumot. És ez valóban a munkás szerepe. De az e mögött rejlő 80% erő – ami meggyőz és mozgásba hoz gyülekezeteket – az a Szentlélek.

Veres János nem választaná külön a kettőt. Nem akarja hinni, hogy azok, amiket egy lelkipásztor gyülekezetépítés címszó alatt csinál, azok kizárólagosan a menedzsmenthez kapcsolhatók, vagy marketing eszközök. Ezekben a Szentlélek ereje is munkálkodik. Megjegyezte, hogy a lelki folyamatok nem láthatók. Csodálatos változásokat élnek meg emberek, amiket nem a materiális eszközök, vagy lelkészek végeztek el, hanem az kizárólag a Szentlélek munkája.

²⁸ BARRENSTEIN: Vom Klingelbeutel zum Profitcenter? (1997), 129.

²⁹ HERBST: Hivatalként igazgatni vagy vállalkozásként vezetni az egyházat? (2008), 35.

Susster Szabolcs – hasonlóan a többi megkérdezethez – vallotta, hogy a növekedést minden körülmény között egyedül az Isten adja. Úgy véli ezen a téren a türelmes hozzáállás mindenképpen kifizetődőbb. Meggyőződése, hogy az Istenre kell hagyni a gondozást, de a magvetést nem hanyagolhatja el a szolgáló ember.

3.2. Teológiai álláspontok

A jelenlegi témában való állásfoglaláshoz nem elég csupán objektív, megfogható elemeket vizsgálni, majd kimondani egy végleges álláspontot. A keresztyén ember hite, Istenbe vetett bizalma megkerülhetetlen ezen a ponton. Miután tudjuk, hogy bűnben fogantunk és bűnös emberekként éljük az életünket, nem egyszer kerülhet arra sor, hogy egy sikernek, előrehaladásnak mutatkozó helyzet kapcsán saját magunkat, különböző eszközöket, módszereket emelünk piedesztálra, miközben elfelejtjük a legfőbb döntéshozót, azt, aki saját képmására alkotta meg az embert. Az interjúk tükrében elég nagy konszenzus van a megkérdezettek között, vagyis mind az ember által elvégezhető feladatokra, mind a Szentlélek munkájára egyenlő hangsúly esik a gyülekezetépítés tekintetében. Miután elmondható, hogy a lelkész munkája széles skálán mozog, fel kell tenni a kérdést, hogy vajon az ezekben a feladatokban megtapasztalt épülés kinek, vagy minek a munkája által valósul meg. A Szentlélek az egyedüli cselekvő, vagy a lelkipásztor, presbiter, esetleg egy működő szisztéma, eszkörendszer? Mivel az eszközök értékeléséről már volt szó lássunk néhány megközelítési szempontot a Szentlélek működésével kapcsolatban.

Rögtön a vizsgálódás elején fontos egy szempontot rögzíteni: a Szentlélekről és az egyházzal szülő tanítás egymástól elválaszthatatlan egységet alkot. Az egyház azoknak a közösségeknek, akiket Isten megszólít, elhív, kihív, s egy új közösségbe állít, vagyis Isten és az ember kapcsolatában mindig Isten a kezdeményező, mégpedig a kihívással. Amikor a Szentlélekről beszélünk, akkor arról van szó, hogyan folytatódik Krisztus váltságműve.³⁰ Az első és legalapvetőbb kijelentés a Lélekről, hogy Ő adja az életet. A héber רוח (*rúah*), s a görög πνεῦμα (*pneuma*), ún. teo-antropologikus fogalmak, azaz a Bibliában Istennel és az emberrel kapcsolatosan egyformán használatosak. A héber *rúah* alapjelentései: 1. (mozgásban lévő) szél, amely maga is mozgásba lendít; 2. lélegzet(vétel).³¹ Jézus a búcsúbeszédeiben a „másik” Parakléoszt (Jn 14,16), az igazság Lelkét ígéri, aki a tanítványokat mindenre megtanítja.³² Tehát egyszerre jelenti a lélegzetet és a mozgást, a szelet, az élet mozdulását. A jelen vizsgálódás során fontos felmutatni, hogy a Lélek nemcsak a természetben van jelen, hanem a történelemben is. Jelen van úgy, hogy felépít, vagy éppen szétrombol, pl. „Engem Isten Lelke alkotott, a Mindenható lehelete éltet” (Jób 33,4); „Erejével fölriasztotta a tengert, értelmével szétzúzta Rahabot. Leheletétől kiderült az ég, kezével átdöfte a gyors kigyót” (Jób 26,12–13).

Szintén fontos elem, hogy Isten Lelkének hatása az embernek az életerejét is jelenti. Nagyon érdekes ebből a szempontból olvasni Jákób és Ézsau történetét: mielőtt Izsák áldást adna, ennie kell, tehát erőit kell gyűjtenie, hogy benne legyen az életerő, hogy azzal aztán áldást tudjon adni, ami kíséri majd a fiát. Tehát az áldás rászáll arra, akire vagy amire adják, és akit megáldanak, az maga is áldás forrásává lesz.³³ Vagyis nem jelent mást, mint az élet lehetőségét továbbadni, növekedni, utódot nemzeni, utódot kap-

30 TÖRÖK: Dogmatika, [247.]

31 VLADÁR: Lélek (1993), 117–118.

32 VLADÁR: Lélek (1993), 120.

33 IGLÓI: Áldás, <http://lexikon.katolikus.hu/A/%C3%A1ld%C3%A1s.html>, letöltés dátuma: 2020. 11. 28.



ni, életben maradni, megerősödni. Ezzel ellentétben az átok az, amikor hiányzik ez a vitalitás, az életet megalapozó erő, nincs utód, nem terem a föld, éhség, betegség, halál sújt. Tehát a Léleknek a munkája a legalapvetőbb, legáltalánosabb értelemben úgy jelenik meg először a bibliai gondolkodásban, hogy az életet megalapozó erő, amelyik nincs az ember hatalmában, amelyik lehet az Isten áldásának és ítéletének is a megelevenítője. A legjobb definíció: a Szentlélek a működésben lévő Isten. Pünkösdkor láthatjuk, hogy a Lélek egy pillanatra rászáll egy emberre, és elvégzi általa a feladatot. A Lélek mindig kívülről jön, rászáll az emberre, és ideig tartó megbízatást ad. Amikor Isten Lelke rászáll emberekre, akkor az mindig a nagyobb közösség érdekében történik. A Lélek egyéneket ragad meg, használ fel, de mindig a közösség érdekében. A Lélek útbaigazítja az embert, vezeti, és ezért lehet azt mondani, hogy az egyház nem más, mint a Lélek által vezetett közösség. Az egyház az a hely, ahol a Szentlélek akadálytalanul tud működni. Ott van egyház, ahol ez meg tud valósulni. A Lélek közösségformáló ereje hozza létre a koinóniát, a közösséget Isten és az ember között.

A Szentlélek és az emberi munka szövetségéről való értekezés alapvetően nem újkeletű téma. Számos gyakorlati teológus megpróbálkozott már választ találni, hogy milyen viszonyban is van voltaképp az ember és Isten, a Lélek és a tervszerűség.³⁴ Rudolf Bohren a „*Predigtlehre*” c. munkájában írja: „az igehirdetéshez mindenekelőtt a Szentlélekre van szükségem.”³⁵ A Szentlélek bevonja az igehirdetőt a munkájába, és miközben Ő aktív az igehirdetőt is aktivizálja. Bohren ezt nevezi reciprocitásnak, vagyis kölcsönösségnek. Így függ össze a Lélek munkája és az emberi cselekvés. A Lélek a maga szolgálatába állítja az ember terveit. Lélek minden módszer és eszköz alkalmazásában partnerré tud válni, mindaddig, amíg ezen módszerek és eszközök nem válnak öntörvényűvé és nem zárja ki eleve ezt a partnerséget. Ebből tehát egy fontos következtetést tehetünk: vizsgálni kell a módszereket és az eszközöket. Ez az eljárás szükségeltetik minden szolgálati területen legyen szó akár a most vizsgált gyülekezetépítés kérdésköréről. Ha az Isten akarata az, hogy legyen keresztyén egyház, gyülekezet, közösség, akkor az imént említett kölcsönösségben kapcsolódik össze a mi terveinkkel, hogy a piac feltételei között szolgáljuk egy adott keresztyén közösség megerősödését, küldetésének megtalálását és misszióját.³⁶ S ebben a kölcsönös munkavégzésben a szolgáló embernek feladata van. Korábban is volt már utalás rá, s a reformáció álláspontja is az, hogy a gyülekezetek megerősítése mindenekelőtt az igehirdetés szolgálata által tud megvalósulni. Az igehirdetés akkor tud hatni és építeni, ha megjelenik benne a lelkiesség, a teológiai igényesség és a személyes hitélmény.³⁷ Rudolf Bohren az igehirdetés megújulását is a Szentlélektől várja. Megállapítja, hogy a prédikáció legjobb teológiai megalapozása sem segít az igehirdetőnek, ha a Szentlélek megtagadja magát.³⁸ A másik oldalon viszont gyakorta hallani megjegyzésként, hogy a gyülekezet épülése nem az ember által történik, hanem a Szentlélek által, s mire ezt kimondják fel is mentik magukat a tervszerű cselekvés alól. Klaus Douglass gondolataival egyetértve ki lehet mondani: „amivel megbénítjuk a Szentlélek munkáját, az az, hogy mi magunk nem teszünk semmit.”³⁹

34 HERBST: Hivatalként igazgatni vagy vállalkozásként vezetni az egyházat? (2008), 43.

35 BOHREN: *Predigtlehre* (1971) 66.

36 HERBST: Hivatalként igazgatni vagy vállalkozásként vezetni az egyházat? (2008), 44–45.

37 SZABÓ: Élet a gyülekezetben (2011), 200.

38 Lásd VARGA: Rudolf Bohren homiletikája (2009), 66.

39 DOUGLASS: Az új reformáció – 96 tétel az egyház jövőjéről (2002), 189.

A Szentlélek nem mellőzve minket, hanem bennünket eszközül használva munkálkodik. Klaus Douglass a gyülekezet tervszerű működését egy földműves gondolatához hasonlítja, aki elhatározza, hogy egy darab parlagot termő szántóvá fejleszt. Elemzi a föld minőségét, az adottságokat, meghatározza, hogy mit lehet kezdeni a földdarabbal, hogy nem búzát vet, hanem krumplit, vagyis a célokat felállítja. Aztán a konkrét lépéseket teszi meg, vagyis felszántja a földet, kiválogatja a vetőburgonyát.

Mondja-e neki valaki is azt, hogy inkább bizza az egészet a Szentlélekre? A növekedést természetesen Isten adja! A gyülekezet felépítése sem »megcsinálható«. De annak érdekében, hogy a gyülekezet növekedjen, virágozzon és fejlődjön nagyon sok mindent lehet tenni – és kell is tenni!⁴⁰

Tehát megállapítható, hogy az emberi próbálkozás, valamint a Lélek munkája, a gyülekezetépítésért megfogalmazott célratörő munka és a reményteljes bizalom Jézus egyházának adott ígéretei iránt, nincsenek ellentétben egymással. De ez csak akkor igazolható, ha tervezésünk és munkánk Istentől inspirált marad, s feltételezi a Lélekkel való kölcsönös munkavégzést. A gyakorlatban két dolgot jelent ez: egyrészt, hogy céljainkat Isten akarata határozza meg. Vagyis Isten, mint egy jó vállalkozó és vezető minden embert érintő célokat tűz az egyház elé, illetve megadja a szabadságot, hogy ezeket a célkitűzéseket átültessük egy gyülekezet konkrét élethelyzetébe. Többek között ezek a célok: hitre hívás, részesedni a keresztyének gyülekezetének közösségében, tanítvánnyá lenni. Másrészt munkánk során függőségben maradunk Istennel. Bibliai megfogalmazásban: *„Ha az Úr nem építi a házat, hiába fáradoznak az építők”* (Zsolt 127,1). Munkánknak mindig imádságból fakadó munkának kell lennie.⁴¹

Ki kell mondani – a kölcsönösség alapján – hogy a marketing is válhat a Szentlélek munkatársává, vagyis a marketing is alkalmas rá, hogy ebben a reciprocitásban a Lélek munkájának szolgálatába álljon. Csak arra van szükség, hogy ez a kölcsönös viszony theonom maradjon, és a marketing, vagy bármely más eszköz ne függetlenítse magát a Szentlélektől. Ha ez megvalósul a marketing, a menedzsment válhat a Szentlélek által használt eszközzé. Ugyanígy a marketing és menedzsment is tanulhat a bibliai hagyományból.⁴²

Veres János véleménye idézhető a kérdésben, vagyis, hogy mindazok az eszközök, módszerek, amiket egy gyülekezetépítő lelkész felhasznál munkája során nem különíthető el a Szentlélek munkájától. Ki kell mondani, hogy kizárólag a Szentlélekre hagyatkozó, és emberi cselekedeteket nélkülöző elképzelés irreális és cáfolandó. Tudomásul kell venni, hogy a növekedést Isten adja, de ahhoz, hogy ez a növekedés elinduljon a Lélek által vezetett, szolgáló embernek ültetnie kell. Az evangélium eljuttatásának, az emberek hiteles megszólításának lehet az eszköze a menedzsment és a marketing, de ezek önmagukban elégtelenek, ugyanakkor megkerülhetetlen elemek az egyház életében.

4. Összefoglalás

Összefoglalásként mi mondható el a marketingről, arról az eszközről, amely messzemenőleg megosztja a lelkészeket, egyházi tisztségviselőket és a mindenkori embert? Azt gondolom minden gyakorló lelképásztor, illetve szakember megegyezik abban, hogy az egyháznak célja, hogy egy aktívabb és

40 DOUGLASS: Az új reformáció – 96 tétel az egyház jövőjéről (2002), 190–191.

41 HERBST: Hivatalként igazgatni vagy vállalkozásként vezetni az egyházat? (2008), 45–46.

42 HERBST: Hivatalként igazgatni vagy vállalkozásként vezetni az egyházat? (2008), 46.



dinamikusabb kommunikációt hozzon létre a kor emberével. Csakhogy ez a cél megegyezik a marketing és a PR tevékenységek célkitűzésével, nevezetesen, hogy tudatosan meghatározott legyen egy vállalat, szervezet kommunikációja a környezetével. Ezen a ponton nem lehet sem tömörebben, sem nagyszerűbben reagálni a helyzetre, mint ahogy azt Hans-Jürgen Abromeit teszi, vagyis mivel a marketing, a PR egy végfelhasználó-orientált gondolkodással bír, ezért az egyház esetében egy ilyen gondolkodásmód nagyban segíthet, hogy azok felé az emberek felé forduljon, akikért létezik. Az evangélium csak akkor evangélium, ha eléri az embereket, jó hírként fogadják és megszabadít. Tehát az az egyház, amely tisztában van értékeivel és küldetésével, ott az egyházi marketing használata nem az evangélium kiárúsítását fogja jelenti, hanem a kommunikációt, elmozdulást és orientálódást az emberek felé, annak céljából, hogy az evangélium eljusson hozzájuk.⁴³ Ha elfogadjuk, hogy a marketing és menedzsment által nyújtott lehetőségek az evangélium hirdetését szolgálhatják, akkor egy kérdés marad, mégpedig, hogy mi az a határ, ameddig eljuthatunk ezen eszközök által. Az egyik sarkos, bár reális válasz: ezek a lehetőségek önmagukban sehova nem juttatják el az egyházat. A növekedést mindig az Isten adja. Másrészt viszont annak érdekében, hogy a gyülekezet növekedjen, virágozzon és fejlődjön nagyon sok mindent lehet tenni – és kell is tenni, ezért elhanyagolni sem lehet őket. Michael Herbst nagyszerűen oldja fel ezt a kérdéskört, vagyis, hogy a Lélek a maga szolgálatába tudja állítani az ember terveit. A Lélek minden módszer és eszköz alkalmazásában partnerré tud válni, mindaddig, amíg ezen módszerek és eszközök nem válnak öntörvényűvé, és nem zárják ki eleve ezt a partnerséget.⁴⁴ A Lélek és az ember munkája egyfajta kölcsönösségben kell, hogy végbemenjen. Tehát eszerint a marketing is válhat a Szentlélek munkatársává, vagyis a marketing is alkalmas rá, hogy ebben a kölcsönösségben, reciprocitásban a Lélek munkájának szolgálatába álljon.

Felhasznált irodalom

- ABROMEIT, H.-J.: *Mit jelent a spirituális gyülekezet-menedzselés?*, in: Fazakas S. (szerk.): *Vezetés és menedzsment az egyházban és a diakóniában*, Budapest, Kálvin János Kiadó, 2008, 9–30.
- BARRENSTEIN, P.: *Aufgewacht. »eMp«: Die Idee einer kleinen Revolution*, in: Brummer, A. – Nethöfel, W. (Hg.): *Vom Klingelbeutel zum Profitcenter? Strategien und Modelle für das Unternehmen Kirche*, Hamburg, Verlag DS Das Sonntagsblatt – Hansisches Druck- und Verlagshaus, 1997, 129–134
- BOHREN, R.: *Predigtlehre*, München, Christian Kaiser Verlag, 1971.
- BONHOEFFER, D.: *Az egyház lényege*, Kolozsvár, Exit Kiadó, 2013.
- CZÖNDÖR I.: *Az egyház valósága és Isten lehetőségei. Egy szórványgyülekezetben a Balaton-parton*, in: Czöndör I. – Kendeh K. P. (szerk.): *„Örömmel adom örökségül”*. *Evangélikus közösségi jövőképek*, Budapest, Luther Kiadó, 2013, 117–125.
- DOUGLASS, K.: *Az új reformáció – 96 tétel az egyház jövőjéről*, Budapest, Kálvin János Kiadó, 2002.
- [FÁBRI GY.]: *„Olyan emberek kellene, akikre odafigyelnek”* – Interjú Fábri Györggyel az EPOT előtt (2009), <https://archiv.evangelikus.hu/interju/fabri-gyorgy>, letöltés dátuma: 2021. 06. 02.
- FAZAKAS S.: *Távistentiszteletek gyülekezet nélkül?*, in: *Sárospataki Füzetek* 24/1 (2020), 63–74.

43 ABROMEIT: *Mit jelent a spirituális gyülekezet-menedzselés?* (2008), 27–28.

44 HERBST: *Hivatalként igazgatni vagy vállalkozásként vezetni az egyházat?* (2008), 44.

- HERBST, M.: *Hivatalként igazgatni, vagy vállalkozásként vezetni az egyházat?*, in: Fazakas S. (szerk.): *Veze-tés és menedzsment az egyházban és a diakóniában*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2008, 31–60.
- IGLÓI E.: *Áldás*, in: *Magyar Katolikus Lexikon*, <http://lexikon.katolikus.hu/A/A1d%C3%A1d%C3%A1s.html>, le-töltés dátuma: 2020. 11. 28.
- KIRCHGEORG, M.: *Marketing*, in: *Gabler Wirtschaftslexikon* (2018), <https://wirtschaftslexikon.gabler.de/definition/marketing-39435/version-262843>, letöltés dátuma: 2021. 06. 02.
- KOVÁCS K.: *Evangélium Mark Zuckerberg szerint?*, in: *Lelkipásztor* 94/10 (2019), 377–382.
- KOZMA Zs. (szerk.): *Teológiai idegen szavak, kifejezések, szólások szótára*, Kolozsvár, Erdélyi Református Egyházkerület, 2005.
- Központi Statisztikai Hivatal*: *Távközlés*, internet, televíziószolgáltatás, 2020. I. negyedév <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/tavkint/20201/index.html>, letöltés dátuma 2020. 12. 02.
- LIPÍ SZ.: *Egyház és marketing*, in: *Marketing & Management* 29/6 (1995), 48–50.
- [N. N.]: *Public Relations*, in: *Online Marketing Szótár*, <https://thepitch.hu/online-marketing-szotar/pr/>, letöltés dátuma: 2021. 06. 02.
- P. SZILCZL D.: *Digitális face-to-face*, in: *Vigilia* 81/8 (2016), 410–417.
- SZABÓ L.: *Élet a gyülekezetben*, Budapest, Luther Kiadó, 2011.
- TÖRÖK I.: *Dogmatika*, http://doulos.hu/torok_istvan.pdf, letöltés dátuma: 2021. 06. 02.
- VARGA Zs.: *Rudolf Bohren homiletikája* (Doktori értekezés), Debrecen, DRHE, 2009.
- VLADÁR G.: *Lélek*, in: Bartha T. (szerk.): *Keresztyén Bibliai Lexikon*, Budapest, Kálvin Kiadó, 1993, 117–120.
- VOLF, M.: *Képünkre és hasonlatosságunkra*, Budapest, Harmat Kiadó, 2013.



DULAVICS DÓRA

Az iskolai fegyelmezés egy lehetséges eszköze: az Arizona program*

1. Fegyelem a családban és az iskolában

Manapság az egyik legnagyobb probléma, ami miatt a fiatal pályaválasztók vonakodnak a pedagógus pályától az a gyermekek viselkedése, a tekintély hiánya. Míg a régi időkben egy megbecsült hivatásnak számított, mára már nemhogy a szülő, de még a gyermek sem tiszteli a tanárát annyira, hogy méltó, tőle elvárt módon viselkedjen a tanórán. Nem ritka, hogy a gyerek beszélget, felesel, sőt vannak esetek, ahol akár tettlegességig is fajulhat a konfliktus.

A magatartásproblémák okai többfélék: szociális tényezők, anyagi nehézségek, akcelerációs hatások, születési rendellenességek, tanulási korlátok. Ezek a problémák legjobban talán az iskolában mutatkoznak meg. Észre kell venni, oda kell rá figyelni. Nem jelenthető ki konkrétan, hogy kinek az egyéni feladata ezt kiszűrni. Kollektíven kell segítséget nyújtani, legyen az pedagógus, mentálhigiénés szakember, szülő, osztálytárs (HUDRA 2008). Tehát otthonról hozott baj, anyagi gondok, családi krízishelyzetek, akár még pszichés betegségek és tanulási nehézségek is állhatnak a háttérben. Ha a szülő negatív hatással van a gyermekre, aki nem feltétlen tudja ezt kibeszélni magából, ezáltal frusztrált, ideges, feszült viselkedést produkál. A rohamosan terjeszkedő média is befolyással bír a kiskorúak lelki fejlődésére. Rengeteg tartalommal találkozhat, amit nem tud még helyén kezelni.

Jean Piaget szerint az értelemnek kettős, biológiai és logikai természetéből kell kiindulni. Ezekben egyértelműen nagy szerepet játszik az otthoni környezet, a szülők nevelési attitűdje (PIAGET 1997). Minden, ami a gyerekekkel közvetetten vagy közvetlenül történik, hatással van viselkedésére. Sokan nem tart-

* Jelen tanulmány a 35. OTDK Tanulás- és Tanításmódszertani – Tudástechnológiai szekciójának „Az alternatív nevelési, oktatási programok, módszerek” tagozatában bemutatott pályamunka rövidített és szerkesztett változata. A dolgozat szerepelt továbbá a 24. Partiumi Tudományos Diákköri Konferencián is. A hallgató témavezetője: Dr. Molnár-Tamus Viktória főiskolai docens, DRHE Pedagógia és Pszichológia Tanszék.



ják helyén valónak a „fegyelmezés” szót, hisz hordoz magában egy negatív jelentést, egy rossz érzést. Kozéki Béla „*A fegyelmezett személyiség kialakítása*” című könyvében eloszlatja a kétségeket ezzel kapcsolatban (KOZÉKI 1987).

Fontosnak tartom, hogy a tanórákon megteremteni kívánt fegyelmet a megfelelő mértékben, a megfelelő eszközökkel vigyük véghez. Ahány iskola, annyi szokás. Vannak pedagógusok, akik a gyermekek megfélemlítésével igyekeznek a figyelmüket magukra vonni, és habár a módszer több esetben is bevál, nem feltétlen cselekszenek jól a gyermek lelki fejlődésének, pozitív attitűdjének szempontjából (PUKÁNSZKY 2013). Az iskola azért van, hogy a gyermek ismereteket szerezzen, tanuljon, megtanulja a társas magatartás alapelveit, kialakítsa saját érték- és normarendszerét. Ez pedig csak rendezett körülmények között lehet hatékony, így a tanulni vágyó gyermekek érdekében muszáj fegyelmet tartani. A nevelés-oktatás célja a harmonikus személyiség nevelése, kialakítása. Abban az intézményben, ahol kölcsönös a pedagógus és tanuló közötti tisztelet, megbecsülés, ott sokkal könnyebb betartani a rendet, szabályokat. Nagy szerepet játszanak a folyamatban természetesen nem csak az oktatók, de a tanulók is. Az ember csak és kizárólag úgy érheti el igazi önmagát, ha fegyelemre nevelik, ha betartatják vele a társadalmi normákat. Ki kell alakítani a növendékekben a felelősségvállalást, a társadalmilag fontos célokra való törekvést (KOZÉKI 1987).

Baumrind háromféle szülői nevelési típust határozott meg. *Authoritative* (határozott), mely elvárja bizonyos normák betartását az embertől, ugyanakkor inkább arra ösztönzi, hogy gondolkozzon el magában, és fejlessze ki saját autonómiai érzését. *Authoritarian* (ellentmondást nem tűrő), mely vak engedelmességet vár el, valamint szigorú fegyelmet, továbbá a gyermek büntetéssel történő ellenőrzését. *Permissive* (engedékeny), melyet érzelmi melegség és a szabályok alkalomszerű betartása jellemez (DEWAR 2010). Nem nehéz felfedezni a hasonlóságot Kozéki és Baumrind munkája között: mindkét vélemény azt igazolja, hogy a határozott, fegyelemre nevelő szülői magatartás önfegyelmet, felelősséget vállaló személyiséget alakít ki a gyermekben, míg a csak fegyelmező ezt elégedetlenséggel párosítva érheti el. A legfontosabb, ami nem maradhat ki a nevelésből, a szeretet. Ez az alapja mindennek. Annak érdekében, hogy elkerüljünk betegségeket és rossz élethelyzeteket fontos, hogy az ember szeretve, elfogadva érezze magát más emberek által (CHERRY 2020).

A fegyelmezés szabályokon alapul, amelyeket könnyebb betartatni, ha a diák azt érzi, hogy a pedagógussal közös érdek, közös döntés alapján születtek. Az alsó tagozat a szabályok kialakításának, begyakoroltatásának, bevésésének a helye, míg a felső tagozat az önfegyelemé, az önirányításé. Ahogy az élet minden más területén, úgy itt is meg kell találni az arany középutat. A fegyelmezési eszközöket másképp látja a pedagógus és másképpen a diák (AÁRY-TAMÁS 2009). Három alapelvre kell mindig odafigyelnünk a fegyelem kialakítása kapcsán. Az első, hogy a diák számára az iskola olyan intézmény legyen, ahol sok szeretetet és értékes tudást kap. Pozitív érzelmek fűzzék hozzá és érezze, hogy jó ott lenni. A második, hogy lehessen kockázatot vállalni, tapasztalatot szerezni, dönteni, választani. A harmadik pedig, hogy ez egy olyan hely legyen, ahol felelősséget kell vállalni magáért és másokért. Az iskola elengedhetetlen az autonóm, önálló személyiség kialakításában, tegyük is meg mindent azért, hogy az intézmény ebben a nemes feladatban célt érhesen (KOZÉKI 1987)!

Mint Kozéki Béla, úgy Diane Chelsom Gossen is azon a véleményen van, hogy a szeretet a kulcs mindenhez. A szeretet mindent pótol, de a szeretetet nem pótolhatja semmi. Pedagógusként rengeteget tehetünk ennek érdekében. Társadalmunkban azonban rengeteg gond van. A legtöbb tanár/tanító túlképzett, alulfizetett és túlhajszolja magát. Nem kapja meg a kellő tiszteletet, nem irányíthat kedvére, és nem is taníthat ahogy szeretne, csak azt, amit a Nemzeti alaptanterv, a kerettanterv, az iskola helyi tanterve és a tanmenet magában foglal. A legtöbben letanítják és nem megtanítják az anyagot (GOSSEN 1995).

A mai erkölcsi értékrendet kialakító múltbéli nevelési módszerekben előforduló hibák, mint a körmös, a fejkoppintás, a pajeszhúzogatók szerencsére már csak történetek, melyeket gyermekeknek mesélnek a régi időről. Ezek miéért az agresszivitás fokozódásában, a humanitás problémásságában, a fegyelmezett és önfejelem hiányában keresendő. A társadalomnak muszáj volt belátni ennek kegyetlenségét, a gyermek lelki sérülésének kockázatát. Mi több, törvény védi a gyermekek biztonságát az oktatási intézmény falai között (2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről).

Nem csak a nevelési módszerek és család típusok változtak az évszázadok alatt (MIHÁLY 2005). A reklámok egyre nagyobb piacot eredményeztek, egyre nagyobb karácsonyfát vettek az emberek, az almát és diót a csoki és szaloncukor váltotta fel, a rongybabák helyett méregdrága ajándékok kerültek a fa alá. A növekvő igény egyre több pénzt igényelt. Az emberek többet dolgoznak, egyre kimerültebbek, egyre kevesebb időt töltenek a családdal. Vacsora után – jó esetben – csendben elpihennek a televízió előtt, ami pedig a minimumra csökkenti a családon belüli kommunikációt. A törődés hiányát ajándékokkal kárpótolják a szülők, és miután a gyerek szinte mindent megkap otthon, mindent megtehet, így ezt várja el az iskolától is. A pedagógus pedig szinte már szót sem emelhet, hiszen a „gyerekeknek van igaza”.

Sajnos nincs a pedagógiának jól bevált, minden helyzetben alkalmazható módszere a gyermekek irányítására, de vannak bizonyos receptek, amik elővehetők bizonyos helyzetekben. A legfontosabb, melynek megléte szinte megoldja a problémát, az a pozitív modell, a jó példa, a szülő szerep maradéktalan betöltése.

Napjaink aktualitása, a pandémiás helyzet ide kapcsolható: a családok a karantén ideje alatt több időt tölthettek, tölthetnek együtt. Vajon pozitív vagy negatív hatással volt ez a mindennapi életükre? Úgy gondolom, hogy ez egy érdekes és hasznos eredményeket hozó kutatási téma lehet a közeljövőben.

2. Egy program az iskolai fegyelem érdekében

Az Arizona programot egy phoenixi iskolában, Arizonában (USA) vezették be először 1994-ben Edward E. Ford irányításával. Alapja a kölcsönös tisztelet, mely megtanítja a gyermekeknek a felelősségvállalást, a döntéshozást. Ez nem egy büntetőeszköz, sokkal inkább szabad akarat. A program három alapszabályon nyugszik:

1. Minden diáknak joga van a zavartalan tanuláshoz.
2. Minden tanárnak joga van a zavartalan tanításhoz.
3. Mások jogait tiszteletben tartom.

Ezeket a szabályokat kifüggesztik az osztályterem falára jól látható helyre. Aki ezek ellen vét, továbbá nem változtat a viselkedésén, lehetőséget kap a tanórától való távozásra egyenesen az Arizona szobába, melynek létfontosságú résztvevője egy felügyeletet ellátó nevelő, pedagógus vagy esetleg pszichológus. Nyugodt, kellemes légkört biztosítanak a diáknak, viszont nem szabad túl sok tárgyat helyezni a szobába, minimális felszerelésre van szükség, mint például asztal, székek, egy-két szekrény vagy polc, függöny, zöld növény, annak érdekében, hogy a tanuló ne vágyjon jobban abban a helyiségben lenni, mint a tanórán (SZEKERES 2017).

A tanterem elhagyásának megvan a maga menete. Az órát, diáktársait zavaró tanulótól meg kell érdeklődni, hogy melyik alapszabály ellen vétett, annak érdekében, hogy tisztában legyen a tetteivel.



Ezután megkérdezzük tőle, hogy szeretne-e bent maradni az órán és figyelni a tananyagra vagy szívesebben fáradna ki. Amennyiben ez utóbbi mellett dönt, a pedagógus kitölti az információs lapot, majd útnak engedi a diákot, aki az Arizona szobában átadja azt az ott tartózkodó nevelőnek, majd cserébe kap egy problémafeltáró lapot, az Arizona kérdőívet. Ez a dokumentum segít átgondolni a tetteit, azok következményét és megoldását. Tervet készít, hogy a jövőben hogyan lehet elkerülni a hasonló viselkedést. Kérhet segítséget a felügyelőtanártól, de egyedül is dolgozhat. Amennyiben az adott válaszok nem adekvátak, akkor a tanár kérheti a diák további gondolkodását, a lap ismételt kitöltését. Amint ez sikerült, a nevelő aláírja az információs lapot, és visszaküldi a tanulót az órára.

Fontos szabályoknak kell eleget tenni a programban részt vevő személyeknek. Az óra utolsó tíz percéről nem lehet a tanulót kiküldeni. A diák nem számít hiányzónak az adott óráról, így a tananyag pótlásáról saját maga felel, ugyanúgy számon kérhető tőle, mintha ott ült volna. A távozás nem mentesíti a következő órai esetleges felelés vagy dolgozatírás alól. Amennyiben dolgozatírás közben távozik az óráról, akkor azon a napon egy későbbi időpontban, esetleg a délutáni foglalkozásokon kell bepótolnia a számonkérést felügyelettel.

Az Arizona szobában töltött idő választásáért a diák külön nem büntethető. Minden egyes távozást követően a diáknak kötelessége megkeresni egy elbeszélgetésre azt a nevelőt, akinek az órájáról elment. Óraközi szünetben nincs nyitva a szoba. Ha egy tanuló két alkalommal is volt az Arizona szobában, segítők beszélgetésre hívják, melyen részt vesz az említett diák, az osztályfőnök, valamint a tanuló által választott Arizona programos pedagógus. Ha bekövetkezik az ötödik eset, a diákon, az osztályfőnökön, a pedagóguson túl az iskola igazgatója is tiszteletét teszi. Hét esemény után a szülő is csatlakozik, valamint a tizedik után a Családsegítő és Gyermekjóléti Szolgálat felé is jelzik a problémát.

Figyelembe kell venni, hogy az Arizona nem büntető és nem is kiküldő program. Ez egy belátásra építő megoldás, mely segítség lehet olyan szituációkban, ahol a diák öncélúan, direkt módon zavarja az órát. Mindenki számára káros, deficitet okozó jelenség, amikor a tanuló szeretné irányítani az órát, színpaddá tenni azt (Arizona program 2016).

3. A kutatás bemutatása

3.1 A vizsgálat körülményei

Vizsgálatomat 2019-ben végeztem el általános iskolások körében. Egy észak-alföldi megyeszékhely 12 osztályos egyházi iskolájának egy-egy 5. és 6. osztálya szolgálta az Arizona program csoportjait. Kontrollcsoportként egy, az említett megyeszékhelytől 40 kilométerre fekvő, vidéki, állami fenntartású, nyolcosztályos iskola egy-egy szintén 5. és 6. osztályos tanulócsoportját választottam. Emellett strukturálatlan interjút készítettem két igazgatóval, egy pszichológussal, illetve két pedagógussal, hogy megismerhessem az állásfoglalását mindkét iskolának. Azért esett a kötetlenebb jellegű beszélgetésre a választásom, mert szerettem volna, ha az interjúalanyok irányítás nélkül mondják el saját tapasztalataikat a témáról, s így fókuszba kerülnek az általuk fontosnak tartott sajátosságok.¹

1 Terveztem a kutatást több, Arizona programot alkalmazó, illetve kontrollintézményként szolgáló iskolában, de megvalósítani nem tudtam. Az iskolák személyes felkeresését a pandémiás helyzet sajnálatos módon megakadályozta, az elektronikus, illetve postai úton elküldött kérdőíveket pedig nem kaptam vissza (1. sz. melléklet). A 2020/21. tanév elején rendelkezésre álló néhány hetes jelenléti időszak már nem volt alkalmas új adatok felvételére és az eredmények

3.1.1 A célok és a célcsoport bemutatása

Célom volt felmérni a fegyelmezésben megmutatkozó különbségeket a két iskolatípus között, melyek alapvetően jól szituált családi háttérű, illetve átlagos vagy attól jobb képességekkel rendelkező tanulókat foglalkoztatnak. A vizsgálati populáció e szempontok szerint homogénnek tekinthető, nincs benne számottevő különbség. Szerettem volna kideríteni, hogy a programban részt vevő diákok magatartása/iskolai teljesítménye eltér-e a hagyományos iskolarendszerben tanuló gyermekekéétől. A kutatásban részt vevő diákok között fele-fele arányban jelentek meg Arizona programos, illetve kontrollcsoportot képező diákok. A tesztet összesen 50 felső tagozatos tanuló töltötte ki. Az alsóbb osztályok mellőzését a korcsoportokhoz társuló viselkedéstípusok magyarázzák. Úgy véltem, nagyobb lesz a kontraszt a hagyományos és az Arizona programos iskolák között, amennyiben prepubertás korú gyermekek vesznek részt a vizsgálatban. A tanulók előzetesen beleegyeztek a mérésbe. A nemek hasonló arányban mutatkoznak meg.

3.1.2 Az alkalmazott vizsgálati módszerek

3.1.2.1 A kvantitatív vizsgálat

Az Arizona program sikerességét, illetve a két iskolatípus közötti különbséget egy két részből álló kérdőívvel kívántam kimutatni. Az első rész maga a program által összeállított 23 kérdést tartalmazza, melyből négy szabadon megfogalmazható választ vár a diáktól, valamint a fennmaradó tizenkilenc alternatív kérdéseket tartalmaz, és a válaszadást négy opcionális szóra minimalizálja. Ezek a szavak a *soha*, a *ritkán*, a *gyakran* és a *mindig*. A kérdések a gyermek iskolához való viszonyára, a diáktársak viszonyára, valamint a szülők és az intézmény kapcsolatára próbálnak összpontosítani. Meggyőződésem, hogy a leglényegesebb kérdéskör a tanár–diák, és ezen belül is a tanár–renitens diák kapcsolata. A program elvesztene szükségességét, amennyiben a pedagógusok tudnák kezelni az engedetlen tanulókat, illetve a diákok hozzáállása különbözne a társadalmunkba ivódott tanárral szembeni tiszteletlen viselkedés elfogadottságától. Ebből a megfontolásból megalkottam a kérdőív második részét, amely hét nyílt kérdést tartalmaz (1. sz. melléklet). A témakörök a renitens tanulók arányára, a frusztráltság szintjére, a tanár reakciójára, cselekedetére, valamint arra kérdezek rá, hogy a diák mit tenne az adott szituációban, ha ő lenne a pedagógus. Ez utóbbi kérdéssel két célom is volt. Egyrészt amennyiben a diák abba a helyzetbe képzeletben magát, amibe ő maga sodorja a nevelőt, talán átgondolja tettét, másrésztől megoldásaik, fellépésük az adott helyzetben már önmagukban megoldással szolgálhatnak.

3.1.2.2 A kvalitatív vizsgálat

Fontosnak tartottam azoknak az embereknek a véleményét meghallgatni, akik a tehetetlenség oldalán állnak, illetve akik már a programban munkálkodnak. Strukturálatlan interjút végeztem két Arizona programban dolgozó iskolaigazgatóval, egy iskolapszichológussal, valamint két hagyományos iskolarendszerben munkálkodó tanítóval. Az öt, vizsgálatban részt vevő alany közül négyvel személyesen zajlott az interjú, eggyel a távolság miatt online beszélgettünk. A beszélgető partnereknek véleményt kellett alkotniuk a programról. Azért nem szerkesztettem interjúkérdéseket, mert jobbnak láttam, ha külső befolyás nélkül arra halad a vizsgálati személy gondolatmenete, amerre ő kívánja. Meglátásaik eltérőek voltak.

beépítésére, mivel a dolgozat összegzése, lezárása történt ekkor az intézményi Tudományos Diákköri Konferencián történő eredményes részvétel miatt.



3.2 Az adatok feldolgozása

A kérdőív adatait Microsoft Excel program segítségével dolgoztam fel. Az adatokat táblázatba rendeztem, majd diagramokat készítettem hozzájuk. Az eredményeket százalékos értékben tüntettem fel az értelmezés céljából. A kérdőív egyes kérdései nem kerültek kiértékelésre, mert az általuk kapott eredmény nem releváns a dolgozatot illetően. Az interjúkkal szöveges kiértékelést végeztem. A kutatáshoz szükséges angol nyelvű szakirodalmakat saját magam fordítottam le.

3.3 Hipotézisek

- Feltevésem szerint azokban az iskolákban, ahol bevezették az Arizona programot, sokkal nagyobb rend és fegyelem uralkodik.
- Feltételezem, hogy a programban részt vevő diákok kevésbé unatkoznak az órákon, mert jobban tudnak figyelni, többször bevonódnak, tehát érdeklődőbbek, motiváltabbak, kevesebb a figyelemelterelő mozzanat.
- Mind a pedagógusok, mind az igazgatók könnyebb helyzetben vannak a módszer jelenlétével, annak bevezetését jó ötletnek tartják.
- Azok az iskolák, akiknél nincs jelen a program, szívesen részt vennének benne.

3.4 Eredmények

3.4.1 A kvantitatív vizsgálat eredményei

3.4.1.1 A kérdőív első részének eredményei

Az első kérdés a diák kedélyállapotára, közérzetére, hangulatára kíváncsi.

1. Unatkozom a tanítási órákon:

	Arizona program	Kontroll csoport
soha	4	3
ritkán	14	12
gyakran	5	10
mindig	2	0

1. táblázat

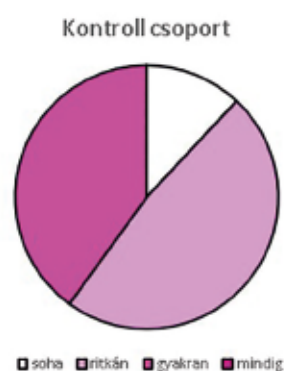
Az 1. táblázatból kiderül a vizsgálat eredményének számszerű értéke. Jól látszik, hogy a különbség nem számottevő, mégis az Arizona programban részt vevő tanulók kisebb százalékban unatkoznak az órán, mint a kontrollcsoport tanulói. Kérdés, hogy ez a programnak köszönhető-e, avagy az iskolák tanítási metódusának az eredménye. A kontrollcsoport diákjainak 60%-a, míg az Arizona programos hallgatók 72%-a állítja, hogy nem unatkozik a tanítási órán. Ez az eredmény nagy szerepet játszik a kutatásban,

DULAVICS DÓRA: Az iskolai fegyelmezés egy lehetséges eszköze: az Arizona program

mivel befolyásoló tényezőként kell kezelni. Ha a tanuló az órán nem unatkozik, nem kalandozik el a figyelme, akkor kisebb eséllyel zavarja a tanórát. A számok hangsúlyosabb szemléltetése érdekében diagramba foglaltam a fenti értékeket. (1. diagram, 2. diagram)



1. diagram



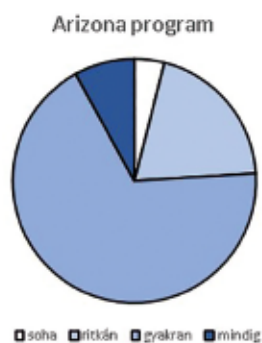
2. diagram

A következő kérdés szorosan kapcsolódik az előzőhöz. A diákok figyelméről, érdeklődéséről, motivált-ságáról kérdez. A 2. táblázatban jól megfigyelhető a két csoport közötti különbség, ami a diagramokon (3. diagram, 4. diagram) még jobban kirajzolódik.

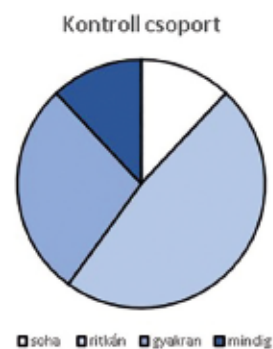
3. A tanórán végig figyelek:

	Arizona program	Kontroll csoport
soha	1	3
ritkán	5	12
gyakran	17	7
mindig	2	3

2. táblázat



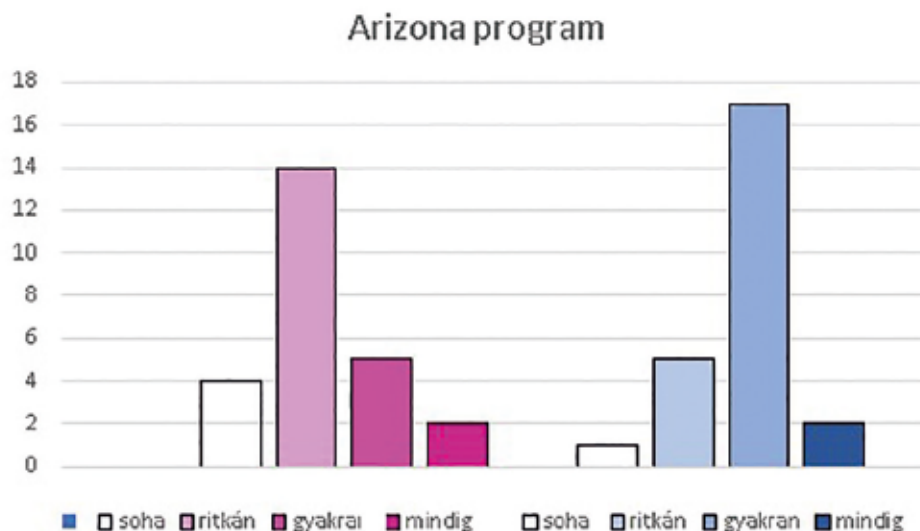
3. diagram



4. diagram



Az Arizona program adatait összevetve az első és harmadik kérdésnél fordított arányosság figyelhető meg (5. diagram):



5. diagram

A diagram első részében azon tanulók vannak feltüntetve, akik unatkoznak a tanítási órán, a második táblázatban pedig azok a diákok, akik az órán végig figyelnek. A válaszadók több mint fele, 56%-a ritkán unatkozik a tanítási órán. A bal oldali halmazban a válaszadók ugyancsak több mint fele, 68%-a gyakran figyel végig a tanítási órán. A legtöbb alany, aki úgy vélekedett, hogy figyel az órán, az ritkábban is unatkozott ez alatt.

4. Tanárain kérdéseire tudom a választ:

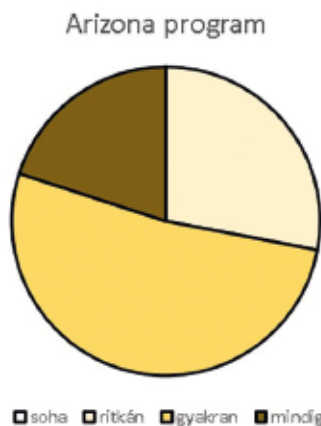
	Arizona program	Kontroll csoport
soha	0	2
ritkán	7	8
gyakran	13	10
mindig	5	5

3. táblázat

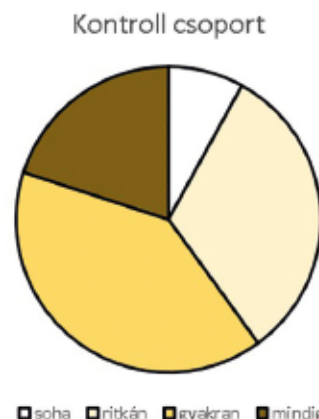
A 3. táblázatból kivehető, hogy azok a diákok, akik közreműködői az Arizona programnak, nagyobb százalékkal tudják a választ a pedagógus kérdésére. A programban részt vevő tanulók közül egy olyan diák sincs, aki nem tudja a választ, 28% ritkán, 52% gyakran, valamint 20% mindig képes felelni a feltett

DULAVICS DÓRA: Az iskolai fegyelmezés egy lehetséges eszköze: az Arizona program

kérdésre. A kontrollcsoportot képező tanulók 8%-a soha nem tud felelni, 32% ritkán, 40% gyakran, és ugyancsak 20% mindig. Kiderül, hogy azok a diákok, akik részt vesznek a programban, nagyobb százalékkal tudják a helyes választ a feltett kérdésekre. Az adatokat a 6. és 7. diagram szemlélteti.



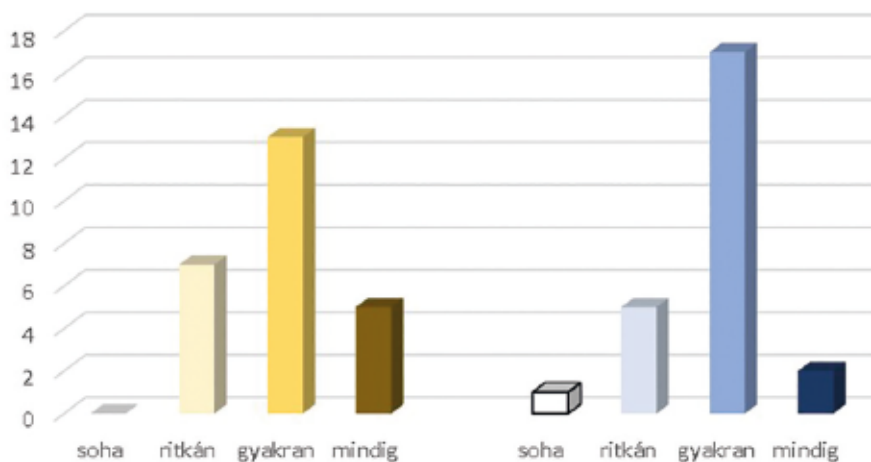
6. diagram



7. diagram

A 3., illetve a 4. kérdésre adott válaszokban egyenes arányosság figyelhető meg. Hasonló arányban mutatkozik meg az órán nyújtott figyelem, valamint a kérdések megválaszolásának képessége. A 8. diagramban az Arizona programos diákok 3. és 4. kérdésre adott válaszát elemeztem ki.

Arizona program



8. diagram



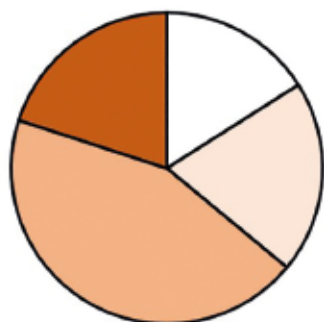
5. A feleléstől félek:

	Arizona program	Kontroll csoport
soha	4	3
ritkán	5	7
gyakran	11	12
mindig	5	3

4. táblázat

Nem meglepő módon, ezt a kérdéskört nem befolyásolta az iskolarendszerek közötti különbség. Legyen szó szigorúbb, akár engedékenyebb intézményről, a diákok egyenlő arányban félnek a szóbeli megnyilvánulás effajta formájától. Az Arizona programos gyermekek 16%-a soha, 20%-a ritkán, 44%-a gyakran, 20%-a mindig fél a feleléstől. A kontrollcsoport 12%-a soha, 28%-a ritkán, 48%-a gyakran, 12%-a mindig tart a szóbeli felelettől. Ezt az eredményt a 9. és 10. diagramban tüntettem fel. (4. táblázat)

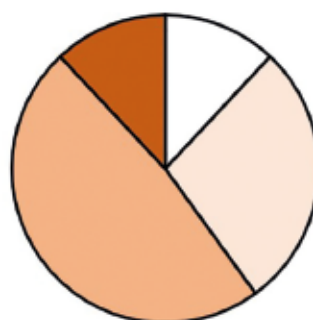
Arizona program



soha ritkán gyakran mindig

9. diagram

Kontroll csoport



soha ritkán gyakran mindig

10. diagram

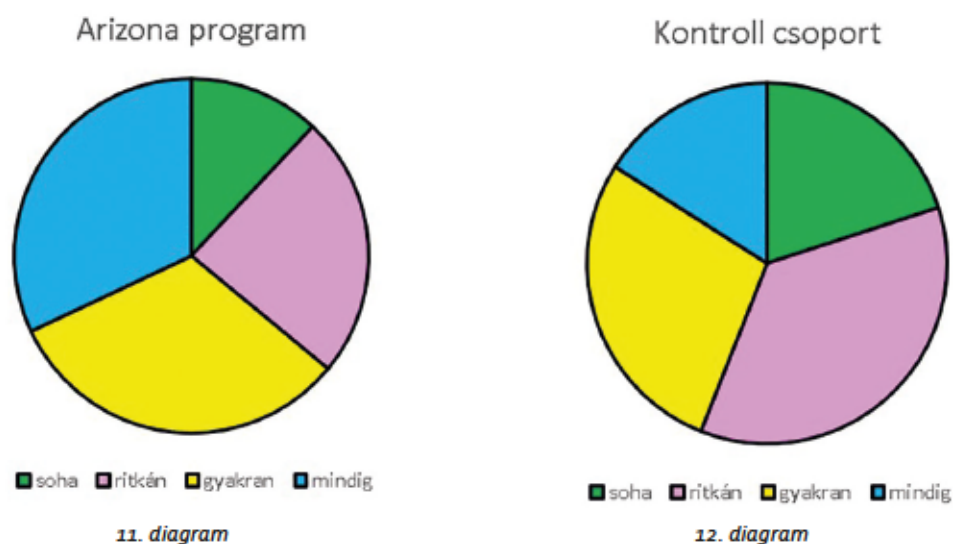
10. Szívesen tanulok:

	Arizona program	Kontroll csoport
soha	3	5
ritkán	6	9
gyakran	8	7
mindig	8	4

5. táblázat

DULAVICS DÓRA: Az iskolai fegyelmezés egy lehetséges eszköze: az Arizona program

Az 5. táblázat alapján az figyelhető meg, hogy a programban részt vevő tanulók sokkal szívesebben tanulnak, mint azok a diákok, akik hagyományos iskolarendszerben töltik iskolás napjaikat. Ez valószínűleg betudható annak, hogy aki jobban odafigyel a tanítási órán, aki több kérdést tud helyesen megválaszolni, az motiváltabb lesz a mindennapokban, és szívesebben is ül neki a tanulnivalónak. A táblázat eredményei a 11. és 12. diagramon figyelhetőek meg.



A következő témakör a szülő-diák kapcsolatáról kérdez.

15. Az ellenőrzőmet legalább hetente egyszer megmutatom szüleimnek:

	Arizona program	Kontroll csoport
soha	1	1
ritkán	5	10
gyakran	5	7
mindig	14	7

6. táblázat

A 6. táblázat alapján az Arizona programos diákok 76%-a gyakran vagy mindig megmutatja otthon az ellenőrzőjét a szüleinek, míg a kontrollcsoportos tanulónak csupán 56%-a cselekszik így. Ez lehet az Arizona program kötöttebb, szigorúbb hozzáállásának eredménye. Meglehet, hogy a szülők jobban odafigyelnek a gyermekre, ha tudják, hogy komoly következménye lehet a fegyelmezetlen viselkedésnek. Ehhez szorosan kapcsolódik a 7. táblázatban kimutatott eredmény az osztályzatokkal kapcsolatban. Az Arizona programos diákok 20%-kal jobban érdeklődnek az osztályzataik iránt, mint a kontrollcsoportos diákok.



16. Érdekelnek az osztályzataim:

	Arizona program	Kontroll csoport
soha	0	2
ritkán	3	6
gyakran	5	5
mindig	17	12

7. táblázat

3.4.1.2 A kérdőív második részének eredményei

A vizsgálat második része az általam összeállított, nyílt kérdéseket tartalmazó felmérés. A tíz kérdésből három a program által lett összeállítva. Az azt követő hét kérdés egymással összekapcsolódik, magában foglalja a vizsgált probléma magját, valamint bizonyos szinten rávilágít a tanító tehetetlenségére a fegyelmelési problémák terén.

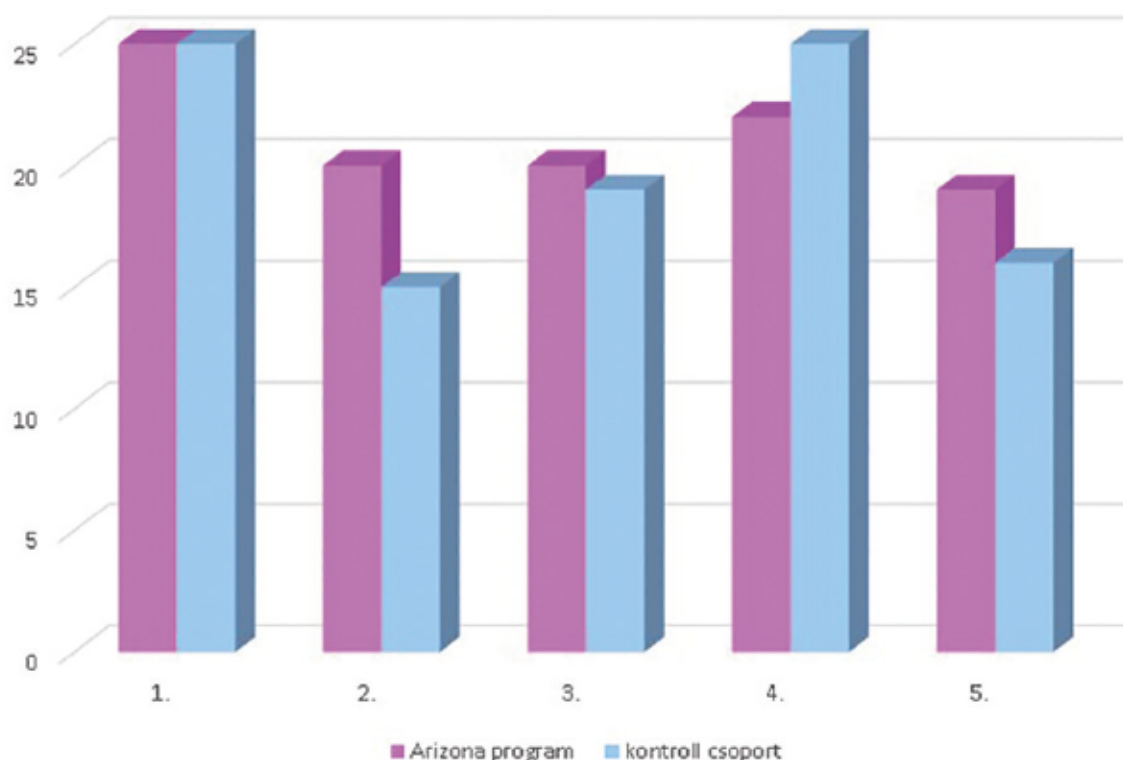
Az általam összeállított kérdések (1. sz. melléklet 4–10. kérdés):

- Vannak rendetlen osztálytársaid?
- Ha van, zavar téged az órán folytatott viselkedése?
- Szerinted jobban tudnál figyelni az órán, ha nem zavarná azt senki?
- Ha felszólítják a renitens tanulót, hogy hagyja abba a rendetlenkedést, felhagy a viselkedéssel vagy folytatja tovább?
- Te szoktál beszélgetni, rendetlenkedni az órán? Ha igen, miért? Ha nem, miért?

A válaszok nem meglepőek, de annál inkább aggasztóak. A válaszadók 100%-a (mind Arizona programos, mind kontrollcsoportos) úgy nyilatkozott, hogy vannak olyan osztálytársaik, akik zavarják az órát. Az Arizona programos diákok 80%-át zavarja a renitens tanulók fellépése, míg a kontrollcsoportos tanulók csupán 60%-át. A harmadik kérdésre adott válaszok alapján világosan látszik, hogy a diákok jobban tudnának figyelni a tanítási órán, ha nem zavarná azt senki. A következő kérdés a felszólítás utáni viselkedésre kérdez rá. A kontrollcsoportos diákok 100%-a azt állítja, hogy a rendetlenkedő tanuló a felszólítást követően sem hagy fel a viselkedéssel, hanem folytatja azt. Az Arizona programos diákok 88%-a vélekedett ugyanígy. Mind a két csoport több mint fele úgy véli, hogy ő maga is beszélget a tanítási óra alatt. (8. táblázat, 13. diagram)

	1.	2.	3.	4.	5.
Arizona program	100%	80%	80%	88%	76%
kontroll csoport	100%	60%	76%	100%	64%

8. táblázat



13. diagram

Az utolsó két kérdés arra irányul, hogy a tanító mit tesz az adott szituációban, valamint, ha a diák a nevelő helyében lenne, hogyan cselekedne. Abban reménykedtem, hogy talán a gyermek kicsit elgondolkozik azon, hogy milyen kényelmetlen és nehéz helyzetbe hozza a pedagógusát.

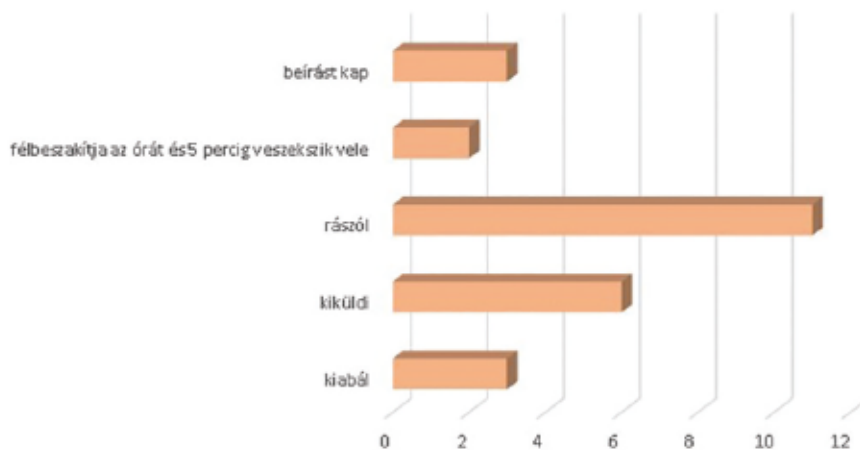
A kérdések a következők:

- Mit tesz a tanító, ha egy gyerek zavarja az órát?
- Te mit tennél a tanító helyében, ha zavarnák az órát?

Sajnálatos, hogy az Arizona programos tanárok sem alkalmazzák a rendszert úgy és olyan rendszerességgel, ahogyan azt kell. Vannak olyan megoldások, amelyek nem kis százalékkal vetik vissza az aktív tanulás lehetőségét, idejét (például: félbeszakítja az órát és öt percig veszekszik a diákkal a pedagógus). A tanárok ilyen és ehhez hasonló lépéseinek magyarázata a tehetetlenség. A 9. kérdésre adott válaszok a 14. és 15. diagramról olvashatóak le. Az utolsó témát feleslegesnek tartottam diagramba, esetleg táblázatba összesíteni, mivel ugyanazokat a válaszokat adták a diákok, mint az előzőre. A legtöbben rászólnának a renitens tanulóra, néhányan egyest írnának az ellenőrzőbe, valamint két tanuló a fizikai erőszakot választaná a fegyelmezés eszközeül.

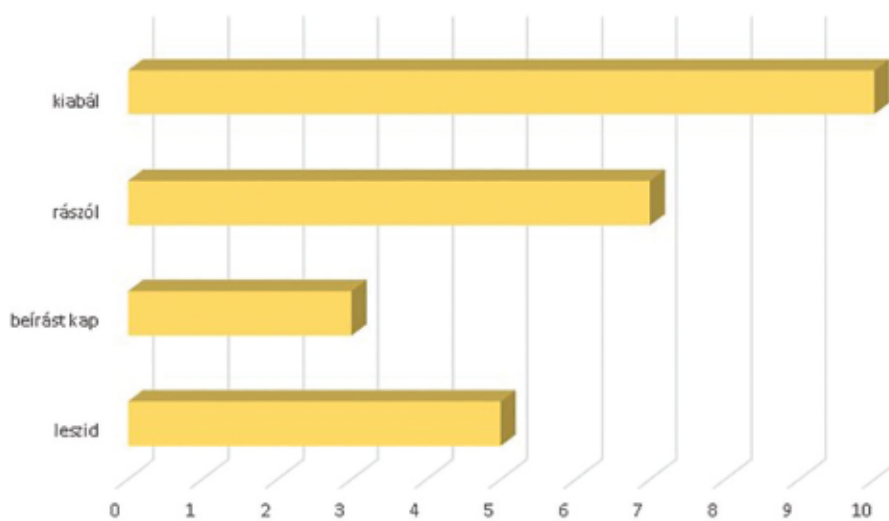


Arizona program



14. diagram

Kontroll csoport



15. diagram

3.4.2 A kvalitatív vizsgálat eredményei

A vizsgálat során alkalmam nyílt meghallgatni Arizona programmal működő iskolák vezetőit, és iskolapszichológus véleményét, illetve két, hagyományos rendszerben dolgozó pedagógus elgondolásait. Az interjúk kötetlen körülmények között zajlottak. Nem alkalmaztam konkrét kérdéseket, jobbnak láttam a

DULAVICS DÓRA: Az iskolai fegyelmezés egy lehetséges eszköze: az Arizona program

vizsgálat szempontjából strukturálatlan interjúk alkalmazását. A válaszolók személyiségi jogainak védelme érdekében a nevük helyett a munkakörük megnevezését használom.

3.4.2.1 Arizona programmal működő intézmény:

Igazgató 1: Úgy nyilatkozott, hogy amikor elkezdték, nagyon ígéretesnek tűnt a módszer, nagyon lelkes volt a tanárok többsége. *„Ez a kezdeti öröm azonban hamar alábbhagyott, mikor kiderült, hogy nem egyenlő módon használják a programot. Ahogy a tanárok egy része, úgy sajnos a diákok sem vették komolyan.”* Szép lassan az a pedagógus is elhagyta az új rendszert, aki kezdetben pártolta. Azt állította, hogy egy-két éve felhagytak az Arizona program alkalmazásával remélve, hogy majd visszahozhatják olyan formában, ahogy annak működnie kell.

Igazgató 2: *„A kollégák nem használják ki az Arizona lehetőségét, ezáltal nagyon kevés gyerek fordul meg benne. Évente kb. 40-50.”* A működésének nagy előnye, hogy miközben segít az órai munka végzésében, a rendetlenkedő diákokat felelősségre, önreflexióra neveli. Úgy gondolja, hogy a program lényege felelősségteljes magatartásra nevelés és véletlenül sem büntetőeszköz. Az intézményükben legtöbbször az órai beszélgetéssel van baj, ezért nem érti a kollégáit, hogy miért nem élnek vele. Szerinte csak előnye van a programnak, hátrányát nem tapasztalta. Azt állítja, hogy nagyon kevés az adminisztráció, a tanuló óráról való átküldése sem vesz el sok időt. Ha jól működik, akkor viszont hihetetlen nagy eredményeket lehet vele elérni. Nem szokta megkérdezni a diákot, hogy melyik alapszabály ellen vétett azzal, hogy megzavarta az órát. Megkérdezi, hogy szeretne-e az órán maradni, vagy inkább távozni kíván az Arizona szobába. Saját véleménye szerint az ő intézményükben tanuló diákok képességei jobbak az átlagnál, így nem tartja kizártnak, hogy talán ezért nem történik túl sok óráról való kiküldés.

Pszichológus: Azon a véleményen van, hogy jó döntés volt szüneteltetni a módszert, ugyanakkor még mindig van egy-két olyan alkalom, amikor kiküldenek rendetlenkedő diákokat az óráról. *„Azért, hogy ne a folyosón sétáljon, beküldik hozzám kitölteni a lapot. Legtöbbször a diákot vagy nem érdekli, hogy miért lett kiküldve vagy tényleg nem tudja az okot.”* Szerinte a legrosszabb, hogy van tanár, aki a hangulatához mérten alkalmazza az Arizona programot. Ha szomorúbb, dühösebb kedvében van, akkor több gyereket küld ki szinte semmi indokkal. Ha van olyan tanuló, akit kevésbé kedvel a pedagógus, őt gyakrabban szólítja távozásra. De ha jogosan lett a diák kiküldve, akkor sem gondolkozik el a tettén egy percre sem.

Az Arizona programban tevékenykedő személyekkel folytatott strukturálatlan interjúk kapcsán kiderült, hogy mind jónak találják a rendszert, látják a szükségességét, de sajnos a pedagógusok, kollégák nem egyenlő módon kezelik. Az egyik intézményben a program szüneteltetésre került, bízva abban, hogy majd a későbbiekben képesek lesznek egységesíteni a használatát az iskola falai között. A másik intézményben habár működik a rendszer, használják is azt, de kevés alkalommal fordul elő, hogy kiküldenének diákot az óráról. Ez szerintük azért van, mert a tanulók jobb képességűek.

3.4.2.2 Nem Arizona programos intézmény

Pedagógus 1: Azt állítja: *„A diákok egyre neveltelebbek, egyre kevesebb tisztelettel néznek a pedagógusra, és egyre kevesebb eszköz van már a fegyelmezésükre.”* Hallott már az Arizona programról, tetszik neki a módszer, de nincs meggyőződve a hatékonyságáról. Olyan kérdés fogalmazódott meg benne, hogy ha



olyan jó, amilyennek mondják, miért nem alkalmazza minden iskola. Ha rajta múlna, nagyon szívesen kipróbálná.

Pedagógus 2: Intézményében néhány évvel ezelőtt elégedettségmérést készítettek, melynek célcsoportjai tanulók, szülők, pedagógusok voltak. Azt állítja: *„A megkérdezettek egyöntetűen azt jelezték, hogy a gyerekek egy részének a magatartása erősen kifogásolható. A rendbontó viselkedés pedig hátráltatja a tanárok oktató-nevelő munkáját, valamint sérti a tanulni akaró gyerekek tanuláshoz fűződő jogát. Az intézményünkben égetően fontos lenne a konfliktuskezelő programnak a bevezetése, ugyanis a tanórák egy jelentős része - oktatási szempontból - kárba vész.”* Úgy vélekedik, hogy a szaktanár nem tudja a megtervezett óráját megtartani, a tanulni vágyó gyerekek – bár elvileg lehetőségük lenne rá – nem jutnak hozzá azokhoz a tudnivalókhöz, amelyekre a továbbiakban építkezni tudnának. Szerinte mindenkinek sérülnek a jogai, kivéve annak a néhány renitens tanulónak, aki tönkreteszi mások munkáját.

A hagyományos iskolarendszer pedagógusaival folytatott strukturálatlan interjúk alapján kijelenthetjük, hogy nem elhanyagolható az intézményekben – legalább is az őket foglalkoztató iskolákban – jelenlévő probléma, melyre megoldást jelenthet a rendszer. Az egyes számú vizsgálati alany bizonytalan a program kapcsán, nem biztos a sikerességében. A kettes számú alany egyértelműen pártolja a metódust, sőt, az interjúból kiderül, hogy már kísérletet tett a program bevezetésére, de végül nem járt sikerrel (az iskolavezetés elvetette).

3.5 Értékelés

3.5.1 A kvantitatív vizsgálat értékelése

A kérdőíves vizsgálatokból kiderül, hogy az Arizona programban részt vevő diákok jobban odafigyelnek a tanítási órán, többet készülnek az órára, kevésbé unatkoznak, valamint nagyobb százalékkal tudják a helyes válaszokat a tanár kérdéseire. A kontroll csoportban szereplő tanulók válaszaiból kivehető a fegyelem jelenlétének a hiánya. Sajnálatos módon az általam vizsgált Arizona programos iskola nem alkalmazza maximális odafigyeléssel a módszert, de még így is látható a különbség. Természetesen kirajzolódhat az eredményekben az intézmények tanulói közötti különbség is. Meggyőződésem, ha egy olyan iskolát vennénk alapul, melyben az Arizona program lehetőségeit maximálisan kihasználnák a pedagógusok, akkor sokkal szemmel láthatóbb lenne a szórás a diákok között.

3.5.2 A kvalitatív vizsgálat értékelése

Az interjúból kiderül, hogy azok az intézmények, amelyekben jelen van a program, nem használják ki teljes egészében a benne rejlő lehetőségeket. Alkalmazása az iskola falain belül alkalomszerű, amivel akár a kívánt hatás ellenkezőjét érhetik el. Mindazonáltal ők is elismerik a program sikerességét, eredményességét, csupán egy olyan intézmény kell hozzá, ahol a kollégák kollektíven együtt tudnak működni, közös érdekekkel rendelkeznek, megvalósítását véghez tudják vinni. Azon intézményekben, ahol nincs jelen a program, ott egyértelműen szükségesnek látják annak bevezetését. A gyermekek kordában tartásához eszközre van szükségük, amit a módszer biztosítani tud.

DULAVICS DÓRA: Az iskolai fegyelmezés egy lehetséges eszköze: az Arizona program

A kvantitatív vizsgálatban kapott eredmények, illetve a kvalitatív vizsgálatban megfogalmazott pozitív vélemények a programmal kapcsolatban láthatóan korrelálnak. A program (megfelelő körülmények között) jól működik, segíti az óra zavartalan menetét, ezáltal a diákok jobban oda tudnak koncentrálni a tananyagra. Az Arizona programos diákok válaszai (jobban odafigyelnek, érdekli őket a kapott osztályzat) alátámasztják az interjúban megfogalmazott véleményeket.

3.5.3 Hipotézisek igazolása

- Az első hipotézisemet nem sikerült alátámasztani, miszerint nagyobb a fegyelem a programban részt vevő iskolák tanóráin, hiszen ennek ellentmond a kvalitatív vizsgálatban megfogalmazott vélemény. Mivel nem használják rendszeresen, következetesen a módszert, így kevésbé megfigyelhető a rend.
- Második hipotézisem, miszerint a programban résztvevő tanulók kevésbé unatkoznak a tanórán, beigazolódtak. A kvantitatív felmérésből kiderült, hogy a programban 36%-kal több diák figyel a tanórán, valamint 12%-kal többen tudják a választ a tanító kérdéseire, mint a kontroll csoport diákjai.
- Harmadik hipotézisem, miszerint az Arizona program pedagógusai jó ötletnek tartják a rendszert, beigazolódtak, hiszen egyik alany sem kérdőjelezte meg a program hatékonyságát, csupán a tanítóknak kellene jobban figyelni a módszer alkalmazására.
- Utolsó hipotézisem, miszerint a pedagógusok szeretnék részesei lenni a programnak maximálisan alátámasztást nyert, hiszen 100%-os arányban azt felelték a kvalitatív vizsgálat során, hogy örülnek és örülnének a programnak.

Mind az igazolást nyert, mind a nem alátámasztott hipotéziseim abban a meggyőződésemben erősítettek meg, miszerint alapvetően nem az Arizona program módszertani jellemzői okoznak gondot az iskolai oktató-nevelő munkában, hanem a használatban, a pedagógusok gyakorlatában előforduló hibák, a rosszul alkalmazott elemek és összetevők. Hatékony eredmények csak ezek kiküszöbölésével várhatók.

4. Összegzés

A kvalitatív és a kvantitatív kutatás segítségével sikerült választ találni arra a kérdésre, hogy különbözik-e a program tanulóinak az iskolához való viszonya a hagyományos iskolarendszer diákjaitól. A vizsgálat eredményeiből kiderült, hogy a programban részt vevő gyermekek a tanítási órákon fokozottabb érdeklődést mutatnak, kevésbé figyelmetlenek, valamint a feltett kérdésekre nagyobb arányban tudnak válaszolni. A strukturálatlan interjúk során a pedagógusok egyöntetűen úgy nyilatkoztak, hogy a rendszer szükségessége vitathatatlan, eredményessége megkérdőjelezhetetlen. Az Arizona programot jelentősnek tartom, mert megoldást jelent sok iskola fegyelmezési problémáira ott, ahol használják és jelent majd ott, ahol bevezetik. Valószínűnek tartom, hogy a jövőben egyre több intézmény élni fog ezzel a lehetőséggel és alkalmazni fogja ezt a választható, alternatív konfliktuskezelő projektet.

Ennek elősegítése érdekében javaslattal élek a program terjesztésével kapcsolatban. A pedagógusoknak hallaniuk kell a módszerről ahhoz, hogy eldönthessék, szeretnék-e kipróbálni. Létre kell hozni olyan – jelenléti, illetve online – továbbképzéseket, ahol ezt a fegyelmezési lehetőséget a már alkalma-



zó közösségek megismertetik az érdeklődő tantestületek tagjaival. Elektronikus levélben meghívhatók ezekre az iskolaigazgatók, intézményvezetők, iskolapszichológusok. Angol nyelvet vagy angol nyelven oktató pedagógusok számára sokszorosíthatók az Arizona programmal kapcsolatos idegen nyelvű szakirodalmak. Egyéb, a program lényegét összefoglaló és népszerűsítő videókkal, broszúrákkal, prospektusokkal széles körben fel kell hívni az iskolahasználók figyelmét a módszer használatának előnyeire és alkalmazásának hibalehetőségeire, melyek a tapasztalt szakemberek, szülők, tanulók bevonásával „keresztal-beszélgetések” formájában mélyíthetők, megerősíthetők, akár online formában is.

Az eredmények alapján arra a következtetésre jutottam, hogy azokban a megkérdezett intézményekben, ahol a diákok magatartása erősen akadályozza a tanítási órák hatékonyságát, ott jelentős sikerekkel szolgálhat az Arizona program mint az iskolai fegyelmezés egy lehetséges eszköze. Úgy vélem, nem szükségszerű, hogy minden intézmény ugyanúgy, ugyanolyan hatásfokkal használja, de elengedhetetlennek tartom, hogy legalább intézményen belül maximálisan egyezzen a pedagógusok célrendszere, hozzáállása, módszertára ebben a kérdésben. Ennek hiányában a pedagógusok tévesen megkérdőjelezhetik a módszer hatékonyságát, működőképességét, hiszen csak egy kollektív együttműködés állhat a siker szolgáltatásban.

Bármennyire is arra törekedtem, nem találtam (eddig) olyan, a választást is vállaló hazai köznevelési intézményt vizsgálatomhoz, ahol a pedagógusok maximálisan kihasználják az Arizona program lehetőségeit, hasznos vonásait. Látva az eredményeket biztos vagyok abban, hogy érdemes lenne megismételni, illetve továbbfejleszteni, kiterjeszteni a kutatást azokra az iskolákra, melyeket a 2020/21. évi pandémia következményei miatt nem értem el.

Most, a kutatásom végén is azt gondolom, hogy jó témát választottam, amit nem bántam meg. Tudatosult bennem, hogy van megoldás a hazai köznevelés egyik nagy problémájára, illetve tanácsolni fogom a program bevezetését abban az intézményben, ahol a jövőben tanítani fogok. Javaslom a módszert minden állami, magán, illetve egyházi fenntartású intézmény számára, ahol nap mint nap megküzdnek a fegyelmetlenséggel, a köznevelés egyik legégetőbb problémájával, hiszen a projekt megítélésében fenntartói szempontból nem adódtak különbségek. Kifejezetten hatásos fegyelmezési eszköz lehet az Arizona program azokban az oktatási-nevelési szervezetekben, ahol sok kiemelt figyelmet igénylő gyermek tanul.

Lényegesnek tartom megemlíteni dolgozatom zárásaként, hogy célom nem az órai vasfegyelem kialakítása vagy szótlan gyermekek nevelése. Nincsen baj azzal, ha egy tanuló hozzászól a padtársához, esetleg mond valami vicceset, és az osztály felnevet. Az én olvasatomban az iskolai fegyelem nem más, mint a pedagógusok, illetve az osztálytársak iránt megnyilvánuló tisztelet, mértéktartó magatartás fenntartása és működtetése a foglalkozások alatt, ami biztosítja a rendet, a közös haladást, a hatékony oktatást napjainkban.

Felhasznált irodalom

- AÁRY-TAMÁS L. (2009): *Tanári fegyelmezési eszközök használata*. Oktatási Jogok Biztosának Hivatala. https://www.oktbiztos.hu/kutatasok/fiskveszely/fisk_17.html?fbclid=IwAR26Z_bBzgTskq-Ec6tsdnR-KidEqmKhNoSg1CZZcPsitEYE1f6-rTUAtQo#top, letöltés dátuma: 2020. 11. 13.
- Arizona Program (2016): *Dunaharaszti Kőrösi Csoma Sándor Általános Iskola honlapja*. <http://www.csomaiskola.hu/index.php/bmutatkozas/arizona-program?fbclid=IwARoifjHWVT8Zb4gAmr57i-ULRPWn8ChwJFNoFbzCdoQv89kt6cB7jfQ6J2w>, letöltés dátuma: 2020. 11. 12.
- CHERRY, K. (2020): *The 5 Levels of Maslow's Hierarchy of Needs*. Verywell mind. <https://www.verywellmind.com/what-is-maslows-hierarchy-of-needs-4136760>, letöltés dátuma: 2020. 10. 26.
- DEWAR, G. (2010): Parenting styles: An evidence-based, cross-cultural guide. *Parenting Science*. <https://www.parentingscience.com/parenting-styles.html>, letöltés dátuma: 2020. 10. 24.
- GOSSEN, D. CH. (1995): *Restitúció*. Kincs Könyvkiadó. Szombathely.
- HUDRA, N. (2008). A viselkedészavarok iskolai korrekciója. Új Pedagógiai Szemle. <https://ofi.oh.gov.hu/tudastar/hudra-nikoletta>, letöltés dátuma: 2020. 03. 10.
- KOZÉKI B. (1987): *A fegyelmezett személyiség kialakítása*. Tankönyvkiadó Vállalat. Budapest.
- MIHÁLY I. (2005): Fegyelem és fegyelmeztelenség az iskolákban régen és ma. Új Pedagógiai Szemle. <https://epa.oszk.hu/00000/00035/00096/2005-10-vt-Mihaly-Fegyelem.html>, letöltés dátuma: 2020.12.01.
- PIAGET, J. (1997): *Az értelem pszichológiája*. Kairosz Kiadó. Budapest.
- PUKÁNSZKY B. (2013): *Pedagógiai eszmetörténet*. Gondolat Kiadó. Budapest.
- SZEKERES V. (2017): *ARIZONA PROGRAM avagy lehetőség a konfliktusok kezelésére a tanórán* II. rész. Online Pszichológia.hu, http://www.onlinepszichologia.hu/blog/blogpost/180?fbclid=IwAR1W1kkurFG1CRleggeKUnmm9D_G8LrHy-rCotT2ilEb23ALzfNr7_Wl74E, letöltés dátuma: 2020. 11. 12.
2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100190.tv>, letöltés dátuma: 2020. 01. 07.



Mellékletek

1. számú melléklet: Kérdőív

A kérdőív kitöltéséhez a következő válaszlehetőségek közül válogass:

SOHA

RITKÁN

GYAKRAN

MINDIG

1. Unatkozom a tanítási órákon.: _____
2. Az előző döntésedet indokold néhány mondattal!: _____

3. A tanórán végig figyelek.: _____
4. Tanárain kérdéseire tudom a választ.: _____
5. A feleléstől félek.: _____
6. Szeretek szerepelni az órán.: _____
7. Szívesen vagyok az iskolában.: _____
8. Letör, ha rossz jegyet kapok.: _____
9. Hazatérés után rövidesen nekiülök a tanulásnak.: _____
10. Szívesen tanulok.: _____
11. Délutánonként legalább egy órát tanulok.: _____
12. Van olyan nap, amikor teljesen készületlenül jövök iskolába.: _____
13. Felkészülésemet ellenőrzik szüleim.: _____
14. Beszámolok otthon az iskolában törtétekről.: _____
15. Az ellenőrzőm legalább hetente egyszer megmutatom szüleimnek.: _____
16. Érdekelnek az osztályzataim.: _____
17. Az osztálytársaim kedvelnek.: _____
18. Hangadó vagyok az osztályban.: _____
19. Érdekel, hogy mások mit gondolnak rólam.: _____
20. Szívesen barátkozom más osztályba járó gyerekekkel.: _____

A következő kérdésekre már saját szavaiddal válaszolj!

1. Mi az a tevékenység, amit szívesen csinálsz az iskolában?

2. Kedvenc tantárgyam:

3. Legkedvesebb időtöltésem:

4. Vannak rendetlen osztálytársaid?

5. Ha van, zavar téged az órán folytatott tevékenysége?

6. Szerinted jobban tudnál figyelni az órán, ha nem zavarná azt senki?

7. Ha felszólítják a renitens tanulót, hogy hagyja abba a rendetlenkedést, felhagy a viselkedéssel vagy folytatja tovább?

8. Te szoktál beszélgetni, rendetlenkedni az órán? Ha igen, miért? Ha nem, miért?

9. Mit tesz a tanító, ha egy gyerek zavarja az órát?

10. Te mit tennél a tanító helyében, ha zavarnák az órát?



2. számú melléklet: Arizona kérdőív, tanórától kiküldött diákok részére

Felelősségteljes gondolkodás és cselekvés

Név: _____

Osztály: _____

Dátum: _____

Mit tettem:

Mi az oka, hogy így viselkedtem:

Azért kerültem a tréning szobába, mert a következő alapszabályt nem tartottam be:

Mit gondolsz, milyen következményei lesznek a tetednek? (magadra, társaidra, tanárodra nézve):

Terveim:

Mit változtatnék meg a viselkedésemen, hogy ne sértsem meg az alapszabályokat?

Kinek a segítségét kérem?

Azért szeretek ide járni, mert...

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.

Mit teszek annak érdekében, hogy az órákon jobb legyek? (Konkrét dolgok!)

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.

Az iskolának azért jó, hogy ide járok, mert...

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.

Szeretnék az iskolában maradni, mert...

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.

3. számú melléklet: Információs lap

Információs lap az osztályba való visszatéréshez

Név: _____

Osztály: _____

Dátum: _____

Idő: _____

Ügyeletes tanár: _____



„Kettős tükör”

A mese és a gyermeki lélek*

1. Alapfelvetés – aktualitás – elméleti keret

Akár pszichológiai, akár nevelési vagy szociológiai szempontból vizsgáljuk a gyermek fejlődését, megállapítható, hogy a folyamat egészséges módon történő alakulásához a gyermeknek szüksége van a mesékre. Nemcsak azért, hogy szórakoztassa, hanem azért is, hogy fejlessze a kreativitását és a fantáziáját, valamint azért, hogy a mesén keresztül megismerkedjen egy olyan modellel, amely a valóságos világ sajátosságairól szóló mintát mutatja föl számára. Ezeket a tematikus jellemzőket nemcsak megismeri, de a saját életéhez is transzformálja, illetve beépítheti abba a történetekben megjelenő viselkedésmódokat (BETTELHEIM 2013).

Természetesen ez egy hosszú folyamat, és szükség van arra is, hogy ha kérdések merülnek fel a gyermekben – a mesei helyzetekkel, viselkedésformákkal vagy megoldásokkal kapcsolatban –, akarjon és tudjon kérdezni, valamint kapjon rá megfelelő választ. Az értelmezésben (a kérdésekre adott válaszokban) a nevelőnek igen nagy szerep jut, legyen szó pedagógusról vagy szülőről, aki, ha megnyitja a kérdésés lehetőségét, és megfelelő válaszokat ad, nagyban hozzájárul ahhoz, hogy a gyermek a fantáziája segítségével alakíthassa ki saját belső világát. Egy idő után a kreatív tevékenységeiben is észlelhető lesz a pozitív irányú változás; a mesékből megismert minták tehát a gyermek sokoldalú fejlődésének szerves részei lesznek.

A mese tematikája egy tanító számára bármikor aktuális lehet, hiszen az alsó tagozat vezető műfajáról van szó. A mese mára igen sok tudományterületről vizsgált téma – nálunk is egyre népszerűbb például a „meseterápia (BOLDIZSÁR 2005, 2012; KÁDÁR 2013). A kutatásomhoz elsősorban a pedagógiai

* Jelen tanulmány a 35. OTDK Tanulás- és Tanításmódszertani – Tudástechnológiai szekciójának „A kisiskolások tanulásának és tanításának módszertana” tagozatában bemutatott pályamunka rövidített és szerkesztett változata. A hallgató témavezetője: Dr. Vitéz Ferenc tanszékvezető főiskolai docens, DRHE Magyar Nyelvi és Irodalmi Tanszék.



és fejlődépszichológiai irányokat vettem figyelembe, körbejárva a 21. századi gyermeknevelés aktuális kérdéseit. Mellette fontosnak tartottam, hogy a szakirodalomban föllelhető megállapításokat új tartalmi árnyalatokkal és értelmezési lehetőségekkel töltssem fel.

A vizsgálatok elméleti alapkeretét egy posztmodern irodalomtudományi megközelítés adta. Ez pedig az alteritás eredményeit is felhasználó hermeneutikai szövegértelmezés (BÓKAY 2006), az úgynevezett „kettős tükör” elve. Ebből kiindulva feltételeztem, hogy nemcsak a mese alakítja a gyermek lelki, szellemi világát, hanem a gyermek is képes arra, hogy továbbgondolja a mesét, s az önálló olvasatot megteremtse a saját valós és fiktív élményei, szociokulturális közege vagy az éppen akkori lelkiállapota szerint. Az empirikus vizsgálatban fontos szerephez jutott továbbá a verbális és vizuális válaszok rendszere, a közöttük meglévő viszonyok felderítése.

A „kettős tükör” elvet Northrop Frye a Biblia szemszögéből, pontosabban: az Ó- és Újszövetség szövegeinek egymáshoz való viszonyának alapján vizsgálta. Ez az értelmezés túlmutat az Ó- és Újszövetség történeteinek egymást tükröző voltán vagy azok kölcsönösen referenciális magyarázatán, hiszen a különböző korszakok bibliakommentárjai nemcsak a Szentírást értelmezték, hanem az értelmező korszak tükrét is megadták (FRYE 1996, 25; 75–100).

Mivel a hívő ember is a bibliai szövegekben keresi az útmutatásokat az életében felmerülő problémás helyzetekre, miért ne működhetne ez a tükör-elv a mese és a gyermek kapcsolatában is? A bibliai, mitológiai s az utóbbiból szintén táplálkozó mesei szövegek szerkezetüket tekintve egy úgynevezett mito-poétikus modellt követnek, vagyis ebben lehet keresni a világ létrejöttének és működésének magyarázatait, míg a benne lévő ismétlődések révén a biztonságérzet is megtapasztalható (Vö.: BETTELHEIM 2013).

A mesék is ehhez a mito-poétikus rendhez igazodnak (főképpen a varázsmesék, de azok profán típusai, az állatmesék is), szerkezetükben és üzenetükben valamilyen – allegorikusan is értelmezhető – világmagyarázatot adnak. A gyermekek számára ezek jelentik a támaszt az olyan élethelyzetekben mikor a saját létezésüket, illetve adott viselkedésüket kívánják értelmezni. Tehát a mese eszköz a gyermek kezében, és a világ felderítéséhez különösképp elengedhetetlen eszközről van szó, miközben a meséket önnön világukhoz is tudják alakítani.

A kutatás során több kérdés is fölmerült. Kivel milyen ősi ösztönök születnek és bontakoznak ki? Mennyire és milyen módon tudnak kiigazodni a gyerekek (az adott életkorban) a mesék világában? Személyiségüktől függően milyen archetípusokba élik bele magukat? Ugyanannak a mesemotívumnak hogyan és miért születhetnek új és újabb feldolgozásai? Milyen igények indokolhatják ezeket az új (akár a tündérmeséket is újragondoló) megjelenítéseket?

Hipotézisem tehát a következő: A gyermeki lélekben is tükröződik a mese – és a mesében is tükröződik a gyermeki lélek. Ehhez kapcsolódóan pedig az a kérdés szintén megfogalmazódik, hogy mikortól alakítja a mese a gyermeket, és mikor „jön el az idő”, amikor ez fordítva is igaz lesz?

2. Pedagógiai és pszichológiai fogalmi keretek

2.1. Fantázia

A szakirodalmi alaplőnek tekinthető Bettelheim munkájából (2013) kiderül, hogy a mese és a gyermek viszonyában meghatározó a fantázia. Átala már a gyermek is képes lesz a felmerülő kérdések egy részének a megválaszolására, konfliktusainak megoldására. A mese segítségével tehát a viselkedést és a

gondolkodást is formálhatjuk. Ahhoz, hogy ez a fejlesztés sikeres legyen, szükséges a szülő aktív, empátiás hozzáállása: a gyerek kérdéseire megnyugtató választ adjon; vagy ne mindig azonos történeteket meséljen (BETTELHEIM 2013, 128–139).

2.2. Félelem

A fantázia elválaszthatatlan a félelemtől. A fantázia néha legyőzi, néha gerjeszti a félelmet. A mesében gyakran félelmetes jelenetekkel találkozhatunk, viszont az externalizáció (nem itt és most történik, hanem „egyszer volt, hol nem volt”) a valós hétköznapi félelmeket is feloldhatja. Vannak olyan szülők, akik ezért féltik a gyereküket a meséktől, mert az nem a valóság, „csak” mese, és úgy gondolják, hogy nem készít fel kellően az életre. Azonban ha a gyermek mindig csak a racionalizmussal találkozik, ellankadhat benne a varázslatigény, nem lesz lehetősége fantáziájának kiteljesítéséhez. Miközben a kíváncsiság, mely a belső folyamatok megértésére és a világ (egyben a valóság) megismerésére irányul, nem fog elveszni azzal, ha sok mesét hall a gyermek, épp ellenkezőleg: még inkább nyitott, fogékonyabb lesz iránta (BETTELHEIM 2013, 121–126).

2.3. Agresszió

A vizsgálatban is nélkülözhetetlen fogalom az agresszió. Egyrészt az empirikus kutatás alapjaként felhasznált mesében ez meghatározó érzelmi viselkedésforma, valamint a mesén kívül a gyermekek életében is jelentős szerepe van (RANSCHBURG 1979; LENGYEL 1997). Számos vita folyt arról, hogy ez az érzelem építi-e a személyiséget, vagy inkább romboló hatással van rá. Mivel a mese hőisével azonosulni tudunk, vele „együtt” tudjuk legyőzni az ellenségeinket. Ez pedig feloldódást és megnyugvást jelent számunkra. Ha a mesehős sikerrel jár, a sikerben mi is részesülhetünk (RANSCHBURG 2012, 421–425). Ha van lehetőségünk az agresszió megélésére, valamint annak megfelelő kezelésére is, ennek az érzelmenek a jelenléte mindenképp konstruktív; ráadásul a nyílt agresszió kezelésére akár a mesében megjelenő szerepet is jó megoldás lehet. (N. KOLLÁR–SZABÓ 2004)

2.4. Képzlet

A mesekezdés már önmagában is mozgósítani tudja a képzeletet, hiszen már rögtön a mese elején kilépünk a valóságból. S ahogy tovább haladunk, találkozhatunk a „tiltott, sötét erdővel”, a „belépéssel egy tilos barlangba”, ám ezek értelmét sem szó szerint kell venni. Azt mutatják számunkra, hogy olyasvalami fog bekövetkezni, ami a konkrét világban nem látható, azaz: megoldásra vár (BETTELHEIM 2013, 38–41). Mindezek hatására beindul a képzelet munkája, arra készítetve az elmét, hogy ne a valóságot idézze fel, hanem egy attól eltérő dolgot. A képzelet munkáját (a történet vizualizációját) az illusztrált mesekönyvek azért nehezítik meg, mert irányítják azt.

2.5. Illusztráció

Varga Emőke elgondolása szerint, az illusztrált könyv a kortárs hazai kritikában a „senki földjét” jelenti. Az irodalmi témakörökben jártas kritikus például a legtöbb esetben nem foglalkozik a könyvek képanya-



gával; habár a pedagógusképzésben sem kapott kellő figyelmet a tankönyvek képanyagának felülvizsgálása (VARGA 2012, 67; 69). De „illusztrálni” maga az előadó is képes. Szávai Ilona (2009) fontosnak véli, hogy az előadó, a mesélő „ne csak csevegjen, hanem illusztráljon is a szavával” (SZÁVAI 2009). Szerencsés tehát, ha az „illusztrátor” maga az előadó vagy az olvasó, a mesehallgató gyermek.

3. A kutatás – és annak pedagógiai céljai

Az elméleti keretek kijelölése után a kutatás empirikus vizsgálatokkal folytatódott. Mielőtt a célcsoporttal megtörtént volna a vizsgálat felvétele, hasznosnak tartottam egy elsődleges, ún. experimentális próbavizsgálat elvégzését. Fel kívántam mérni, hogy a feladatsor mely elemei kívánnak változtatást.

A vizsgálat megtervezésénél kulcsfontosságú volt a megfelelő mese kiválasztása. Szükségesnek tartottam, hogy a történetben mindenképpen legyen egy olyan szituáció, mely a diákok választás elé állítja: egy adott problémára különböző megoldásokat kell keresnie. Ebből kiderülhet, a gyermek hogyan tudja használni fantáziáját, s milyen reakciókat ad az agresszióra.

A meseválasztásnál ezen kívül az életkori sajátosságokat is figyelembe kellett venni. Alapként ehhez a Bühler-féle mesekorszakok beosztása szolgált (NYITRAI 2010, 51–52). Ennek a korszakolásnak az alapján az általam vizsgált korcsoportot nagyjából az „igazi” mesék érdeklik. A mese tehát „A róka meg a daru” című népmese.

3.1. Experimentális próbavizsgálat

Az experimentális próbacsoport 7 gyermekből állt, akik 2. osztályosok voltak. A próbavizsgálat egy aszociációs feladattal indult, ez a témára való ráhangolódást segítette elő. A kérdés így hangzott: „Mi jut eszedbe arról, ha meghallod azt a szót, hogy mese?” A következő válaszok születtek: „meseszámok, ördög, ló, népmese, királylány, királyfi, sárkány, meséskönyv, szegény ember, palota, tündér.”

Ezután felolvastam a mesét. A történet meghallgatását az elsődleges megértés ellenőrzése követte, igaz és hamis állítások formájában. Ezzel kívántam felmérni azt, hogy mennyire volt az életkornak megfelelő a meseválasztás.

A vizsgálat további része feladatlapon folytatódott, az első kérdés így szólt: „Melyik mesehős tetszik neked a legjobban?” Ennek a kérdésnek az volt a célja, hogy felmérjem, ki milyen „szeretne lenni”. Ezt indoklással kellett alátámasztaniuk. Az indokok általában külső dolgok voltak, de a legtöbbször nem indokolták a választást. A 7 gyermekből négyen a rókát, a többiek a darut jelölték meg.

A második kérdés: „Melyik mesehősről hasonlítasz a legjobban?” Ezzel az volt a célom, hogy megtudjam, melyik szereplőhöz áll legközelebb a gyermek pillanatnyi helyzete. Ugyanis akiéhez a legközelebb áll, azzal a szereplővel élte át az egész mesét. Öten a rókát választották. Egy gyermek azt jelölte meg, hogy egyikre sem, egy diák pedig a darut választotta. Azt feltételezem, hogy az „az egyikre sem” válasz, fejlettebb szintet mutat, ráadásul a későbbi kérdésekre adott válaszok is azt helyezték előtérbe, hogy az irigység nem vezet sehova.

A nevelői helyzetben való magatartásmódot, valamint az agresszió kezelését a következő kérdések vizsgálták: „Te hogyan osztottad volna el az ételt a tányérban? Miért?” Itt felbukkannak a mesékből képződött szimbólumok. Igen változatos válaszok érkeztek, de mindegyiknek az volt a lényege, hogy egyenlően, igazságosan osztották volna szét az ételt. Tehát mind a hét gyerek igazságosan cselekedne

egy ilyen helyzetben, vagy legalább már a szándék megvan rá, ami pedig azért lényeges, mert a szándék mindig a cselekedetek előzménye (RANSCHBURG 1979, 90–94)

Rákérdeztem a frusztratív helyzetekben való viselkedésmódokra is: ki mennyi és milyen ezzel meggyező vagy ehhez hasonló helyzettel találkozott, hogyan értette meg, ezekből mit tudott beépíteni a saját jellemébe? Ketten gondolták úgy, hogy mindenkinek azt adták volna, ami kedves a másoknak. Ezzel azt szerették volna jelölni a gyerekek, hogy szeretnék elkerülni a konfliktusos helyzetet, a lehető legbékésebb megoldást alkalmazva. A konfliktuskerülő gyerekek érzelmi melegséggel jellemezhetők, és az agressziót képesek szeretettel kezelni. Három diáknak nem volt ötlete a szituációra. Feltehető, hogy eddig még nem találtak hasonló problémával, így nem is tudják, hogyan lehetne ezt megoldani. Ugyanakkor ez azt is jelezheti, hogy ők kevesebb mesét hallanak kortársaiknál.

Az utolsó előtti kérdés azt kívánta mérni, kinél hogyan jelentkezik a következménytől való félelem. Az ilyen típusú félelemre az a jellemző, hogy az egyén csak azért cselekszik egy adott módon, mert fél annak következményétől. Ha valaki ez „elvárttól” eltérő módon viselkedik, annak negatív következményei lehetnek. Ez a kérdés okozta a legnagyobb gondot, erre nem igazán érkeztek válaszok.

Végül arra kívántam választ kapni, hogy találkozott-e már olyan mesével a gyermek, ahol hasonló helyzet állt elő. A következő történeteket említették: *„A bárka; Kővé vált királyfi; A róka és a farkas; A farkas és a három malac; A róka és a darvak”*.

A vizsgálat végén illusztrációkészítés volt a feladat, melynek meghatározása a következő volt: *„Válassz ki egy szereplőt! Képzeld el, hogy hozzád megy vendégségbe! Hogyan ebédeltetnéd meg? Rajzold le!”* – A rajzok, a szöveges válaszok és a gyermekek reakciói csak részben támasztották alá egymást.

A próbavizsgálat után a következő változtatásokat végeztem el. Töröltem az első kérdés „Miért?” részét; az ötletbörzét a célcsoporttal már írásban végeztettem el, s tovább egyszerűsítettem az elosztásra vonatkozó kérdést (Milyen más ötleted van? Melyik a jobb ötlet?) Mindezen túl a COVID-19 vírus generálta kényszerhelyzet (digitális oktatás) miatt a felvétel online formában valósult meg. A gyerekek online felületen töltötték ki a kérdéssort, és azokat szülői segítséggel küldték vissza. Tovább nehezítette az értékelését, hogy egy alapvetően kvalitatív vizsgálat közben nem lehettem személyesen jelen; a mesét pedig nem élőszóban, hanem csak hanganyagként kapták meg.

3.2. A célcsoportos vizsgálat bemutatása

A vizsgálatban összesen 15 negyedik osztályos gyermek vett részt. Az eredményeket csoportokba rendezve mutatom be, és a hangsúlyt a csoportjellemző vonásaira helyezem. A csoportosítás alapja az, hogy a válaszok és rajzok igazolják-e egymást vagy sem.

Az első csoport tagjai egymást bizonyító válaszokat adtak; a vizsgálati személyek attitűdjére és válaszaikra jellemző az egyenlő bánásmód kiemelése. Az egyik diák válaszsora és illusztrációja határozottságot, kitartást, elköteleződést mutat az igazságosság mellett, jól láttatja, hogy a daruval szeretne azonosulni, vele látja magát hasonlónak, és az illusztrációján is ezt jeleníti meg.

A következő diák szintén a darut választotta, rajzánál a lehető legidillibb képet tárja elénk. Nagyon gondosan, precízen kidolgozott képről van szó. Ő az összes részletet illusztrálta, mindenki igényét fi-



gyelembe vette. Ezek erős bizonyítékai lehetnek annak, hogy ha egy hasonló problémát kellene megoldania, az egyenlő bánásmódot alkalmazná. A következő diák szintén hasonlóan cselekedne, már az ötletbörzéjével is ezt sugallta, és végig ezt a viselkedésmódot tartotta követendő példának.

Ezek a gyerekek mindannyian a darut jelölték meg, amikor magukat kellett azonosítani valamelyik szereplővel, és „olyanná is szeretnének válni.” Ennek oka az is lehet, hogy felismerték: nem a daru volt az, aki elindította a vitahelyzetet, bár ő is folytatta azt, ám ebben az olvasatban etikusabb szereplőnek tekinthető. Úgy vélem, a diákok megpróbálták a két rossz közül a kisebbiket választani.

Külön csoportba rendeztem azokat a gyerekeket, akiknek a válaszaik nem igazán támasztják alá egymást.

Az első a „vágyat” felmérő kérdéshez, nem jelölt meg senkit, a „valóságot” vizsgáló kérdésnél pedig a darut választotta. Ingatag volt abban a tekintetben is, hogy valóban mindig az egyenlőséget választaná-e, rajzával szintén ezt a bizonytalanságot érzékelteti. Már a történet megismerése előtt az ötletbörzébe szereplő „az igazság mindig győz” mondat jut eszébe; de ez a gondolat nemcsak nála, hanem egy másik gyermeknél is megjelent.

A következő gyermek a róka oldalára áll, eleinte az egyenlőséget emelte ki, később változtatott ezen. Az illusztrációja határozott, és azzal a szereplővel jeleníti meg az ebédet, aki a ravaszabb, a „vagányabb” (ahogy ezt az egyik válaszában is hangsúlyozta). Nagyon érdekes, hogy az ötletbörzénél jelzi: sokszor fél azoktól a történetektől, amelyekkel találkozik, s időnként ez még rossz álmokat is okoz neki.

Egy másik diáknál már ott megmutatkozik az ellentmondás, amikor egy alternatív megfejtést kell keresni az adott helyzetre. A rajzáról is leolvasható ez az ambivalencia. Figyelemre méltó azonban, hogy az asszociációnál megemlítette „A jó elnyeri jutalmát, a gonosz pedig a büntetését” mesei fordulatot. Ő talán már előre eldöntötte, hogy ki a jó szereplő, és ki a rossz, ki az, aki megérdemli az ebédet, és ki az, aki nem.

3.3. Kontrollcsoportos vizsgálat

Az empirikus kutatás utolsó részét a kontrollcsoportos vizsgálat jelentette. A kontrollvizsgálat ismét a 2. osztályosokat érintette. A korosztálybeli különbség – két osztály ebben az életkorban igen jelentősnek mondható – azt a célt szolgálta, hogy megfigyelhessem, hogyan látják a mesében felbukkanó helyzeteket a 8–9 éves gyermekek. Nem a rajztudásukat hasonlítottam össze, hanem a gondolkodásmódjukat kívántam a rajzok révén is megismerni.¹

A vizsgálatban 29 gyermek vett részt. Az első asszociációs gyakorlatnál hasonló válaszok születtek, néhányat kiemelek közülük: „olyan van benne, ami a valóságban nincs”; „segítséget hoz”; „szomorú, boldog”; „ijesztő”; „pihentető, kellemes”. Ám amikor a nevelői helyzetben való viselkedésre kellett ötleteket keresni, csak 15-en tartottak ki az egyenlőség betartása mellett, és sokan a rajzaikkal sem az egyenlő elosztást ábrázolták.

A célcsoportban részt vevő gyermekek 80%-a végig azt bizonygatta, hogy egyenlő eljárást alkalmazna egy ilyen helyzetben, míg ennél a korosztálynál ez a megoldás csak 51%-ban volt megfigyelhető. Ebből azt a következtetést vonom le, hogy a másodikosok erősebben ragaszkodnak ahhoz a vágyhoz, hogy csak egy valaki legyen, aki elérheti a „jót”.

1 A kontrollcsoportos vizsgálatot ismét jelenléti oktatás keretein belül végeztem, ezért nem biztos, hogy ezek az eredmények – a változó körülmények miatt – hűen kifejezik a tényleges állapotokat.

Ezt az eredményt természetesnek gondolom, hiszen a gyerekek „8 éves kortól tekintetbe veszik a szándékot” (MÉREI-BINÉT 1981, 214). Mivel ezek a gyermekek épphogy most lettek nyolc évesek, a másik szándékainak felismerését, mérlegelését most kezdik gyakorolni. Ám az eredmények megnyugtatóak: a többségük már tudja, hogyan lehetne egy ilyen helyzetben a legoptimálisabban cselekedni.

4. Az eredmények összefoglalása

A „kettős tükör” elve alapján – milyen hatással van egymásra, hogyan tükrözi, illetve alakítja egymást a mese és a gyermeki lélek – a vizsgálati eredményekből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy amikor a gyermek befogadta a mesét, értelmezte a benne lévő eseményeket, szereplőket, a mese volt rá formáló hatással. Ám amikor értékítéletet hozott, verbális – például a 3. kérdésnél: „Te hogyan osztottad volna el az ételt a tányérban?”; a 4. és 5. kérdésnél: „Milyen más ötleted van?”; „Melyik a jobb ötlet?” – és vizuális (illusztráció készítése) kreatív tevékenységek során használta a fantáziáját, a gyermeki lélek formálta a mesét.

Olyan illusztrációk születtek, amelyekből megannyi új és újabb feldolgozás készülhetne, s amelyek által újabb perspektívákba helyeződne az alapszituáció. Egyrészt ez bizonyítékot ad arra, hogy mikor és hogyan tükröződik egymásban vissza a mese és gyermeki lélek, illetve arra a kérdésre is, hogy a 21. század eleji gyermekek világképe és értékrendje hogyan tükröződik vissza a meseértelmezésekben. A vizsgálatban résztvevő gyermekek többségének attitűdjét az jellemzi, hogy az egyenlőséget szem előtt tartva cselekednének.

Mivel a legtöbb gyermek így gondolkozott, az eredmény biztatónak tekinthető: az egyén mindig hatással van a környezetére, szociokulturális közegére. A pozitív értékek (a normák) használatba ültetése (a pragmatika) során az egyén képviseli (reprezentálja) a kettő kapcsolatát. Ha a gyermekek az egymás közötti kommunikációjukban ezeket az értékeket is szem előtt tudják tartani; ha a tanóra keretében is fölmerülnek a konfliktuskezelési technikák, a gyerekek tanórán kívüli életébe is be fognak szivárogni ennek a normarendszernek az elemei.

További tanulság, hogy a feldolgozott szövegekhez (és nem csak a mesékhez!) az irodalmi szempontokon túl szocializációs és lélektani szempontok szerint is érdemes közelíteni. Éppoly fontos a szöveg mögöttes üzenete, az üzenet használhatósága, relevanciája, mint annak esztétikai tartalma vagy irodalmi kanonizációs értékrendje.

A téma kutatása közben arra a kérdésre is kerestem a választ, hogy ugyanannak a mesemotívumnak hogyan és miért születhetnek új és újabb feldolgozásai. Ennek egyik magyarázatát az ősképek és az azokat működtető ősi ösztönök adják, mivel ezek keretbe foglalják a fantáziát (FRANZ 1998). Ez „felelős” a mese és a gyermek viszonyáért, miközben a fantázia kibontakozásának lehetőségét a nevelői hozzáállás gátolhatja vagy segítheti.

Módszertani szempontból mindig kitüntetett szerepe volt annak, hogy egy mesefeldolgozó órára készülve a pedagógusban megfogalmazódjon: milyen üzenetei lehetnek az adott történetnek, s ennek tükrében alakítsa óráját és állítsa össze az ezekre építhető ismereteket. Pozitív gyakorlat lehet az illusztrációs gyakorlat is, hiszen a vizuális reprezentáció révén, az illusztrációtípustól függően (metaforikus,



metonimikus, szinekdotikus, ironikus [VARGA 2012, 49–63]) arra is választ kaphatunk, hogy milyen a gyermek viszonya a történethez és az általa bemutatott élethelyzethez vagy etikai választáshoz.

Terveim közt szerepel a vizsgálat (pszichológusok bevonásával történő) megisméltése és a jelen kutatásban résztvevő gyerekek újbóli felmérése 2–3 vagy 3–5 év múlva. Hasonló típusú, ám az életkornak megfelelő mesét kívánok választani, az illusztrációkra is figyelmet fordítva, képet alkotva a gyermekek gondolkodás- és viselkedésmódjáról, értékrendjéről, illetve világról kialakított elképzeléséről, a fejlődés fokozatairól.

Felhasznált irodalom

- BETTELHEIM, B. (2013): *A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek*. Corvina Kiadó. Budapest.
- BÓKAY A. (2006): *Bevezetés az irodalomtudományba*. Osiris Kiadó. Budapest. https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_bevezetes_az_irodalomtudomanyba/cho2.html, letöltés dátuma: 2020. 09. 03.
- BOLDIZSÁR I. (2005): *Esti mesék a boldogságról*. Novella Kiadó. Budapest.
- BOLDIZSÁR I. (2012): *Mesék testvérekről testvéreknek*. Magvető Kiadó. Budapest.
- FRANZ, M.-L. VON (1998): *Archetipusos minták a mesékben*. Édesvíz Kiadó. Budapest.
- FRYE, N. (1996): *Kettős tükör. A Biblia és az irodalom*. Európa Könyvkiadó. Budapest.
- KÁDÁR A. (2013): *Mesepszichológia – Az érzelmi intelligencia fejlesztése gyermekkorban*. Kulcslyuk Kiadó Kft. Budapest.
- LENGYEL ZS. (1997): *Szociálpszichológia*. Osiris Kiadó. Budapest. <https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/szociálpszichologia/cho7505.html>, letöltés dátuma: 2019. 03. 01.
- MÉREI F. – V. BINÉT Á. (1981): *Gyermeklélektan*. Gondolat. Budapest.
- N. KOLLÁR K. – SZABÓ É. (2004): *Pszichológia pedagógusoknak*. Osiris Kiadó. Budapest. https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_pszichologia_pedagogusoknak/cho6508.html, letöltés dátuma: 2019. 03.01.
- NYITRAI Á. (2010): *Az összefüggés-kezelés fejlődésének kritériumorientált segítése mesékkel 4-8 éves gyermekek körében* (Doktori értekezés). Szegedi Tudományegyetem BTK. Szeged.
- RANSCHBURG J. (1979): *Félelem, harag, agresszió*. Tankönyvkiadó Vállalat. Budapest.
- RANSCHBURG J. (2012): *A szülők könyve*. Saxum Kiadó. Budapest. https://issuu.com/eroszakmentes/docs/ranschburg_jen_-_sz_l_k_k_nyve, letöltés dátuma: 2020. 03. 19.
- SZÁVAI I., szerk. (2009): *Mint a mesében? Tanulmányok a mese fontosságáról*. Pont Kiadó. Budapest.
- VARGA E. (2012): *Az illusztráció a teóriában, a kritikában, az oktatásban*. L'Harmattan. Budapest.

TÓTH LILLA

Megragadható érzelmek az impressziók hullámaiban*

1. Bevezetés: Egy út kezdete

Az általános iskolai művészeti nevelés jelentőségét számos tudós, pedagógus megerősítette az elmúlt évtizedek alatt végzett kutatásokban. E témában elmerülve felidéződött bennem számtalan gyönyörű perc, amit a művészettel töltöttem. A rajzolás páratlan világa, a zene mindig vigaszt nyújtó gondoskodása, és a versekkel, mesékkal való azonosulás minden töredéke csak gazdagította személyiségemet és hozzájárult ahhoz, hogy a jelenben az lehessenek, aki vagyok.

Kutatásom során ébredtem rá arra, hogy múltamban egy-egy szó, cselekedet, tevékenység egész életen át tartó lavinát indított el bennem. Ez által a fényt hordozó univerzum által egyfajta különös látásmódot, és megannyi örömteli pillanatot kaptam, amit minduntalan szeretnék továbbadni, megosztani a világgal.

A tanítás egy olyan lehetőség, mely során tiszta és kíváncsi gyermeklelkeket gondozhatunk, gyarapíthatunk. Az ebben rejelő varázslat kalandos utazásra hívja a növendéket és a pedagógust egyaránt. S mivel reménykedek benne, hogy tanítványaimnak én is tudok átadni egy lavinát indító szót, cselekedetet, eldöntöttem, hogy kutatásba kezdek, témaválasztásom pedig egy önálló művészeti foglalkozáscsoport kidolgozására és annak gyakorlati megvalósítására esett. A foglalkozások megtervezése során célom a kisgyermekkorú fantázia, kíváncsiság és kreativitás gazdag sokszínűségének megőrzése és továbbélése volt az 1–6. osztályos gyermekek körében. A művészetek összekapcsolásának módszertani és gyakorlati lehetőségeit kerestem az impresszionizmus felhasználásával. E gyakorlati rész alátámasztására kutatásomat a művészeti nevelés elméleti hátterének feltárásával kezdtem, melyben a művészet és ember

* *Jelen tanulmány a 35. OTDK Tanulás- és Tanításmódszertani – Tudástechnológiai szekciójának „A tanulás háttértényezői 2.” tagozatában bemutatott pályamunka rövidített és szerkesztett változata. A szerző tagozatában országos II. helyezést ért el. A hallgató témavezetője: Szabóné Fodor Adrienne tanérsegéd, DRHE Egyházzenei Tanszék.*



kapcsolatát, a művészeti nevelés hatásait, a gyermeki belső képvilágot és a komplex művészeti nevelést vizsgáltam. Most olvasható összefoglalóm során szeretném kiemelni munkám azon részét, mely az élmények pozitív hatásaival, és az impresszionizmus választásának indoklásával foglalkozik, majd foglalkozásaimról írok rövid ismertetőt.

2. A befogadás mint élmény. A műalkotás jelenléte a gyermek életében.

Ha világunk egy óriási kirakós lenne, az emberek által alkotott szubjektív benyomások lennének egyedi kis darabkái. A különböző aspektusoktól válik érdekessé, személyessé, értékké. Színeit az egyéni vélemény nyújtja, mely akkor a legélénkebb, ha a minket érő vizuális, auditív ingerekről képesek vagyunk saját véleményt alkotni, nem pedig mások érzéseit, gondolatait utánozni. Ennek a kritikai gondolkodásnak kialakulásában, az emóciók szabad kifejezésének gyakorlásában, az élmények interiorizálásában fontos szerepet tölt be az otthoni és iskolai nevelés. Az oktatásban a befogadás ezen folyamatok kialakításának, fejlesztésének egyik eszközeként jelenik meg. Ahogy a gyermek aktív befogadóvá válik, puha agyagként szüntelen formálódásba kezd személyisége. De mibe feledkezhet bele, mit nyújtson neki a pedagógus?

„Csakis művészi érték való a gyermeknek. [...] Ezzel érhetjük el, hogy az ízlés biztonságával önállóan eldönthesse a maga számára: mi a szép és mi a sejtelmes. Ezt a fajta intuíciót neveli a művészetrel való folyamatos foglalkozás, a jó zenével való táplálkozás.” (KOKAS 1972, 19)

A művészi értékű zene, irodalom és képzőművészeti alkotás a lélek tápláléka, mely támogatja a gyermek szociális, emocionális, kognitív jóllétét és fejlődését. A befogadás akkor válik aktívvá, mikor a diák és a művészet között kommunikáció jön létre (CHEMI-DU 2017). A műalkotás kezdeményezi a párbeszédet, majd a gyermek felel rá. Ez különböző szinteken valósulhat meg: a gyermek először egy spontán, kiszökött reakcióval, majd egy átgondolt, megfogalmazott véleménnyel, végül a befogadást feldolgozó alkotással reagál az őt ért élményre. A kapcsolat fokról fokra gazdagodik, ha a diák az első, legtermészetesebb szintre lép, akkor folyamatosan terelgethető a többi felé, míg el nem ér a műelemzésig – ezalatt nem az erőltetetten szakszerű műelemzés értendő (BÁLVÁNYOS 2003). A kapcsolat alapja az emocionális feszültség, mely során a műélvező lelkének bugyrából érzelmi hatás – például gyönyör vagy düh – tör fel. Enélkül a párbeszédet indító alkotás megértése és élvezete elképzelhetetlen. A befogadás attól válik egyedivé, hogy a gyermek érzelmi viszonyulása kiegészíti, alakítja, személyessé teszi a művet (MÉREI 1972). A pedagógus úgy segíthet mélyebb szintek elérésében, hogy mesél a hallott zenéről, olvasott irodalmi műről, látott képzőművészeti alkotásról. A tanító meséje nem a felesleges adatokon alapszik ez esetben, hanem érdekességeken, személyiségjegyeken, motivációs tényezőkön. Mitől volt különleges az a művész? Miért alkotta meg azt a képet? Mit szeretne ezzel kifejezni? A gyermek közelebb lép ezáltal az alkotóhoz és produktumához. Az ismeretek révén – a tanuláson túl – a diák azonosul. Azonosul egy művésszel, azonosul egy élethelyzettel, ez pedig tovább építheti személyiségét, közelebb kerülhet önmagához.¹

1 Ehhez lásd a *The Open University* 2016 online kurzusát: *Approaching poetry*. <https://www.open.edu/openlearn/history-the-arts/literature/approaching-poetry/content-section-0?intro=1>, letöltés dátuma: 2021. 06. 01.

3. A gyermek kognitív érésének és a művészettörténet birodalmának kapcsolata

Az érzelmi tényezőkön túl a műélvezetnek, műelemzésnek fontos szerepe van az irodalom-, zene-, művészettörténet alapfogalmainak megismerésében, rendszerezett tanításában is (MERÉNYI 2000). Az alsó tagozat érzelmi ráhangolódással, a szövegértés, szövegalkotás és önálló tanulás megalapozásával vezeti be a gyermekeket a későbbi komplex tananyagok világába. Az életkori sajátosságokhoz alkalmazkodó oktatási rendszer majd csak a felső tagozatos tanuló számára nyitja meg az irodalmi, zenei, képzőművészeti stílusok, a komolyabb szintű műelemzések kapuit. Egy összetettebb, tananyagban gazdag világ tárul fel a gyermekek előtt, ahol egyre hosszabb és elvontabb szövegek olvasása, megtanulása várja őket. A tananyagok és fejlesztések egymásra építkező folyamata a gyermek kognitív érésén alapszik. Különböző hullámban alakulnak ki azon értelmi tulajdonságok, melyek teret nyújtanak a mélyebb tudás elsajátításának.

A gondolkodás, a figyelem és az emlékezet tulajdonságait vizsgálva – Vajda (1999), Cole–Cole (2006) és Margitics (2011) könyvei nyomán –, összegyűjtöttem mi teszi lehetővé a felső tagozatos tanuló számára a komplex anyag elsajátítását.

Figyelem	Emlékezet	Gondolkodás
Mi akadályozhatja a komplex anyag elsajátítását alsó tagozatban?		
A figyelem megosztása nehézséget jelent a 7-8 éves kisiskolásnak. Gondot okoz számára, hogy egyszerre figyeljen az olvasásra és az olvasott szöveg tartalmára.	A kisiskolás emlékezete az évek során rohamosan fejlődik, a bevézés gyors és finom részletekre is kiterjedő, azonban mechanikus. Ez azt jelenti, hogy a gyermek nem törekszik a megtanult anyag megértésére.	Konkrét műveleti gondolkodás: a tárgyak és események jelenléte szükséges a végrehajtáshoz.
Mi segíti a felső tagozatos tanulót az anyag elsajátításában?		
Serdülőkorban a figyelem terjedelme, a figyelemkoncentráció ereje és a figyelemmegosztásra való képesség eléri a felnőttre jellemző mértéket.	A serdülő verbális emlékezete – azon belül az absztrakt anyagra való emlékezés – jelentősen fejlődik. A mechanikus bevézést a megértésen alapuló bevézés váltja fel.	Formális műveleti gondolkodás: fordulat az értelmi fejlődésben. Lelkes érdeklődés lép fel az elvont eszmék és magának a gondolkodásnak a folyamata iránt.

2. táblázat: Kognitív részfunkciók fejlődése.

(saját szerkesztés VAJDA 1999, 143–149; COLE–COLE 2006, 482; MARGITICS 2011, 103–117 alapján)

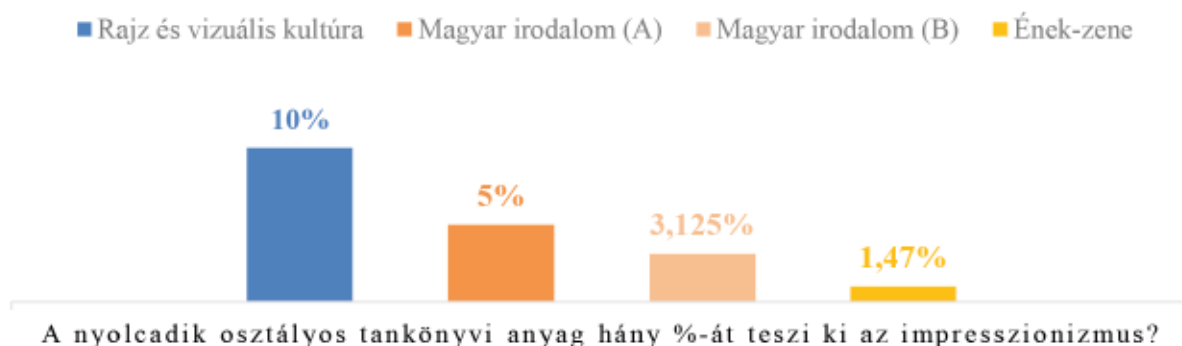
A pubertás felé tartó prepubertás korú diák figyelmének, emlékezetének és gondolkodásának látványos fejlődése lehetőséget ad arra, hogy ötödik osztályban megjelenhessen a művészettörténet, zenetörténet és irodalomtörténet mint kötelező tananyag.



4. Az impresszionizmus megjelenése az oktatásban

A következő vizsgálat során a Mozaik Kiadó tankönyvei voltak segítségemre, melyek között kutatva a nyolcadik osztályos könyvekben találtam rá az impresszionizmusra. Miért pont nyolcadik osztályban találkozok a gyermek a vizsgált korról? A rajz és vizuális kultúra tárgyban a tankönyv és a kerettanterv is kronologikus haladásra tesz javaslatot. Magyar irodalomból a tematikai egységeknek szintén van egy lineáris logikája, ami nem előírt, de ésszerű annak mentén haladni. Ének-zene tantárgyból a Mozaik Kiadó *Muzsikáló nagyvilág* című kötetei minden évben egy fejezet zenetörténeti ismerettel bővítik a gyermekek tudását, nyolcadik osztályban köszönt be a 20. század zeneművészete. Most figyeljük meg, hogy a Mozaik Kiadó tankönyvi anyagának hány százalékát teszi ki az impresszionizmussal való foglalkozás.

IMPRESSZIONIZMUS AZ OKTATÁSBAN



1. diagram: Impresszionizmus az oktatásban.

(forrás: saját szerkesztés TÓTH 2017; POSTA–PETŐ 2017, 2018; KIRÁLY 2018 tankönyvei nyomán)

A diagram számadatait úgy kaptam, hogy a *Művészettörténet 4.* (TÓTH 2017), *Sokszíni irodalom 8.* (POSTA–PETŐ 2018) – hozzáadva a *Kiegészítő tananyagot* is (POSTA–PETŐ 2017) –, illetve *Muzsikáló nagyvilág 8.* (KIRÁLY 2018) tankönyvekben megnéztem, hány oldalon keresztül kap szerepet az impresszionizmus, majd kiszámoltam, hogy a tankönyv teljes terjedelmének ez hány százaléka. A Magyar irodalom (B) jelzés alatt a Babits Mihályhoz és Tóth Árpádhoz tartozó oldalszámokat vettem figyelembe, ugyanis az ő nevüknél említi a könyv az impresszionista költészetet. Ugyanakkor pedagógustól függ, hogy az előttük tanult Juhász Gyula szintén pillanatot megragadó verseinél bevezeti-e az impresszionizmus fogalmát – mint ahogy a mozaik.info.hu oldalán letölthető tanmenetet átvizsgálva találtam erre példát.² Amennyiben így cselekszik a pedagógus, a Magyar irodalom (A) számadata igaz a tananyagban betöltött szerepet illetően.

A három tantárgyból a tanév különböző pontjain kerül elő az impresszionizmus. Első félévben rajz és vizuális kultúrából, utána magyar irodalomból, majd második félévben ének-zenéből. Ebben ott rejlik a jó lehetőség, hogy az egymásra építkezésben könnyebben megfigyelhető legyen az irodalmi, illetve zenei impresszionizmus festőisége. Ennek ellenére a tantárgyak közötti kapcsolatra a könyv kevés javaslatot tesz. A *Művészettörténet 4.* tankönyv nem említi sem az impresszionista irodalmat, sem a zenét.

2 Lásd Mozaik Kiadó Tanmenetek. Sokszíni irodalom 8. <https://www.mozaik.info.hu/Homepage/Mozaportal/MPcont.php?bid=MS-2351>, letöltés dátuma: 2021. 06. 01.

A *Sokszínű irodalom 8.* már nyújt rövidebb érdekességeket a festőművészettel kapcsolatban, de zenei ágról nem esik szó. A *Muzsikáló nagyvilág 8.* Claude Monet „*Impresszió, a felkelő nap*” (1872) című festményével nyitja meg a 20. század zenéje blokkot, de magáról a festészetről és az irodalomról nem tár fel információkat. A tantárgyi kapcsolat megteremtése a pedagógusok feladata marad, amennyiben van erre igényük és elszántságuk.

5. Miért érdemes az alsó tagozatos gyermeknek találkoznia az impresszionizmus művészetével?

A fiatal korban megtapasztalt befogadói élmény, szerzett tudás inspirációként szolgálhat az alkotói munkásságban, egyéni művészeti stílus kialakításában. Kárpáti Andrea „*A kamaszok vizuális nyelve*” című könyvében interjúkkal színesítve mutatja be, hogy képzőművészeti tehetségeket ért művészettörténeti élmény milyen módon hatott későbbi munkásságukra. Bak Imre, Munkácsy-díjas festőművész, 1999-es interjújában vall a modern művészetekkel, impresszionizmussal való emlékezetes találkozásáról:

„Tulajdonképpen a gimnáziumi művészettörténet órán [...] vetített Picasso-kép láttán találok először modern alkotással. [...] Kíváncsiságomat csak tovább fokozta, amikor a gimnáziumunk két nagyon izgalmas impresszionista és egy Matisse-filmet kölcsönzött a Francia intézettől. Színes mozivászon nagyságban látni azokat a képeket, teljesen döbbenetes hatású volt. Mégsem Benczúr és Munkácsy az isten?” (KÁRPÁTI 2005, 166)

Lenyűgözöttsége kíváncsiságba torkollott, a befogadó élmény további kutatásra és alkotói kísérletezésre készítette őt. Nem meglepő, ha a benyomásokból született impresszionista művészet könnyen hat közönségére. Személyes tapasztalatom, hogy életkortól függetlenül, igazán könnyű hatást kiváltani a diákokból a korstílus műalkotásaival.

Példaképp írok az ötödik évfolyamosok számára tartott foglalkozás közben tapasztaltakról. Az előkészítő részben egy csoportnak reneszánsz kori és impresszionista képet kellett összehasonlítani. A kort nem árultam el nekik, mindössze a képek látványvilága alapján dolgoztak. Az elemzés meghallgatása közben vetődött fel, hogy a reneszánsz mű, akár egy fénykép, olyan élethű, míg az impresszionista festmény kevésbé kidolgozott, elmosódnak a vonalai. Ekkor kérdeztem rá, hogy vajon melyik lehet korábbi korszak nagy alkotása? A lányok egyértelműen Mary Cassatt művére szavaztak. Amikor elárultam, hogy a másik festmény Leonardo da Vinci munkája és közel 300 évvel a révedő hölgy előtt készült, döbbenet szökött ki szájukból a „Micsoda?” kérdés. A ráhangolódást folytatva elérkeztünk az impresszionista műalkotások kivetítéséhez, ahol különböző pillanatokot megragadó tájképekkel találkozhattak a gyermekek. A vibráló naplementék, a szél ringatta mezők és a szelíden áramló tavak meglepő módon egy-két fiúban keltettek intenzívebb hatást, nem tudták a befogadást szó nélkül hagyni: „Hű, de szép!” – hangzott el tőlük a tetszést kifejező mondat. Ugyan apró dolognak látszanak ezek a tőmondatok, de varázsuk természetességükben rejlik. A gyermek lelke mélyéből önkéntelenül törnek felszínre. Ha pedig egy érzelemfonál elkezd szövődni a befogadás hatására, akkor a gyermek fogékonyabbá válik a tudás iránt. Birtokába kerül egy konkrét élmény, melyre később rámintázódhatnak további élmények, komplex anyagok (KOKAS 1972).



„E tapasztalatok az idősebb gyerekeket gazdagabb tudássalappal vértetik fel, vagyis az információ tárházával, amelyre új helyzetekben építeni lehet. Következésképpen, amikor valamire emlékezniük kell, több korábbi információra támaszkodhatnak.” (COLE–COLE 2006, 487)

A nyolcadik osztályban beköszöntő kötelező tananyag megalapozásán túl az impresszionizmus sok mindent tartogat a személyiség számára is. Pillanatot megragadó művein keresztül bevezethetjük a gyermekeket a jelenben levés fontosságába, gyakorlatába. A benyomásaikat alapul vevő művészek példát nyújthatnak az egyéni nézeteknek. A költészet és a zene szimbólumaival megalapozhat elvontabb elemzéseket. Az impressziók megélése az érzelmek szabad és önálló kifejezésével fejleszthetik a gyermek kreativitását és magáról alkotott képét. Ha pedig a gyermek elindul saját belsőjének felfedezése útján, és képes a körülötte lévő lehetőségek feltérképezésére is, akkor alkotó eleme szelíd csónakjára száll fel, melyben utazva a boldogság felé evezhet (ROBINSON–ARONICA 2014).

6. Hogyan valósítható meg ez a találkozás?

Mindennek alapja az életkori sajátosságoknak megfelelő, élményben gazdag foglalkozás tervezése, mely maradandót nyújt a gyermek számára (SZABICS 2009). Az érzelmi töltetnek hála emlékei maradhatnak a művészeti irányzatról, melyet évről évre gazdagíthatunk. A legnagyobb hatást a megtapasztaltatással érhetjük el. A gyermek találkozzon minél több képzőművészeti, zenei, irodalmi művel, sőt ő maga is váljon művésszé. Tudja meg, milyen az adott stílusban alkotni. Az impresszionizmussal való foglalkozás keretei között a gyermek rácsodálkozhat a színkeverésre, a komplementer színek hatására és az egyedi festészeti technikára. Az öt érzék birodalmába belevezetve őket, játékokon keresztül felvezethető és berögzíthető a szinesztézia bonyolult fogalma. Az ehhez hasonló költői képek megjegyzése és felismerése nehézséget okozhat a felső tagozatos diák számára, ha viszont élménybe ágyazva többször találkozik vele – egészen kicsi korától kezdve –, akkor sokkal érthetőbbé válik számára. Ilyen alapozó élmények gyermeklélekbe ültetése volt az előttem lebegő cél, amikor az óraterveim kidolgozásába kezdtem. A továbbiakban óráim rövid ismertetése olvasható, s bemutatok néhányat az impressziók hullámaiból kiragadott és lapra vetett gyermeki érzelmekből is.

7. Megragadható érzelmek az impressziók hullámaiban

Az általános iskola első hat évfolyama számára, az életkori sajátosságoknak megfelelően és a tanterv célkitűzéseit figyelembe véve, a képzelet és a kreativitás fejlesztésére összpontosítva alkottam meg az egymásra épülő, jellegzetes címmel ellátott foglalkozásokat, melyek évfolyamonként két alkalomból állnak. Az első óra érzelmi felvezetést nyújt, majd azt követi egy művészeti technikát alkalmazó. Ez utóbbi jelző arra utal, hogy e foglalkozások során mindig egy újfajta, impresszionizmushoz köthető technikával ismerkedtünk meg. A két órán külön-külön alkotások születtek, kivéve a második, harmadik és hatodik osztályokban, ahol a tervezett alkalmak feladata több időt igényelt, ezért ott csak egy munka született az összevont érzelmi és technikai foglalkozás során. A debreceni Kölcsey Ferenc Református Gyakorló Általános Iskola és a Debreceni Református Kollégium Általános Iskolája volt az a két intézmény, ahol gyakorlatvezető tanárainknak hála elképzeléseimet megvalósíthattam. Összesen 162 gyermekkel dol-

TÓTH LILLA: Megragadható érzelmek az impressziók hullámaiban

goztam együtt, az ő alkotásaiból kiválogatott darabok lettek pályamunkám gyöngyszemei. A foglalkozások évfolyamonkénti címei az alábbi táblázatban olvashatóak:

Évfolyam (létszám)	A TÉMA CÍME	AZ ISKOLA NEVE
Első évfolyam (25 fő)	Színek	Kölcsey Ferenc Református Gyakorló Általános Iskola
Második évfolyam (26 fő)	Monotípiá	Debreceni Református Kollégium Általános Iskolája
Harmadik évfolyam (28 fő)	A pillanat	Debreceni Református Kollégium Általános Iskolája
Negyedik évfolyam (27 fő)	Fény és árnyék	Debreceni Református Kollégium Általános Iskolája
Ötödik évfolyam (30 fő)	Különös táj a lelked	Kölcsey Ferenc Református Gyakorló Általános Iskola
Hatodik évfolyam (26 fő)	Lila dalra kelt egy nyakkendő	Kölcsey Ferenc Református Gyakorló Általános Iskola

Az első évfolyam számára alkotott foglalkozásaim középpontjába az impresszionista képzőművészet kulcsfontosságú elemei közé tartozó színeket állítottam. Az érzelmi felvezetésként szolgáló első foglalkozás során Claude Debussy „Arabesque” című zongoraművére szabadon, saját érzelmeiket megfigyelve festettek színfoltokat a gyermekek. Csodás volt látni, hogy milyen egyedi módon érintette meg lelki világukat a zenemű.



1. kép: Zenefestés, fiú munka.
(forrás: saját fénykép)



2. kép: Zenefestés, lány munka.
(forrás: saját fénykép)



3. kép: Zenefestés, lány munka.
(forrás: saját fénykép)

A következő órán nem csak éreztük, hanem meg is figyeltük a színeket, hiszen a komplementer színek érdekes világába vezettem be az osztályt. Ez alkalommal a tanulók tűfilccsel kontúrozva, színes ceruzával színezve egy csodavirág negyedrészt készítették el, majd a virágban szereplő domináns szín komplementerével színezték ki a háttérrel, gioconda segítségével. Az óra végén az alkalmazott színek alapján, közösen raktuk össze a táblánál részleteiket egy egészé.





4. kép: Csodavirág, vegyes csoport.
(forrás: saját fénykép)



5. kép: Csodavirág, vegyes csoport.
(forrás: saját fénykép)



6. kép: Csodavirág, vegyes csoport.
(forrás: saját fénykép)

A második évfolyam számára egy újfajta, sok impresszionista művész által kedvelt technikával készült, a monotípiával. Kísérletezéssel telt ez a foglalkozás, ugyanis nagy érdeklődéssel várták a gyermekek, hogyan fog festeni dekorgumiba karcolt csendéletük lenyomata a papíron. Először a hátteret és az asztalt kellett kihelyezett hurkapálca segítségével mintázniuk és nyomdázniuk, majd minden egyéb díszítő elemet kivágtak és azok képen való elhelyezése következett. Készültek aprólékosabb, elegáns finomsággal vagy éppen rusztikussággal átítatott képek, illetve akaratlanul is megjelent a sárga–lila komplementer páros.



7. kép: Monotípiá, lány munka.
(forrás: saját kép)



8. kép: Monotípiá, fiú munka.
(forrás: saját kép)



9. kép: Monotípiá, lány munka.
(forrás: saját kép)

A harmadik évfolyammal a pillanat megragadására törekedtünk fenakisztozkóp készítésével. A témára való érzelmi ráhangolódás során a gyermekekkel beszélgettünk a pillanatról és megragadásának formátumairól, melyek sokféle lehetőségébe irodalmi szemelvényekkel, impresszionista festményekkel és

TÓTH LILLA: Megragadható érzelmek az impressziók hullámaiban

azoknak fényképes újraalkotásával vezettem be őket. Mozgások fázisait figyelték meg, helyezték sorrendbe és mutogatták el. Majd Claude Debussy „Clair de lune” zeneművére elmélyedhettek egy általuk kedvelt történetben. Ennek fázisrajzait kezdték megalkotni egy előre felosztott, kör alakú kartonon. Az aprólékos és időigényes munkát a technikai órán folytathatták. Maguk dönthették el, mennyire színezik ki az alkotást. Ugyan nem mindenkinek sikerült olyan pontossággal rajzolnia, hogy fázisrajzai mozgásba lendüljenek, de többen igyekeztek valami fontosat megragadni. Ezeknél a rajzoknál a látványt felváltotta a mozgás megragadása, amit sajnos jelen munkában nem tudok bemutatni. Az alkotásokból így csak álló fázisban csatolom az alábbiakat.



10. kép: A pillanat, lány munka.
(forrás: saját kép)



11. kép: A pillanat, lány munka.
(forrás: saját kép)



12. kép: A pillanat, lány munka.
(forrás: saját kép)

A negyedik évfolyamos foglalkozás a *Fény és árnyék* címet kapta. Érzelmi felvezetésképp a témát szimbolikus módon jártuk körbe, a gyermekeknek félelmeiket kellett fekete túlilc segítségével megragadniuk, majd pausz papírt helyeztünk e lapra és a félelmetes képet kellett színes ceruza használatával vidámbbá alakítani. Miután elkészültek, a félelmet és az átkeretezését tűzőgéppel összetűztük.



13. kép: A mumus, lány munka/félelem.
(forrás: saját kép)



14. kép: A mumus, lány munka/átkeretezés.
(forrás: saját kép)



OTDK pályamunkák

A következő óra alkalmával már a konkrét fényt és árnyékot vizsgáltuk meg, és az impresszionisták számára oly kedves színes árnyékot vettük górcső alá. A gyermekeknek egy mécses árnyékát kellett körberajzolniuk, majd vizes krepp papír segítségével megszínezték, ezután egyénileg alkotott grafikai elemekkel töltötték ki ezeket. Bizonyos mintákat mutattam nekik, de javasoltam, hogy gondolkozzanak kreatívan, alkossanak inkább saját vonalakat. Sokan megfogadták tanácsomat, így igen sokrétű rajzok születtek. Simi például aznapi fülbevalóm szívecskés-holdas mintáját is beleépítette árnyékába (17. kép).

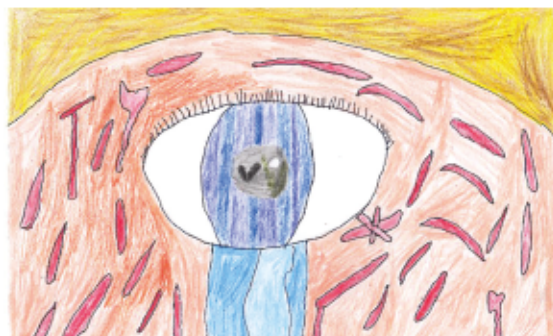


15. kép: lány munka. 16. kép: lány munka. 17. kép: fiú munka. 18. kép: lány munka.
(forrás: saját kép) (forrás: saját kép) (forrás: saját kép) (forrás: saját kép)

Az ötödik osztályosok foglalkozásainak Paul Verlaine nyomán a *Különös táj a lelked* címet adtam. A lelki vándorlást zenére alkotással kezdtük, ezúttal azonban az első évfolyamtól eltérve, figuratív képet kellett létrehozniuk a gyermekeknek választott eszköz segítségével, illetve megkértem őket, hogy írják le, mit rajzoltak, mit indított el bennük a zenemű. A képek és írások jól mutatják, hogy milyen sokféleképpen érintette meg őket Maurice Ravel „Szépség és a szörnyeteg párbeszéde” című műve.



19. kép: Zenére alkotás, fiú munkája.
„Egy hullámzó tenger, ahol vannak nagy hullámok és néha nagyon lenyugszik, szóval: nagyon változó.” (forrás: saját)



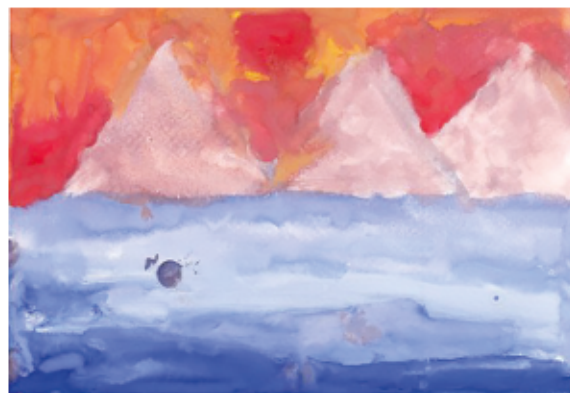
20. kép: Zenére alkotás, lány munkája.
„Szomorú, érzékeny, támadható, gyenge, sérült.” (forrás: saját)

A lelki tájuk felfedezését követő órán konkrét táj alkotása volt a feladat, a jellegzetes, impresszionista ecsetkezelés használatával. Palettájuk színeit a fehérre, vörösre, kékre és sárgára szorítottam, csak ezek-

kel dolgozhattak, saját maguknak kellett a színkeverést végezniük. Kezdetben nem tetszett nekik ez a lépésem, nem tudták elképzelni, hogyan fessenek fát barna nélkül, vagy árnyékokat fekete nélkül, végül ennek ellenére is sikerült csodálatos tájképeket alkotniuk.



21. kép: Különös táj a lelked, fiú munkája.
(forrás: saját fénykép)



22. kép: Különös táj a lelked, fiú munkája.
(forrás: saját fénykép)

Végül a hatodik évfolyamosokkal a szinesztézia világában mélyedtünk el a *Lila dalra kelt egy nyakendő* című foglalkozás során. Ezúttal az érzettársítások megtapasztalására és gyakorlására terveztem órát, illetve bevezettem a gyermekeket a szinesztézia fogalmába, majd Renoir „Virágszedés” című festményére kellett csoportmunkában verset alkotniuk a gyermekeknek. Ugyan az alkotott szinesztéziák még csiszolatlan gyémántok, de különböző érzékösszemosódások már felbukkantak az órán.

HATODIK OSZTÁLYOSOK VERSEI³ Renoir: Virágszedés

FANNI NEM ÉRTI

Zöld az ize a zöld fának,
susogtam ezt Fannikának,
de Fannika nem hitt nekem,
ezért beleteszem testem lelkem.

Kék az égnek éneke,
hova megy az élete,
elmeget ám víznek, tűznek,
vissza ide nem üznek.

KINYÍLOTT A PIROS RÓZSA...

Kinyílott a piros rózsza,
galambomnak szedek én ma.
Lehajlott a bodza ága,
piros-barna kisleányra.
A macska ezt meglátta,
S felugrott a faágra,
Megijedt a kislányka,
S elszaladt otthonába.

3 Színmagyarázat: **RÓZSASZÍN:** sikerült szinesztéziát alkotni; **KÉK:** közelítő próbálkozás, szép költői kép; **NINC S KIEMELÉS:** ügyes, ötletes vers, a képről szól, inkább népies jellegű, hangulatú, de nem sikerült szinesztéziát beleírni (forrás: gyermekek saját írása).



VOLT EGYSZER EGY FA...

Volt egyszer egy fa,
azt mondta, hogy ja.
Susogva ízlelte a szellőt,
Közben megette a szőlőt.



LENN A KERTBEN...

Lenn a kertben nyáron,
Léha délutánon,
Virágzik a szívem,
Ha meglátom a párom.

TAVASZ ÍZ

Kinyílt a tulipán,
bimbózik a nárcisz,
és aki csak arra jár,
kóstolhatja bárki.



A TAVASZ NEM VÁR

Hív a tavasz gyengéd szava,
de csak félelem négy fala vár,
Vágyódva nézek a lágymesszeségbe,
Míg mézvirág illata száll.

8. Összegzés: Útravalóul

Miközben a fentiekben vázolt elképzeléseimet megvalósíthattam, újból rá kellett ébrednem arra, hogy milyen csodálatos művészetekkel foglalkozni, és mindezt átadni a gyermekek számára. Természetesen mostani helyzetemben nagyon sok múlott az osztálytanítók felbecsülhetetlen munkáján és alapozásán, de úgy gondolom foglalkozásukról valami apróságot otthagytam a kisebb-nagyobb diákokban. Bennem ők a boldogság szikráját hagyták.

Úgy vélem konklúzióként megfogalmazhatom azt, hogy óraterveim beilleszthetők a tantárgyi rendszerbe, ezzel néhol egy csipet komplexitást, kísérletezést, élményt adva a gyermekek számára. Ugyan nekem az impresszionizmus nyújtott alapot, azonban ehhez hasonló módszer bármely művészettörténeti korszakkal lefolytatható. Mindössze annak alapos vizsgálata, s személyiségre tett pozitív hatásainak kifürkészése szükséges.

Végző gyanánt szeretném idézni egyik diákom csodálatos gondolatát, mely igazán megérintett és merengésre bírta engem:

Különös táj a lelkem, mert olyan gondolatok, érzések vannak benne, amelyeket soha nem mondtam el senkinek. (5. osztályos kislány írása)

Érjük el a művészetet alkalmazva, hogy ezen rejtélyes érzelmek minél több tanítványunkban felszínre kerülhessenek.

Felhasznált irodalom

- BÁLVÁNYOS H. (2003): *Esztétikai-művészeti ismeretek, nevelés*. Balassi Kiadó. Budapest.
- CHEMI, T. – DU, X. (2017): Art-based methods in Education – A global perspective. In: Chemi, T. – Du, X. (ed.): *Art-based methods in Education around the world*. River publishers. Delft. 1–14.
- COLE, M. – COLE, SH. R. (2006): *Fejlődésléktan*. Osiris Kiadó. Budapest.
- KÁRPÁTI A. (2005): *A kamaszok vizuális nyelve*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- KIRÁLY K. (2018): *Muzsikáló nagyvilág. Ének-zene 8. osztály*. Mozaik Kiadó. Szeged.
- KOKAS K. (1972): *Képességfejlesztés zenei neveléssel*. Zeneműkiadó. Budapest.
- MARGITICS F. (2011): *A személyiség fejlődése*. Debreceni Egyetem Tudományegyetemi Karok. Debrecen.
- MÉREI F. (1972): A pszichikai és művészi struktúrák megfelelése. In: Szerdahelyi I. (szerk.): *Művészet és közérthetőség*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 60–62.
- MERÉNYI GY. (2000). Vizuális kultúra – vizuális nevelés. In: D. Kovács J. (szerk.): *Művészeti nevelés*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 31–137.
- POSTA I. – PETŐ GY. (2017): *Sokszínű irodalom 8. Kiegészítő tananyag*. Mozaik Kiadó. Szeged.
- POSTA I. – PETŐ GY. (2018): *Sokszínű irodalom 8. Tankönyv*. Mozaik Kiadó, Szeged.
- ROBINSON, K. – ARONICA, L. (2014): *Elemekben vagy? – Fedezd fel a benned rejlő tehetséget!* HVG Könyvek Kiadó. Budapest.
- SZABICS Á. (2009): Miénk a vár! Kortárs képzőművészet gyerekeknek. Új Pedagógiai Szemle. 59/5–6. 179–184.
- TÓTH P. (2017): *Az építészet, szobrászat, festészet kincsei. Művészettörténet 4. A XX. század művészete*. Mozaik Kiadó. Szeged.
- VAJDA ZS. (1999): *A gyermek pszichológiai fejlődése*. Helikon Kiadó. Budapest.



II. BIBLIAFORDÍTÓ VERSENY TANULMÁNYAI

KISS INGRID CSENGE

A Példabeszédek könyve 31. részének fordítása*

¹ Ezek azok a szavak, amelyekkel az édesanyja terelgette a helyes útra Lemúélt, Masszá királyát:

² Ne, fiam! Ne, méhemnek gyermeke! Fiam, akit szüntelenül imában hordozok, ne!

³ Ne add férfierődöt azoknak a nőknek, akik királyokat gyengítenek el, még csak útba se ejtsd az ilyeneket.

⁴ De nem illik a királyokhoz, Lemúél, sőt nem méltó a királyokhoz az sem, hogy bort igyanak! Sem más mámorító ital (nem méltó) azokhoz, akik uralkodnak,

⁵ nehogy italozzon és elfeledje mindazt, ami felől rendelkezett, és helytelenül ítélje meg a szükségben szenvedők ügyét.

⁶ Adjátok a mámorító italt az elenyészőnek és a bort a megkeseredett lelkűnek.

⁷ Hadd igyon, és feledkezzen meg nincstelenségéről, hogy ne elmélkedjen gondjain szakadatlan.

⁸ Nyisd meg szádat a néma nevében, és mindazok ügyében, akik elnyomástól szenvednek!

⁹ Nyisd meg szádat, ítélj igazságosan! Képviseled ügyét a szegénynek és a szükségben lévőnek.

¹⁰ Asszonyt, aki ilyen derék, ki találhat? Hiszen messze becsebb ő a drágaköveknél.

¹¹ De férje is bízik benne teljes szívéből, mert nem hagyja, hogy vagyonát kár érje.

¹² Egész életében, minden nap jósággal viszonyul hozzá, nem pedig gonoszszággal.

¹³ Repesve munkálja meg kezével a gyapjút és a lent, amire szert tett.

¹⁴ Élmét távolról is beszerzi, hasonló ő a kereskedők hajóihoz.

¹⁵ Korán, még éjjel felkel, és kiadja az ételt háznépének és a napi bért szolgálólányainak.

* A fordítás és a hozzá tartozó filológiai indoklás a DRHE Ószövetségi Tanszéke és Újszövetségi Tanszéke által a 2020/2021. tanév tavaszi félévében meghirdetett bibliafordító verseny kategóriagyőztesének munkája. A jeligével benyújtott anonim tanulmányt, amely a versenykiírás értelmében a megadott perikópa önálló műfordítását és a fordítási döntéseket alátámasztó nyelvészeti megjegyzéseket tartalmazta, dr. Kustár Zoltán tanszékvezető egyetemi tanár bírálta. Az ószövetségi kategória I. helyezettjének fordítását és tanulmányát lektorált és szerkesztett változatban közöljük.



- ⁴⁶ Azt latolgatja, hogy mezőt vásárol, majd meg is veszi, és kezeinek munkájával be is ülteti a szőlőskertet.
- ⁴⁷ Szilárdná teszi karjait és felövezi derekát.
- ⁴⁸ Soha, még éjjel sem pihen meg, hiszen tapasztalja, hogy jövedelmező gazdálkodást végez.
- ⁴⁹ Zakatol kezei alatt a rokka, és szüntelen tenyerében tartja az orsót.
- ²⁰ Odanyújtja kezét a rászorulónak, a szegény előtt pedig megnyitja tenyerét.
- ²¹ NYugodt háznépe felől, akkor is, ha havazik, mert egész háznépe (meleg) pokrócokkal takarózik.²² Magának pedig skarlátvörös ruhát készít, selyemből és bársonyból készül öltözete.
- ²³ De jó hírnevet szerez férjének is, aki a városkapuban tanácskozik a környék véneivel.
- ²⁴ Inget készít a finomított vászonból és eladja, a kereskedőknek pedig övet árusít.
- ²⁵ Csilingelő nevetéssel várja az eljövendő napokat, hiszen erő és megbecsülés veszi körül őt.
- ²⁶ Száját, ha kinyitja, bölcsességet szól, és a szeretetteljes nevelés nyelvén beszél.
- ²⁷ Éberén őrzi családjának ügyeit, nem eszi a tétlenség kenyereit.
- ²⁸ Rögtön felállnak fiai, ha közeledik, mert tisztelik őt, férje pedig így dicséri:
- ²⁹ Ej, mennyi asszony végez erőfeletti munkát, de te mindegyiket túlszárnyalod.
- ³⁰ Tévedést szül a báj, és múlandóvá válik a szépség, de az Úrfélelmében élő asszony igazi megbecsülésnek örvend.
- ³¹ Ezért hadd részesüljön elismerésben fáradozásáért, és dicsérik tetteiért a városkapukban.

Filológiai indoklás:

Péld 31,1: Olyan értelemben beszélhetünk itt „Lemúél szavairól”, hogy ezeket a szavakat hallotta újra és újra az édesanyjától, ezeket viszi tovább emlékeiben, és minden bizonnyal gyermekének nevelésében is. Itt azonban valószínűleg nem Lemúél a gondolatok szerzője, hanem az édesanya szavai vannak felidézve.¹ Mindezek tudatában döntöttem az alkalmazott fordítás mellett. Az is érdekes, hogy a Septuaginta nem tulajdonnévként használja a király nevét, hanem az „Istentől” szó szerinti fordításban, ezt azonban a kontextus nem támasztja alá.² A מְעִלֵּה szó orákulumként való fordítása is szóba kerülhet, ezt a fordítást azonban nem támasztja alá a szóhasználat, hiszen ebben az esetben a הַמְעִלֵּה לְמוֹאֵל, vagy a לְמוֹאֵל הַמְעִלֵּה szókapcsolat kellene álljon.³ Masszá itt is, mint a 30,1 versben minden bizonnyal észak-arábiai terület lehet, ahol Lemúél a király.⁴

Péld 31,2: A héber מִי alapvetően azt jelenti, hogy „mi?”, azonban alkalom adtán tagadás kifejezésére is alkalmazható. Így azt is mondhatjuk, hogy a מִי tulajdonképpen a לֹא tagadószó szinonimája (vö. 1Kir 12,16; Jób 16,6). Jelen versben a מִי háromszori ismétlése fokozza a feszültséget, ami végül csak a harmadik versben bontakozik ki teljesen.⁵

1 Fox: Proverbs 10–31 (2009), 884.

2 MURPHY: Proverbs (1998), 239–243.

3 Fox: Proverbs 10–31 (2009), 884.

4 MURPHY: Proverbs (1998), 239–243.

5 Fox: Proverbs 10–31 (2009), 884–885. Ehhez lásd még MURPHY: Proverbs (2002), 239–243.

Péld 31,3: A héber **הָיִל** kifejezés bármilyen erőre utalhat, beleértve a szexuális erőt⁶ és a gazdagságot is⁷, itt azonban inkább férfiasságról van szó, nem pedig gazdagságról.⁸ A **תִּחְלֶה** kifejezést⁹ Ehrlich az arám *lelahanót* kifejezésre javítja, ami ágyast jelent, de jelentős az írásbeli eltérés. Lipinski az akkád *mahhutu* kifejezéssel kapcsolja össze, ami a prófétanőkre vonatkozik, ez a kifejezés azonban nem használatos a nyugat-sémi nyelvekben, valamint az ellenük való felszólalásnak nem lenne helye ebben az intelemben. Ez a kifejezés leszűkíti a kört, olyan nőkről beszél, akik károsak az uralkodó számára¹⁰, gondolhatunk itt más népek tagjaira, akik Izraeltől eltérő kultuszt gyakoroltak.

Péld 31,5: Ennél a versnél a többes szám egyes számba vált, vannak, akik szerint a negyedik és hatodik versben használt többes szám kollektív többest jelent. A Septuaginta azonban többes számú igéket használ itt is.¹¹

Péld 31,6–7: A hatodik verstől ismét visszatér a többes szám, ez az eltérés azzal magyarázható, hogy a negyedik, ötödik és hatodik versek szállóigeként lehettek ismertek, és Lemúél anyjának szavait idézik, míg az ötödik vers egy magyarázó jellegű kiegészítés lehet.¹² Ez a magyarázat számomra meggyőzőnek bizonyult, ezért fordításom is tükrözi ezt a váltakozást az egyes és többes számok között.

Péld 31,8–9: A **הָיִל בְּנֵי תַלְוָה** szókapcsolat azokra az emberekre utal, akik bármilyen társadalmi, szociális elnyomás miatt a halál küszöbén állnak,¹³ a két vers fordítása szóhasználatában erre a jelentéstartalomra utal.

Péld 31,10: A **הָיִל** szót legtöbb esetben 'vitéz'-nek fordítják, azonban a szöveg nem tartalmazza mindazokat a tulajdonságokat, amelyet (katonai értelemben) vitéznek neveznek. Az itt szereplő „erő” nyilvánvalóan fizikai, vagyoni, illetve katonai erőben, gyakorlati kompetenciákban vagy jellemében.¹⁴ Ezt a teljességet legjobban a 'derék' szó adja vissza, hiszen összefoglalja az említett kompetenciákban való jártasságot és rátermettséget.

Péld 31,11: A **שָׁלַח** általában háborús zsákmányt jelent. Itt azonban tágabb értelemben jelenik meg, a feleség által szerzett anyagi javakra utalhat, és az így gyarapodó vagyont, nyereséget fejezi ki.¹⁵

6 Ezt a jelentést erősíti meg CLINES: The Dictionary of Classical Hebrew III. (1996), 213.

7 Fox: Proverbs 10–31 (2009), 885.

8 Toy: Proverbs (1899), 540.

9 A **תִּחְלֶה** ige az 'eltöröl, elgyengül, meggyengül, elhervad' jelentésekkel bír vö. CLINES: The Dictionary of Classical Hebrew V. (2011), 214–215.

10 Fox: Proverbs 10–31 (2009), 886.

11 ΜΥΡΡΗΥ: Proverbs (1998), 239–243.

12 Fox: Proverbs 10–31 (2009), 887.

13 Fox: Proverbs 10–31 (2009), 888.

14 Fox: Proverbs 10–31 (2009), 891.

15 Fox: Proverbs 10–31 (2009), 893. Ehhez lásd még CLINES: The Dictionary of Classical Hebrew VIII. (2011), 400.



Bibliafordító verseny tanulmányai

Péld 31,12: A גמל azt a bánásmódot jelenti, amelyet a másik ember múltbeli cselekedetei alapján adunk. Ez lehet jó, rossz,¹⁶ vagy nem megérdemelt is. Nem elégtétel, hanem egy válaszcselekvés ebben az esetben arra, hogy a férje őt választotta feleségül.¹⁷ Fordításomban a „jósággal viszonyul hozzá” kifejezés ezt a jelentéstartalmat kívánja tükrözni.

Péld 31,13: A וְתַעֲשֶׂה בְּחָפְזֶךָ כְּפִיָּה részelt sokan, sokféleképpen fordították. Egyik ilyen lehetőség az, hogy „örömmel, gyönyörűséggel, hajlandósággal dolgozik”¹⁸, vagy a Jubileumi Kommentár a „jókedvű ujjakkal teszi a dolgát”¹⁹ fordítást javasolja, de lehetséges alternatíva a „cél tudatosan, örömmel, szorgalmasan dolgozik.”²⁰ Fordításomban a ‘repesve’ kifejezést használtam, hiszen ez valamelyest egyesíti a sokszínű jelentéstartalmakat, egyszerre fejezi ki az örömet és az odaadást, a készséges munkakedvet.

Péld 31,14: A לֶחֶם szó szerint ‘kenyér’-ként fordítható, azonban általános értelemben véve az élelemre, ételre is használják.²¹ Az utóbbit részesítettem előnyben.

Péld 31,15: A עֲרֵךְ szó, az Ószövetségben huszonnégy alkalommal fordul elő, ebből tizennyolcszor ‘zsákmányt, rabolt javak’-at jelöl. Azonban itt kiterjesztett értelemben használatos, ‘élelmet’ jelent, akárcsak a Mal 3,10-ben, Zsolt 111,5-ben, vagy a Jób 24,5-ben.²² A עֲרֵךְ általában törvényt fejez ki, így azokra a parancsokra utalhat, amelyet az úrnő a szolgálóleányoknak ad, de ezt a kifejezést szóbeli parancsokra nem igazán használták. Malbim (Meir Loeb ben Yechiel Michael rabbi) pedig fix juttatást ért a szó alatt.²³ Ezeket összesítve én a ‘napi bér’ fordítást alkalmaztam.²⁴

Péld 31,16: A זָמַם ige a ‘magányos gondolatokkal való időzést’ jelenti,²⁵ a ‘tervezgetést’²⁶, de azt is magába foglalja, amikor valaki üzleti szempontból vizsgál valamit²⁷. Ezért használom a ‘latolgat’ kifejezést, amely utalhat valakinek az alapos, vizsgálódó töprengésére.

Péld 31,18: A טָעַם ige arra vonatkozik, hogy valaki ízlel, érzékel, azaz saját bőrén tapasztal valamit,²⁸ vagy, hogy tisztában van helyzetével.²⁹ Jelen esetben a jólét tapasztalata áll előttünk. A לֹא יִכְבֶּה נֶרָה minden

16 Erre a versre vonatkoztatva Clines egyértelműen a “nagylelkű bánásmód” fordítást javasolja, ehhez lásd CLINES: The Dictionary of Classical Hebrew II. (1995), 363.

17 Fox: Proverbs 10–31 (2009), 893.

18 Fox: Proverbs 10–31 (2009), 893.

19 CZANIK: A Példabeszédek könyvének magyarázata (1995), 666.

20 MURPHY: Proverbs (1998), 239–243. Lásd ehhez még TOY: Proverbs (1899), 544.

21 Fox: Proverbs 10–31 (2009), 894. Ugyanígy vélekedik CLINES: The Dictionary of Classical Hebrew IV. (1998), 535.

22 CLINES: The Dictionary of Classical Hebrew III. (1996), 376.

23 Fox: Proverbs 10–31 (2009), 894.

24 A szó erre a versre vonatkoztatva az eddigi tapasztalatokon és bizalmon alapuló, előre való jutalmazást jelöli, vö. CLINES: The Dictionary of Classical Hebrew III. (1996), 299.

25 Fox: Proverbs 10–31 (2009), 894.

26 CLINES: The Dictionary of Classical Hebrew III. (1996), 117.

27 TOY: Proverbs (1899), 544.

28 CLINES: The Dictionary of Classical Hebrew III. (1996), 372.

29 Fox: Proverbs 10–31 (2009), 894.

bizonytal egy hiperbolikus szókapcsolat arra nézve, hogy az igazán derék asszony szorgalmas, odaadó és állandó munkálkodását kifejezze.³⁰

Péld 31,21–22: Ezt a két verset a fordítás során is együtt tárgyaltam, hiszen itt felmerült egy értelmezési probléma, amely abban áll, hogy a 21. versben szereplő karmazsin(ruha) nehezen elképzelhető, hogy védelmet nyújtana a hidegben, a hóesésben, sokkal inkább beleillik ez a szó a 22. vers felsorolásába, amely a derék asszony öltözetét taglalja. Egy megoldási lehetőség az lehet, ha a 21. versben szereplő שָׁנִי ('skarlátvörös, karmazsinvörös')³¹ kifejezés átkerül a 22. versbe, helyére pedig a 22. versben szereplő מְרֻדָּה ('takaró, terítő')³² szót tesszük. Így egy értelmezhetőbb gondolatmenet állhat előttünk, a takarók, terítők védenek a hideg ellen, míg a derék asszony öltözetébe beleillik a skarlátvörös ruhadarab.

Péld 31,25: A לְבוּשׁ szó eredetileg 'ruhát' jelent,³³ fordításomban a 'körülvesz' szókapcsolatot használtam, annak kifejezésére, hogy az erő és a másoktól jövő megbecsülés úgy fogja körül az ő életét, mint testet a köntös.

Péld 31,28: Wilhelm Frankenberg a verset a következőképpen fordítja: „*Fiai és férje jól boldogulnak, ezért az emberek gratulálnak neki és dicsérik őt*”, azonban a versben szereplő קוֹם ige nehezen jelenti a boldogulást.³⁴ Itt sokkal inkább a tiszteletből fakadó felállás, felemelkedés értelemben jelenik meg.³⁵

Péld 31,29: A בַּת általában véve 'lányt' jelent,³⁶ azonban találkozunk a 'nő', vagy 'asszony' fordítási lehetőségekkel is.³⁷

Péld 31,31: A תְּנוּרָהּ מִכְרִי יְדֵיהָ („adatok neki kezeinek gyümölcséből”) kifejezés arra utalhat, hogy kapja meg azt, amit érdemel, jelen esetben kapjon dicséretet, elismerést munkájáért, odaszánásáért.³⁸

30 TOY: Proverbs (1899), 544.

31 CLINES: The Dictionary of Classical Hebrew VIII. (2011), 505.

32 CLINES: The Dictionary of Classical Hebrew V. (2011), 477.

33 CLINES: The Dictionary of Classical Hebrew IV. (1998), 512.

34 Frankenberg Példabeszédek-kommentárját idézi Toy: Proverbs (1899), 548.

35 CLINES: The Dictionary of Classical Hebrew VII. (2011), 226.

36 CLINES: The Dictionary of Classical Hebrew II. (1995), 281.

37 Fox: Proverbs 10–31 (2009), 898.

38 Fox: Proverbs 10–31 (2009), 899.



Felhasznált irodalom

Bibliák és bibliafordítások:

Biblia Hebraica Stuttgartensia. Study Version. 5th, improved edition (1997)

Biblia. Istennek Ószövetségben és Újszövetségben adott kijelentése. Magyar nyelvre fordította és revideálta a MBT Szöveggondozó Bizottsága (2014)

Biblia. Kecskeméthy István fordítása (2009)

Szent Biblia, azaz: Istennek Ó és Új Testamentomában foglaltatott egész Szent Írás. Magyar nyelvre fordította Károli Gáspár. Az eredetivel egybevetett és átdolgozott kiadás (1908)

The Holy Bible: Revised Standard Version (1952)

Szótár- és kommentárirodalom:

CLINES, D. J. A.: *The Dictionary of Classical Hebrew*, Vol. I–VIII, Sheffield, Sheffield Academic Press – Sheffield Phoenix Press, 1993–2011.

CZANIK, P.: A Példabeszédek könyvének magyarázata in.: Bartha, T. (szerk.): *Jubileumi Kommentár – A Szentírás magyarázata*, Budapest, Kálvin János Kiadó, 1995, 641–666.

FOX, M. V.: *Proverbs 10–31*, New Haven & London, Yale University Press, 2009.

MURPHY, R. E.: *Proverbs (WBC 22)*, Nashville, Nelson, 1998.

TOY, C. H.: *A Critical and Exegetical Commentary on the Book of Proverbs*, Edinburgh, T & T Clark, 1899.

III. DRHE-MENTORPROGRAM

BACSÓ DOROTTYA

A -ba/-be és a -ban/-ben ragok használata

1. Bevezetés

Az elmúlt félévben a *-ba/-be*, illetve a *-ban/-ben* ragok használatának gyakoriságát vizsgáltam. Azért erre a kérdésre esett a választásom, mivel az iskolákban – különösen az alsóbb tagozatokban – nagy hangsúlyt fektetnek ezeknek a ragoknak a tanítására, de azt tapasztalom, hogy a beszédünkben ennek ellenére egyre inkább háttérbe kerül a *-ban/-ben* ragok használata. Az iskolában tanultak alapján a *Hol?* kérdésre a *-ban/-ben* rag használatos, míg a *Hová?* kérdésre a *-ba/-be* ragot használjuk (DÉRNÉ-KÓRODI 2017, 76–77). Viszont ma egyre inkább megfigyelhető a *-ba/-be* rag funkcióbővülése, azaz hogy a *Hol?* kérdésre is egyre többen ezt a ragot használják. A nyelvművelés álláspontja szerint ez pongyolaság vagy figyelmetlenség, viszont nyelvészeti szempontból inkább amellet lehet érveket felhozni, hogy a *-ba/-be* rag használati köre mára kibővült, s már nemcsak a *Hová?*, hanem a *Hol?* kérdésre válaszoló szavakban is egyre inkább használatossá válik (vö. NÁDASDY 2001).

A *Hol?* kérdésre válaszoló *-ba/-be*, illetve *-ban/-ben* ragok így ma nyelvi változóként is értelmezhetők a magyar nyelvben. A nyelvi változót Sándor Klára így írja le könyvében: „Változónak azoknak a nyelvi formáknak az együttesét nevezzük, amelyek funkciója azonos, de társas jelentésük eltérő” (SÁNDOR 2016, 27). Sándor a hozzájuk kapcsolódó társadalmi ítélet szerint a nyelvi változóknak három típusát különbözteti meg. Az egyik típus az indikátor. Ebbe a csoportba azok a változók tartoznak, melyek használata a szövegekörnyezetnek megfelelően változhat (pl. *fotelban/fotelben*), és ha valaki tőlünk eltérően használja, nem vesszük észre. A második típus a markerek csoportja. Ide azok a nyelvi változók tartoznak, melyeknek a megszokottól eltérő használatát nagyon könnyen észrevesszük. A harmadik típus a sztereotípiák

* A tanulmány a DRHE-mentorprogram keretében készült, amely az NTP-HHTDK-20-0025 pályázat „B” komponensének része. A szerző a DRK Dóczy Gimnáziumának tanulója, mentortanára és a tanulmány szaklektora dr. Kenyhercz Róbert, a DRHE Magyar Nyelvi és Irodalmi Tanszékének főiskolai docense volt.



DRHE–mentorprogram

csoportja. Ide azok a változók tartoznak, amelyeknek a használata feltűnő, egy-egy társadalmi vagy etnikai csoporthoz köthető, és gyakran negatív előítélet társul hozzá. A *-ba/-be*, illetve *-ban/-ben* rag markerként értelmezhető, mivel a használata nem kötődik egy adott társadalmi csoporthoz, de sok ember számára feltűnő, és sokakat zavar is a rag helytelen használata.

2. Vizsgálat

A rag használatához kapcsolódó kutatást a vírus miatt most csak online kitöltendő kérdőívként tudtam elvégezni. Ehhez egy korábbi kérdőívet, a Magyar Szociolingvisztikai Vizsgálat 1988-as kérdőívét használtam (vö. KONTRA 2003). A kutatáshoz a kérdőív minden kérdését feltettem, de elemzésre csak a *-ba/-be* és *-ban/-ben* rag használatát vizsgálók kerültek, mivel a mentorprogram keretén belül ezzel foglalkoztam jobban. A tesztet 24 ember töltötte ki. Igyekeztem, hogy körülbelül megegyezzen a korosztályok, illetve a nemek aránya. 30 év alattiak közül kilencen, 30-50 év közöttiek közül nyolcan, míg 50 év felett heten töltötték ki a kérdőívet. A kijött eredmény és a valós nyelvhasználat között biztosan van némi eltérés, mivel a teszt írásbeli volt, és a tapasztalat alapján írott formában még mindig jobban odafigyelünk arra, hogy eredeti funkciójában használjuk a *-ba/-be* ragot (vö. KONTRA 2003, 66–67).

Az alábbi diagramok a saját felmérésem eredményeit szemléltetik, illetve hasonlítják össze az 1988-as országos eredményekkel (utóbbiakhoz l. KONTRA 2003, 86–105).

2.1.

A *Hol?* kérdésre válaszoló *-ba/-be* rag megítélése (azaz ezekben a mondatokban a ragok eredeti funkciója szerint a *-ban/-ben* ragok használata lenne a várható a kiemelt szavakban):

a) *Éva nem bízott a férjébe.*



Az országos felmérés során a megkérdezettek 41,2%-a, 2021-ben a megkérdezettek 88%-a ítélte helytelennek a mondatot.

b) A kisfút megbüntették, mert nem volt iskolába.



Az országos felmérés alapján a megkérdezettek 60,8%-a, míg a saját felmérésem során 12%-a jelölte helyesnek a mondatot.

c) Mostanába nem szívesen utazok vonattal.



Az országos felmérés során az adatközlők 32,3%-a javította ki a ragot a mondatban, 2021-ben pedig 83,4%-a.

d) ...észrevettem egy szabad padot a váróterem sarkába.



Ezt a mondatot az adatközlők 45,6%-a ítélte helytelennek az országos felmérés során. A kutatásom során megkérdezetteknek pedig 79,2%-a.



DRHE–mentorprogram

A válaszadásokban az eltérésnek az egyik oka lehet a kor. Az egyik kérdésnél megnéztem, hogy a 20 év alattiak és az 55 év felettiak válaszadásában milyen különbség figyelhető meg. A következő mondatot vizsgáltam: *A kisleányt megbüntették, mert nem volt iskolába.* A 20 év alattiak mindegyike kijavította a *-ba* ragot *-ban* ragra, míg az 55 év fölöttiek fele helyesnek ítélte a mondatot. Tehát a 20 év alattiaknak írásban biztosan jobban feltűnik a rag nem sztenderd használata, míg az 55 év felettieknek kevésbé.

Az 1988-as országos vizsgálatok eredményeiben a kutatók az életkor mellett még az iskolázottság, a lakóhely és a nem esetében figyelték meg, hogy az hatással van a rag megválasztására. Arra jutottak, hogy minél inkább iskolázott, nagyvárosban élő valaki, annál inkább a sztenderd formákat ítélte helyesnek, illetve a nők gyakrabban javították a *-ba/-be* rag nem sztenderd használatát (vö. KONTRA 2003, 87–95). Az én vizsgálataimban a kis számú minta miatt ez utóbbi három nem nyelvi változó esetében nem tudtam szignifikáns különbségeket megfigyelni.

2.2

A *Hová?* kérdésre válaszoló *-ba/-be* rag megítélése (azaz ezekben a mondatokban a ragok eredeti funkciója szerint a *-ba/be* ragok használata lenne a várható a kiemelt szavakban):

a) *Moziból jövet még betértünk egy vendéglőbe.*



Az országos felmérés során még a megkérdezettek 11,6%-a kijavította a mondatot, míg az általam elvégzett kutatás során mindenki helyesnek ítélte.

b) *János kérte a felvételét az új egyesületben.*



1988-ban a megkérdezettek 53,5%-a gondolta helyesnek a mondatot, 2021-ben már csak a megkérdezettek 25%-a.

c) *Amióta kinevezték vezetői munkakörben, vissza se köszön.*



1988-ban, a megkérdezett emberek 49,1%-a javította ki a mondatban a *-ben* ragot, míg 2021-ben a megkérdezettek 87,5%-a.

d) *...dél lesz, mire megérkezek a szülővárosomban a családomhoz.*



Az országos felmérés során az adatközlők 51%-a ítélte helyesnek a mondatot, a kutatásom során megkérdezettek 12,5%-a ítélte helyesnek.

Itt is megnéztem az egyik kérdésnél, hogy milyen különbség van a 20 év alattiak és az 55 év felettiak válaszadásában. A következő mondatot vizsgáltam: *János kérte a felvételét az új egyesületben.* Ebben a mondatban a 20 év alattiak 58%-a *-be* ragra javított, míg az 55 év felettieknek 66%-a javította ki a mondatban szereplő ragot.

Az országos eredmények lényegében ennek a négy mondatnak az esetében is hasonló nem nyelvi változók hatását mutatták ki, mint az előző négy mondat esetében, ugyanakkor a nemnek itt már kevesebb jelentősége mutatkozott meg (vö. KONTRA 2003, 97–103).

3. Összegzés

A kutatásom célja – többek között az idő rövidege miatt is – nem az országos eredmények felülírása volt, hanem az, hogy egy kicsit kipróbálhassam, milyen egy ilyen felmérést készíteni, és jobban belelát-hassak a munkafolyamatba.



DRHE–mentorprogram

Ahogy a fenti vizsgálatok is mutatják, nyelvünk folyamatosan változik. Látható, hogy az utóbbi évtizedekben egyre nagyobb szerepet kap a beszédünkben a *-ba/-be* rag használata *Hol?* kérdésre válaszolva is. A *-ba/-be* rag efféle használata nyelvtani szempontból nem tekinthető hibának, bár sok embert zavar. Arra is fel kell hívni a figyelmet, hogy a tárgyalt ragok használatában továbbra is nagy különbség mutatkozik az írásbeli és a szóbeli használat között. Azonban nem mi lennénk az első nemzet, amelyiknek az írott és beszélt nyelvében különbség lenne, hiszen az angol nyelvben is nagyon sok minden különbözik az írott és a beszélt nyelvben.

Felhasznált irodalom

- SÁNDOR K. (2016): *Nyelv és társadalom*. Krónika Nova. Budapest.
- KONTRA M. (2003): *Nyelv és társadalom a rendszerváltás kori Magyarországon*. Osiris Kiadó. Budapest.
- NÁDASDY Á. (2001): „Ban”-ban az igazság? *Magyar Narancs*. 13/10. http://seas3.elte.hu/delg/publications/modern_talking/09.html, letöltés dátuma: 2021. 06. 18.
- DÉRNÉ VERESEGYHÁZY E. – KÓRÓDI B. (2017): *Nyelvtan – helyesírás*. Eszterházy Károly Egyetem. Eger.

Jó Pásztor Bizottság*

A Jó Pásztor Bizottság a magyarországi zsidómentés ügyéért a II. világháború alatt (1942) létrehozott református szervezet.¹ „A Bizottság célja volt egyrészt a zsidótörvények által hátrányos megkülönböztetésben részesített egyháztagok különleges lelkigondozása és védelme, másrészt általában a hivatalos egyházi Izrael-misszió feladatainak hordozása. A cél elérésére a Bizottság lelkésze konferenciákat rendezett, előadásokat tartott, istentiszteleteket, bibliaórákat vezetett, megszervezte országosan a munkaszolgálatosok lelkigondozását és védelmét, rendszeresen látogatta az internáló táborokban levőket.”²

1. A Bizottság megalakulása

A Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventje 1942. október 20-án hozta létre a „Jó Pásztor” Missziói Albizottságot a 9465/1942. számú határozatával. Egyházi tisztségénél fogva Ravasz László református püspököt tekinthetjük a Bizottság megalapítójának, a szervezet elnöke Muraközy Gyula lett, a szolgálat vezetésére pedig a zsidó származású Éliás József kapott lelkészi és titkári megbízást.³

* A tanulmány a DRHE-mentorprogram keretében készült, amely az NTP-HHTDK-20-0025 pályázat „B” komponensének része. A szerző a DRK Dóczy Gimnáziumának tanulója, mentora dr. Németh Áron, a DRHE Ószövetségi Tanszékének egyetemi docense volt. A tanulmány szakmai lektorálását dr. Gonda László, a DRHE Missziói és Felekezettudományi Tanszékének egyetemi docense végezte. A tanulmány a *Creative Commons Nevezd meg! – Így add tovább!* (CC-BY-SA-4.0) licenc alapján használható fel.

1 JAKAB: A Jó Pásztor Bizottság zsidómentő tevékenysége (2013), 414.

2 BOLYKI-LADÁNYI: Magyarországi Református Egyház 1918–1948 között (1999), 54–55.

3 *A Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventjének Jegyzőkönyve* (1944), 97, lásd még BOLYKI-LADÁNYI: Magyarországi Református Egyház 1918–1948 között (1999), 54.63; KOVÁCS: Krisztus követése es a zsidómentés (2015), 160.162; JAKAB: A Jó Pásztor Bizottság zsidómentő tevékenysége (2013), 414; HORVÁTH: Zsidómentő szolgálat (2012), 73–74; HORVÁTH: Ravasz László és a református egyház a zsidómentésben (2014), 189.



Jakab Attila szerint a Bizottság létrejötte összefügghet Anglia hadüzenetével (1941. december 6.), amely bizonyára negatívan hatott a skót misszió zsidómentő és zsidótérítő tevékenységére Magyarországon,⁴ a misszionáriusokat a háború idején ugyanis hazahívták.

A Jó Pásztor Bizottság tagjai voltak például Bereczky Albert, Kádár Imre, Dobos Károly, Nagy Gyula, Borsos Sándor, Benkó Ferenc ny. államtitkár, Kárpáthy Géza törvényszéki bírós.⁵

A szervezet a Budapest-Szabadság téri Református Egyházközség lelkészi hivatalában (Budapest, Szabadság tér 2.) kapott ellenszolgáltatás nélkül helyiségeket, majd 1944. március 1-jétől külön költöztek.⁶

2. A Bizottság céljai és működése

A Jó Pásztor Bizottság elsődleges célja a zsidó vallásból „*áttért református egyháztagnak lelkigondozása és szükséghez képest anyagi segítése*”⁷, lelki, szociális és karitatív gondozása.⁸ A cél elérésére érdekében széleskörű tevékenységet folytatott a Bizottság.⁹

A bizottsági tevékenység egyik területe az evangélizálás, igehirdetés volt. A Bizottság missziói konferenciákat rendezett, előadásokat tartott, istentiszteleteket, bibliaórákat vezetett.¹⁰ Ide tartoztak az ún. áttérési tanfolyamok is.¹¹

Egy mási jelentős tevékenységi kör a publikálás és iratterjesztés volt. A Bizottság Bibliákat és egyéb kegyességi olvasmányokat juttatott a munkaszolgálatosoknak, valamint körlevelekkel és sajtóközleményekkel is végezte a vigasztalás és bátorítás szolgálatát.¹² A közvélemény tájékoztatásának egy fontos mozzanata volt, amikor Éliás Józsefen keresztül a Bizottság részt vett abban az akcióban, amely fényt derített az auschwitzi haláltáborban folyó szörnyűségekre. Az ellenállás egyik meghatározó alakja, Soos Géza református lelkész révén Éliás József megkapta az Auschwitz Jegyzőkönyv egy példányát, amely vélhetően 1944 májusában került Magyarországra. A Bizottság titkárnője, Székely Mária fordította le magyar nyelvre és házilag sokszorosították. Ezt követően a példányokat eljuttatták az egyházak vezetőihez.¹³

4 JAKAB: A Jó Pásztor Bizottság zsidómentő tevékenysége (2013), 415.

5 HORVÁTH: Ravasz László és a zsidómentés, <http://zsinatileveltar.hu/ravasz-laszlo-es-a-zsidomentes?fbclid=IwAR3jWtGRxpevdJuQbe3MTk-5XBQ-f4PaH3BFvxLxCWJ4xcj1LElwQanzbfc>, letöltés dátuma: 2021. 06. 01.

6 *A Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventjének Jegyzőkönyve* (1944), 97; BOLYKI–LADÁNYI: Magyarországi Református Egyház 1918–1948 között (1999), 63.

7 BOLYKI–LADÁNYI: Magyarországi Református Egyház 1918–1948 között (1999), 63.

8 MOLNÁR: Szeretetszolgálat (1983), 400.

9 A tevékenységek szerepelnek az 1944. május 4-i konventi jegyzőkönyvben, lásd *A Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventjének Jegyzőkönyve* (1944), 97. Kovács Ábrahám 14 pontban listázta fel a levéltári források alapján feltárható tevékenységi köröket, lásd Kovács: Krisztus követése es a zsidómentés (2015), 162–164.

10 BOLYKI–LADÁNYI: Magyarországi Református Egyház 1918–1948 között (1999), 54–55.

11 KOVÁCS: Krisztus követése es a zsidómentés (2015), 163.

12 HORVÁTH: Zsidómentő szolgálat (2012), 74; KOVÁCS: Krisztus követése es a zsidómentés (2015), 163.

13 HORVÁTH: Zsidómentő szolgálat (2012), 76; HORVÁTH: Ravasz László és a református egyház a zsidómentésben (2014), 190.

Fontos bizottsági feladat volt a látogatás szolgálata is. A Bizottság tagjai látogatták a rászoruló családokat, a munkaszolgálatosokat és az internáló táborokban lévőket.¹⁴ A látogatás részben lelkigondozást jelentett, részben pedig materiális segítséget ruha, lábbeli, pénzsegély, élelem, lakhatás formájában.¹⁵

A lelkészek, diakónusok menleveleket, keresztleveleket is szereztek a zsidóság mentésére.¹⁶

A noszvaji Lakatos Etelka Árvaház hadi és honvédelmi árvák számára lett kialakítva. „Az intézményt a Jó Pásztor Albizottság a Lakatos Etelka Árvaotthon Bizottságával tizenkét évre bérbe vette jelképesen évi egy pengőért.”¹⁷ Ezen kívül a szervezet gyermekotthont, népkonyhát és szegénygondozó intézetet tartott fenn.¹⁸ Éliás József beszámolója szerint: „1944. október 1-jétől 1945. február 1-jéig összesen kétezeren találtak menedéket, oltalmat gyermekotthonainkban: 1580 gyerek és 420 felnőtt.”¹⁹

A Jó Pásztor Bizottság a mentési ügy fontosságára való tekintettel szorgalmazta az ökumenikus együttműködést is, amit egyrészt Sztéhlo Gábor evangélikus lelkész gyermekmentő tevékenysége fémjelez, másrészt a római katolikus Szent Kereszt Egyesülettel való hatékony kooperáció.²⁰ 1945-ben az Erdélyi Református Egyház is csatlakozott ehhez a szolgálathoz, amikor 1945. augusztus 6-án Kolozsvárott megalakult a „Jó Pásztor Misszió Baráti Társasága”.²¹

1944. október 15. után a nyilas hatalomátvétellel a Bizottság lehetőségei minimálisra csökkentek minden területen.²²

3. A szervezet megszűnése

A Jó Pásztor Bizottság a II. világháborút követően egy darabig még működött, a szakirodalom többféle évszámot is említ a szervezet megszűnési dátumaként. A Zsinati Levéltár leírása szerint a Jó Pásztor Bizottság „1950-ben, a nagy átalakulás keretében szűnt meg szervezetileg is.”²³ Jakab Attila az 1951-es

14 HORVÁTH: Ravasz László és a református egyház a zsidómentésben (2014), 189.

15 BOLYKI-LADÁNYI: Magyarországi Református Egyház 1918–1948 között (1999), 63; HORVÁTH: Zsidómentő szolgálat (2012), 74; KOVÁCS: Krisztus követése es a zsidómentés (2015), 163.

16 HORVÁTH: Ravasz László és a református egyház a zsidómentésben (2014), 189.

17 MREZSLEV. 2. e. 100. d. 2877/1944 levéltári adata alapján így GÉRA: Református karitatív intézmények (2006), 164. Lásd még *A Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventjének Jegyzőkönyve* (1944), 94.

18 MOLNÁR: Szeretetszolgálat (1983), 400.

19 Horváth Erzsébet a Jó Pásztor körlevél, 1945. június-július. 10. MREZSLEV. 15. f. adatát közli, lásd HORVÁTH: Ravasz László és a református egyház a zsidómentésben (2014), 189, hasonlóan JAKAB: A Jó Pásztor Bizottság zsidómentő tevékenysége (2013), 418.

20 BOLYKI-LADÁNYI: Magyarországi Református Egyház 1918–1948 között (1999), 63; HORVÁTH: Ravasz László és a református egyház a zsidómentésben (2014), 189.

21 Lásd a Zsinati Levéltár leírásában: <http://zsinatileveltar.hu/tartalom/reformatus-egyetemes-konvent-jo-pasztor-misszio-albizottsaga-iratai>, letöltés dátuma: 2021. 06. 01. A Jó Pásztor misszió a Romániai Magyar Református Egyházban folytatott tevékenységéről Tőkés István ír egyháztörténeti munkájában, lásd TÖKÉS: A Romániai Magyar Református Egyház Története 1944–1989 (1990), 115–116.

22 BOLYKI-LADÁNYI: Magyarországi Református Egyház 1918–1948 között (1999), 54–55.

23 <http://zsinatileveltar.hu/tartalom/reformatus-egyetemes-konvent-jo-pasztor-misszio-albizottsaga-iratai>, letöltés dátuma: 2021. 06. 01.



évet tekinti a felszámolás évének,²⁴ ebben az évben mozdítják el hivatalából Éliás Józsefet is.²⁵ A szekunder szakirodalmi források alapján a Bizottság megszűnése 1950–1953 közé datálható.

4. Meghatározó személyek

4.1. Muraközy Gyula (Budapest, 1892. május 13. – Budapest, 1961. augusztus 31.)²⁶

Muraközy Gyula 1914-ben fejezte be budapesti teológiai tanulmányait, majd Montouban tanult egy tanévet. Tanulmányai után 1918-ig Budapesten, a Kálvin téren szolgált segédlelkészként, majd 1918–1932 között Kecskeméten volt lelkipásztor, közben hosszabb ideig külföldön is tartózkodott (Svájc, Franciaország, USA). 1932-től ismét a Kálvin téri gyülekezetben lett lelkipásztor Ravasz László püspök mellett. A Dunamelléki Református Egyházkerületben tanácsbírói és főjegyzői tisztségeket is betöltött, szerkesztett hetilapot (pl. *Református Élet* 1933–1944), számos tanulmányt és prédikációt publikált és szépírói vénával is rendelkezett.²⁷ Mint konventi missziói előadó kapott elnöki megbízatást a Jó Pásztor Bizottságban az 1942-es alapítást követően.²⁸ 1955-ben kényszernyugdíjazták, 1957-ben rövid ideig vezette a MRE Konventi Irodáját, és visszatért a Kálvin térre.²⁹

4.2. Éliás József (Budapest, 1914. október 5. – Debrecen, 1995. január 3.)

Személyéről és munkásságáról összefoglaló életrajzi mű ezidáig nem készült, a róla elérhető szakirodalmi adatok sokszor ellentmondásosak. Az egyháztörténet elsősorban a Jó Pásztor Bizottságban folytatott szolgálatát tartja számon.³⁰

Éliás József Budapesten született 1914. október 5-én egy vallását nem gyakorló magyar zsidó család gyermekeként, 16-17 évesen lett keresztyénné, megkeresztelkedett, és a református egyház tagja lett.³¹ Budapesten járt református középiskolába, teológiai tanulmányait 1937–1941 között Pápán foly-

24 JAKAB: A Jó Pásztor Bizottság zsidómentő tevékenysége (2013), 416.

25 LÁNYI: Méltatlanul (2020), 155. A *Veszprém megyei életrajzi lexikon* adata szerint 1953-ig szolgált Éliás a Jó Pásztor Bizottságnál, lásd VARGA (főszerk.): *Veszprém megyei életrajzi lexikon* (1998), <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/egyeb/lexikon/veszplex/html/tart.htm>, letöltés dátuma: 2021. 06. 01.

26 Bővebb életrajzát lásd pl. Kovács: Száz éve született Muraközy Gyula (1992), 50–58; Kiss: Társadalmi kérdések (2006), 591–600. Muraközy Gyula önéletrajzát a Ráday Levéltár őrzi (D/7c 1937. augusztus 2.).

27 ZOVÁNYI: Egyháztörténeti lexikon (1977), 415; Kiss: Társadalmi kérdések (2006), 591–592. 595.

28 *A Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventjének Jegyzőkönyve* (1944), 97; JAKAB: A Jó Pásztor Bizottság zsidómentő tevékenysége (2013), 414; Kiss: Társadalmi kérdések (2006), 597.

29 HORVÁTH: Ravasz László és a zsidómentés, <http://zsinatileveltar.hu/ravasz-laszlo-es-a-zsidomentes?fbclid=IwAR3jWtGRxpevdJuQbe3MTk-5XBQ-f4PaH3BFvxLxCWJ4xcj1LElWQanzbfc>, letöltés dátuma: 2021. 06. 01; Kiss: Társadalmi kérdések (2006), 599–600.

30 Éliás Józsefhez és a Jó Pásztor Missziói Bizottságban folytatott tevékenységéhez lásd még Kovács Ábrahám egy előadásának az evangelikus.hu oldalon 2009. május 28-án közzétett szövegét, <https://archiv.evangelikus.hu/interju/dr-kovacs-abraham-elias-jozsefrol-es-a-jo-pasztor-misszioui-bizottsag-munkajarol-beszelt>, letöltés dátuma: 2021. 06. 01. Az előadás kritikai értékelését lásd JAKAB: A Jó Pásztor Bizottság zsidómentő tevékenysége (2013), 407–424.

31 Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, <http://archives.milev.hu/index.php/elias-jozsef;isad>, letöltés dátuma: 2021. 06. 01.

tatta, majd segédlelkézi szolgálatot végzett Cegléden 1941–1942-ben.³² 1942-ben a Jó Pásztor Bizottság szolgálatának vezetésére kap megbízást lelkézi és titkári minőségben, amely tisztséget december 13-tól töltött be.³³ Éliás József „embermentő munkáját az *International Hebrew Christian Alliance* 1948-ban kitüntetéssel ismerte el”.³⁴ 1951-ben elmozdították őt a misszió igazgatóságából és egyházmegyei lelkész lett.³⁵ A Jó Pásztor Bizottság megszűnését követően Szigetszentmiklóson (1956-tól), majd Debrecenben (1958-tól) az egyetemi templomban végzett lelkézi szolgálatot.³⁶ A templomépület körül kialakult botrány miatt 1972. december 13-án felfüggesztették, 1973-ban rokkantnyugdíjazták.³⁷ 1986-ban a Nyugat-Németországban működő Magyar Református Egyházközösségek Közös Presbitériumi Gyűlése Örökös tiszteletbeli lelkésszé választotta.³⁸ Éliás József 1995-ben hunyt el Debrecenben.³⁹

4.3. Sztehlo Gábor (Budapest, 1909. szeptember 25. – Interlaken, 1974. május 28.)

Szenczy Gábor Győző Jenő Béla néven anyakönyvezték Budapesten az evangélikus Dr. Szenczy Aladár Tamás László jogász, táblabíró és a református Haggemacher Márta Mária Jozefa harmadik gyermekeként. Családnevét 1938-ban változtatta Sztehlorára.⁴⁰

Budapesten katolikus és református iskolákba járt, végül a soproni evangélikus gimnáziumban érettségizett 1927-ben. Ugyanitt járt teológiára is, majd finnországi ösztöndíja (1931/32) után, 1932-ben evangélikus szentelték lelkésszé.⁴¹ Gyülekezeti és kórházlelkézi szolgálatot végzett, majd Raffay Sándor püspök 1944-ben felkérte, hogy az evangélikusok részéről kapcsolódjon be a Jó Pásztor tevékenységébe – mivel az evangélikusoknak hasonló szervezete nem volt⁴² –, és kifejezetten a gyermekmentés feladatával bízta meg.⁴³ Még ugyanebben az évben a Bizottság munkatársaként 32 gyermeket hozott létre.⁴⁴ Mivel a nyilas hatalomátvétel után Éliás Józsefnek bujkálnia kellett, Sztehlo kerül előtérbe.⁴⁵ 1945-ben megalapította a Gaudiopolisz (Örömváros) nevű gyermekköztársaságot, ifjúsági államot. Tevékenységét a Jó

32 VARGA (főszerk.): Veszprém megyei életrajzi lexikon (1998), <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/egyeb/lexikon/veszplex/html/tart.htm>, letöltés dátuma: 2021. 06. 01.

33 *A Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventjének Jegyzőkönyve* (1944), 97.

34 HORVÁTH: Ravasz László és a református egyház a zsidómentésben (2014), 189.

35 LÁNYI: Méltatlanul (2020), 155.

36 JAKAB: A Jó Pásztor Bizottság zsidómentő tevékenysége (2013), 416–417; HORVÁTH: Ravasz László és a zsidómentés, <http://zsinatilevtar.hu/ravasz-laszlo-es-a-zsidomentes?fbclid=IwAR3jWtGRxpevdJuQbe3MTk-5XBQ-f4PaH3BFvxLxCWJ4xcj1LElwQanzbfc>, letöltés dátuma: 2021. 06. 01.

37 [ÉLIÁS]: *Beszélő-beszélgetés* (1984), 36-42.

38 HORVÁTH: Ravasz László és a zsidómentés, <http://zsinatilevtar.hu/ravasz-laszlo-es-a-zsidomentes?fbclid=IwAR3jWtGRxpevdJuQbe3MTk-5XBQ-f4PaH3BFvxLxCWJ4xcj1LElwQanzbfc>, letöltés dátuma: 2021. 06. 01.

39 JAKAB: A Jó Pásztor Bizottság zsidómentő tevékenysége (2013), 417.

40 KEVEHÁZI: Sztehlo (2009), 7.

41 RÓBERT: Sztehlo (2005), 8; KEVEHÁZI: Sztehlo (2009), 3.8.

42 *A Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventjének Jegyzőkönyve* (1944), 97.

43 KEVEHÁZI: Sztehlo (2009), 15.16.

44 KEVEHÁZI: Sztehlo (2009), 17–18; HORVÁTH: Ravasz László és a zsidómentés, <http://zsinatilevtar.hu/ravasz-laszlo-es-a-zsidomentes?fbclid=IwAR3jWtGRxpevdJuQbe3MTk-5XBQ-f4PaH3BFvxLxCWJ4xcj1LElwQanzbfc>, letöltés dátuma: 2021. 06. 01.

45 JAKAB: A Jó Pásztor Bizottság zsidómentő tevékenysége (2013), 418.



Pásztor Bizottságon túl a más szervezetek is támogatták anyagilag (Joint, a Nemzetközi Gyermekmentő angol és svéd tagozata, az amerikai katonai misszió, a Svájci és a Nemzetközi Vöröskereszt). 1973-ban megkapta a jeruzsálemi *Yad Vashem* Intézettől a Világ Igaza kitüntetését.⁴⁶

Felhasznált szakirodalom

- A Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventje Budapesten, 1944. évi május hó 4. napján tartott ülésének jegyzőkönyve* (A Református Egyetemes Konvent kiadványai), Budapest, Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Rt., 1944.
- BOLYKI J. – LADÁNYI S.: Magyarországi Református Egyház 1918–1948 között in: Barcza J. – Dienes D. (szerk.): Magyarországi Református Egyház története 1918–1990. Tanulmányok (SRTA Egyháztörténeti Tanszékének kiadványai 4), Sárospatak, SRTA, 1999, 7–100.
- [ÉLIÁS J.]: *Beszélő-beszélgetés Éliás József nyugalmazott református lelkésszel*, in: *Beszélő* 11/3 (1984), 36–42.
- GÉRA E. E.: *Református karitatív intézmények a magyar fővárosban 1850–1952* (Doktori értekezés), Budapest, ELTE BTK, 2006.
- HORVÁTH E.: Ravasz László és a református egyház a zsidómentésben, in: *Vigilia* 79/3 (2014), 188–196.
- HORVÁTH E.: Ravasz László és a zsidómentés, <http://zsinatileveltar.hu/ravasz-laszlo-es-a-zsidomentes?fbclid=IwAR3jWtGRxpevdJuQbe3MTk-5XBQ-f4PaH3BFvxLxCWJ4xcj1LElwQanzbfc>, letöltés dátuma: 2021. 06. 01.
- HORVÁTH E.: Zsidómentő szolgálat a Magyarországi Református Egyházban, in: *Confessio* 36/4 (2012), 73–80.
- JAKAB A.: A Jó Pásztor Bizottság zsidómentő tevékenysége. Az elkendőzés művészete, in: Kónya, P. (ed.): *Židia pred a za Karpatmi v priebehu stáročí*, Prešov, Prešovskej univerzity, 2013, 407–424.
- KEVEHÁZI L.: 100 éve született Sztéhlo Gábor, Budapest, Luther Kiadó, 2009.
- KISS R.: Társadalmi kérdések – Egyházi válaszok: Muraközy Gyula lelkipásztori tevékenysége, in: Kósa L. (szerk.): *Reformátusok Budapesten 1.*, Budapest, Argumentum- ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék, 2006, 591–600.
- KOVÁCS, Á.: Krisztus követése és a zsidómentés. A Jó Pásztor Bizottság hitvalló munkája a magyar református egyházban, in: Baráth B. L. (szerk.): *Hittel és humorral. Tanulmánykötet a 60 éves Höröcsik Richárd születésnapjára*. Debrecen, DRHE, 2015, 157–165.
- KOVÁCS B.: Száz éve született Muraközy Gyula (1982–1961), in: *Confessio* 16/3 (1992), 50–58.
- LÁNYI G.: *Méltatlanul. Háttérbe szorított dunamelléki református lelkészek az 1950-es években* (Reformáció Öröksége 4.), Budapest, ETKI RÖM – KRE HTK Egyháztörténeti Kutatóintézet, 2020.
- MOLNÁR A.: Szeretetszolgálat, in: Bartha T. – Makkai L. (szerk.): *Tanulmányok a Magyarországi Református Egyház 1867 és 1978 közötti történetéből* (Studia et Acta Ecclesiastica 5), Budapest, MRE Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1983, 395–400.
- RÓBERT P.: Sztéhlo Gábor, a gyermekmentő, in: *Evangélikus Élet* 70/5 (2005), 8.
- TÓKÉS I.: *A Romániai Magyar Református Egyház Története 1944–1989*, Budapest, Magyarságkutató Intézet, 1990.

⁴⁶ RÓBERT: Sztéhlo (2005), 8; KEVEHÁZI: Sztéhlo (2009), 18.38.

VARGA B. (főszerk.): *Veszprém megyei életrajzi lexikon*, Veszprém, Veszprém Megyei Önkormányzat Közgyűlése, 1998, <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/egyeb/lexikon/veszplex/html/tart.htm>, letöltés dátuma: 2021. 06. 01.

ZOVÁNYI J.: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*, 3. javított és bővített kiadás, Budapest, MRE Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 31977.



